

Banvloek

M. Wertheim

M. Wertheim

BANVLOEK

Maurits Wertheim is in onze letteren een merkwaardige figuur. Hij behoort tot geen enkele groepering, is nergens bij aangesloten. Hij is 'alleen maar' een begenadigd verteller die met *Isaac de Fuentes*, *Vorst van de ballingschap*, *De soete bazin* en *De laatste Levano* zijn naam als waarlijk groot schrijver heeft bevestigd.

Banvloek grijpt ver terug in de geschiedenis en is gesitueerd in de roerige tijd van de Inquisitie. Het is het verhaal van Geerte van Arcen, de werkmeid, die zich laat koesteren door de hartstocht van velen. Een jaloerse vrouw beschuldigt haar van hekserij en Geerte wordt uit de stad verbannen. Ze zwerft bedelend door het land, dat onveilig wordt gemaakt door deserteurs en struikrovers. Op een dag ontfermt zij zich over een gewonde man die langs de weg ligt en zij verzorgt hem.

De man die zij gered heeft, is de rijke koopman Josua Mocatta, wiens rijkdommen hem niet gevrijwaard hebben voor de gevaren die een joodse afkomst ten tijde van de Inquisitie met zich meebrengt. Tijdens zijn laatste gevaarvolle tocht werd hij gevangengenomen en gefolterd. Na zijn vrijlating was hij, uitgeput door de foltering, langs de weg neergevallen.

Als Josua hersteld is en in staat zijn reis te vervolgen, gaat Geerte met hem mee. De innige verstandhouding die tussen hen gegroeid is maakt het hun mogelijk de enorme afstand tussen hun afkomst, ras en geloof te overbruggen. Daar Geerte nog steeds door een vroeger huwelijk gebonden is, kan hun verhouding niet door een huwelijk gewettigd worden. Het kind dat Geerte ter wereld brengt, beschouwen beiden echter als het zegel van hun huwelijkstrouw. Zelfs Genendel, Josua's trotse moeder, die aanvankelijk slechts minachting en onverschilligheid voor Geerte koesterde, wordt door hun liefde gewonnen.

Een aangrijpende roman, flitsend en boeiend als een film.

BANVLOEK

Van dezelfde auteur verschenen bij Elsevier

ISAÄC DE FUENTES
VORST VAN DE BALLINGSCHAP
PRENTEN AAN DE GALG
DE SOETE BAZINNE
DE LAATSTE LEVANO

M. WERTHEIM

BANVLOEK

ELSEVIER
AMSTERDAM/BRUSSEL
MCMLXV

Omslagontwerp

FRISO HENSTRA

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

BOEK I	<i>De boer en de non</i>	9
BOEK II	<i>'Geld zal altijd ons schild zijn'</i>	67
BOEK III	<i>Het bloed van uw naaste</i>	133
BOEK IV	<i>Prima nocte</i>	179
BOEK V	<i>Chérem</i>	213
BOEK VI	<i>Genendel</i>	253

Het is een hardnekkig volk

Lijst van joodse uitdrukkingen

Adon	mijnheer
Adoni	heer
Alef voor een beth	geen a voor een b
Anoessim	de gedwongen
Arbang-kanfous	borstlap (zie Numeri 15: 37-41)
Ashkenasisch	Duits-joods
Asjmodai	duivel der onreinheid
Barmitswa	kerkelijk meerderjarig
Benschen	zegenen
Beracha	zegenspreuk
Chacham	geleerde
Chanoekoh	feest van het licht
Chérem	banvloek
Choepah	kerkelijke huwelijksinzegening
Gazzan	voorzanger
Goi	niet-jood
Gomeits battelen	voor het Paasfeest het gehele huis reinigen
Ha-Kadosh-baroech-hoe	de Almachtige, geloofd zij Hij
Jehoede	Jood
Jiddishkat	joodsheid
Kalla	bruid
Kehilla	gemeente
Kehilloth	gemeenten
Klatschen	knoeien
Koegel	gerecht voor de Sabbat
Matzes	paasbrood

Mazzaal	geluk
Mazzel-tob	geluk gewenst
Menouroh	luchter
Mezomme	geld
Minjan	een groep van 10 mannen, nodig voor godsdienstoefening
Mishpoge	familie
Neshama	ziel
Oi	uitroep van verbazing
Omein	amen
Owelesjolem	zaliger gedachtenis
Pesach	Pasen
Ponem	gezicht
Pijes	slaaplokken
Rabbaniem	leermeesters
Reb	heer
Rosh Hashana	Nieuwjaar
Schnorrer	bedelaar
Sefardiem	Iberische Joden
Shaddai	Almachtige
Shalom	vrede
Shiwwe	treurdagen
Sholoum Aleichem	vrede zij met u
Shouchet	keurmeester, slachter
Simcha	vreugde
Simche	vreugde
Tallith	gebedsdoek
Tefillah	een gebedenboek
Tekanoth	gemeentelijke keuren, voorschriften
Tow	goed
Tsores	verdriet
Versjteer	verstoort
Yezer ha-Ra, Yezer tob	de neiging tot het kwaad, de wil tot het goede

BOEK I

De hoer en de non

De bakker opende zijn buitendeur.

Zoals iedere dag.

Hij klapte de raamluiken neer.

Zoals iedere dag.

De gezelschap kwam naar buiten en legde de broden erop.

Zoals iedere dag.

Toen bond de bakker een schoon voorschot rond zijn gezwollen buik. En blies op zijn hoorn, naar links en naar rechts, vooruit en schuin opwaarts naar het huis van Joost Kluwer. Want de nachtelijke zorgen van de bakkerij lagen weer ten toon.

Zoals iedere dag.

En Geerte van Arcen in het huis van Joost Kluwer opende moeizaam haar ogen. Ze beseftte dat er iets begonnen was, maar niet wát. In de wereld tussen slaap en ontwaken zag zij het ronde glas-in-lood boven de gesloten luiken haar toegluren als uileogen. Het klaarde. Het werd in de uileogen tot grauwe stenen, tot een muur. Zij hoorde een schor geluid, een krijsende vogel of een varken in doodsangst. Het werd helder in haar oren en hoofd . . . de grauwe stenen, de bakker, de bakkerij . . . de hoorn . . . zes uur . . . de bakker heeft geblazen . . . het is tijd om het vuur op te rakelen, de pot met roggepap moet aan de haak . . . Joost Kluwer moet weer vreten, vreten!

Zoals iedere dag.

Lui kwam zij overeind in haar bedstee terzij van de schouw, stiet met een nijldige trap de deurtjes open naar haar wereld, de keuken. Zij liet zich zakken, voelde de

koude plavuizen onder haar voeten. Rilde, geeuwde en geeuwde en geeuwde en krabde en krabde en krabde daarbij haar buik en haar middel. Zij wankelde naar de deur, opende die en stapte in de kleine betegelde hof. Hurkte over de goot en deed haar plas. En keek, lang doende, schuins naar boven, naar het luik van de gildemeester, die gluurde door een kier.

Hij sloot de ogen, zijn mond was half geopend. Hij kwijlde een beetje omdat hij in z'n koortsig brein die meid daar beneden het hemd over het hoofd rukte. Hij toverde voor zijn hete ogen haar schaamte boven die goot, hij sleurde haar in zijn bed en nam haar.

Zoals iedere dag.

Zij stond weer. Zij rekte zich behaaglijk, terwijl zij naar dat luik spottend keek. Langzaam verkleinde zich de kier, maar voordat het met een nijdig rukje zou worden gesloten, bewoog zij haar tong tergend langs haar lippen, trok haar hemd op langs één dijbeen tot bijna haar geslacht en lachte vol gespeelde wellust. Met twee lange passen bereikte zij het deurgat, keerde zich weer om. Stond bewegingloos in het lange, blanke nachthemd, dat hoog gesloten was en afhing tot op de drempel, de handen gevouwen over de borsten, de ogen geloken. Een madonnagezichtje, waarop de gildemeester verbijsterd staarde. Maar hij huiverde van onrust toen zij de groengrijze ogen weer naar hem opsloeg en haar vochtige lippen half opende.

De madonna was weer hoer.

Zoals iedere dag.

De maerte kwam in de keuken. Fors, grijs. Een gezicht met lichte groeven van neusvleugels tot mond. Zij keek

naar Geerte, die gebogen stond voor het vuur, dat zij aanblijes met de blaasbalg. De maerte bewonderde de rug en de heupen, scherp omlijnd door het boerenjak en de plooiende rok. Tuurde even naar de enkels op de sandalen, de welgevormde kuit en besepte haar vijftig jaren, haar vliedend leven, haar naijver.

‘Geertel’

‘Maertel’ De werkmeid keerde zich niet om.

‘Te laat! Weer te laat. Joost Kluwer zit al aan tafel.’

‘Als Joost Kluwer zijn pap op tijd wil eten, moet hij op tijd ophouden met zuipen. Het was middernacht.’

‘Sinds wanneer kapittelt een meid haar broodheer?’

Geerte wierp de blaasbalg op de grond, keerde zich nu om naar de maerte. Boog zich voorover, de handen in de zij. Zij neep haar ogen, fluisterde:

‘Broodheer?’

‘Wat anders?’ vroeg de maerte ongerust.

Geerte rekte zich langzaam. Het was alsof zij groeide en toen de maerte haar aankeek, voelde zij zich kleiner geworden en in de geest onderdanig.

‘Geerte . . . wat is er toch?’

De meid antwoordde niet, keek haar nog steeds hennend aan, toen lachte zij uitbundig.

‘Geertel’ Het klonk angstig en de maerte deed een paar doelloze stappen. Nog steeds antwoordde Geerte niet, opende de bedsteedeurtjes en graaide snel onder haar hoofdkussen. Haar vingers bewogen als die van een goochelaar toen zij een goudstuk te voorschijn toverde voor de angstige, verbaasde ogen van de maerte.

‘Zo dorstig was mijn broodheer vannacht. Een goudstuk omdat ik water voor hem oppompte en ik toeliet dat hij me streelde. Meer niet. Een open bedstee en al het

andere moet een man de helft van zijn bezittingen kosten. U kunt niet tegen mij op.'

'Wat bedoel je?' De maerte begon te huilen.

'Waarom huilt u? U bent vijftig, ik zevenentwintig, u wint het nooit in de bedstee. Dat ligt niet aan u, maar aan de man. Hij gelooft jonger te worden, de eeuwige jeugd te bezitten wanneer hij bij een jonge vrouw kruipt. Hij wil daarvoor betalen . . . hij zál daarvoor betalen!' Geerte sloot de ogen, klemde haar kaken opeen. Op de hoge jukbeenderen vertoonde zich een blos. Verward bekeek de maerte het nu harde begerige gezicht, dat toch zo aantrekkelijk bleef. En opeens lachte Geerte, de groene ogen werden licht van schalksheid, haar wat grote mond leek ineens klein en welgevormd, de lippen wat dik en vol en liefelijk. De maerte schrok ervan, een ander wezen stond voor haar. Dat zei vriendelijk, geruststellend:

'Je mag hem hebben, helemaal. Tracht hem te houden. Voor mij hoeft u niet bang te zijn, maar de helft van zijn goud zal hij nog op m'n blote buik uittellen!'

Weer lachte zij onbedaarlijk en onbeschaamd. Zeker van zich zelf.

De maerte boog het hoofd en fluisterde:

'Ik heb hem niet gemist vannacht.'

'Nee . . .,' Geerte gierde het uit, 'nee, geen wonder . . . u slaapt bij de muur, hij bij de deurtjes.'

'Geertel spaar me.' De maerte vouwde haar handen, het leek of zij bad.

'Goed, maerte . . ., maar ik wil nog twee goudstukken. Dus nog twee nachten water oppompen en iets brutaler mag hij nog worden. Goed?'

De maerte boog het hoofd, wiste haar tranen weg en vluchtte uit de keuken.

Zwart de overkleden, wit de gesteven hoofddoeken, bijna gekleed zoals de nonnen. Zo schreden zij naar de kathedraal waarvan de deuren geopend stonden. Waarvan de torens naar de hemel wezen, naar de dreiging van de Almachtige. Waarvan de klokken beierden. Waarvan de klanken vermanend dreunden. Een dwingburcht van de religie.

Geerte hoorde de zware bourdon . . . vooruit, naar binnen, vooruit, naar binnen. Ruk open je zwarte kleed, ruk open je blanke huid. Ruk het open tussen je borsten. Toon je zwarte ziel. Toon je begeerte. Toon je wellust. Toon je leugens. Toon! Toon!! Toon!!!

De vingers renden over de rozenkrans op en neer, als een spin over haar web.

Ave Maria . . . Ave Maria, bescherm me. Neem me in uw armen, heb me lief als het Kindeke Jezus. Waarom steeds dat onnozele wicht, Moeder Maria, waarom neem je mij niet op je schoot? Waarom koester je mij niet? En bescherm me tegen de duivel, die in en uit mijn lichaam wandelt, in en uit, in en uit, in en uit.

Een, twee, drie, vier. Dat zijn de treden naar de ingang.

Daar is het donkere gat, daar is het geweldige sombere gewelf.

Daar branden de kaarsen in de schemer. Glanzen als de ogen van de wolven.

. . . De wolven terzij voor de arreslee. De vader achterop, de leidsels als zwarte draden, die strak bleven zolang de hoeven dreunden.

De moeder naast haar onder het bontvel, een arm beschermend om haar heen. En voor hen geknield Joost, de eerste knecht. Met de boog en de pijlen. Dan naar

links, dan naar rechts. Zij troffen, die pijlen, hoog sprongen de wolven voordat zij razend van pijn in de sneeuw verbloedden.

Van Dijon, door Champagne naar het noorden. Naar hier, naar Holland. Waar hij tevreden stierf, nadat hij nog enige jaren de zilte zeewind had geproefd, kinderlijk-blij in stortbuien had gelopen en zo diep de bulderende wind had ingeademd, dat hij ervan duizelde . . .

Zij knielden. De maerte en Geerte. Zij bogen hun hoofden. De maerte bad. Geerte wachtte op de wolven, die weer om haar waren in de flakkerende kaarsen. En het bidstoeltje werd Joost de knecht. Zij wachtte op de beschermende druk van moeder. Zij wachtte tevergeefs.

En de duivel rukte haar kleed open, gleed in haar, be-roerde haar, toverde in de onderbuik een verlangen dat opsteeg tot haar hart, dat koortsig rood kleurde op haar wangen. Zij sloeg de ogen op en zag Claes Wittert, de schilder. Breed was zijn borst getekend door het wambuis, als zuilen zo sterk waren de benen in de hosen. Smal de heupen en klein de billen. Hij lachte en neep zijn ogen, sloeg klappend zijn tanden op elkaar, schudde even de blonde haren, opende de lippen. En zij wist, dat hij van verlangen in haar had willen bijten. Zij keek naar hem, zoals zij 's morgens deed naar de gildemeester wanneer die haar beloerde. En sloeg haar wimpers neer. Opende weer die lokkende ogen. Haar blikken gleden over zijn borst, zijn dijen, bleven rusten op de smalle riem met de beschermende leren hoes, die rond zijn middel was. En er was wilde vreugde in haar omdat zij hierdoor Claes Wittert zo heftig verwarde. Die dag zou hij niet meer kunnen werken omdat hij alleen haar zou zien. Telkens weer . . .

haar . . . haar. Zij hield het hoofd gebogen, de handen gevouwen, haar lippen prevelden. Zij, het evenbeeld van een geknielde madonna, telde haar geld en hetgeen zij nog wenste te bezitten. Zij fluisterde de namen van de mannen die zij veroveren wilde en van de gezinnen die gedoemd waren. De duivel ging bij haar in en uit, ondanks de heiligen in hun nissen, ondanks de kaarsen, ondanks de ontzagwekkende bescherming van de kathedraal.

De maerte rees op, gelouterd door het gebed, vast overtuigd dat Joost Kluwer haar weer zou nemen, omdat zij een huishouding wist te leiden en op háár wijze een man afhankelijk kon maken. Met vaste tred en opgeheven hoofd liep zij naar de uitgang. Doopte haar vingers in het gewijde water. Bekruiste zich. En buiten op het bordes, los van de weekmakende sfeer in de kathedraal, voelde zij een grenzeloze haat en hardheid over zich komen.

Ze zag de huizen om het plein, al de huizen van de groten, onoverwinnelijk gebleken voor haar, de grijze maerte. Waarom? Kende zij haar vak niet tot in het kleinste? Waarom was er telkens iets opgedoemd als een zwarte kogge aan de horizon? Verder dan het kleine nest bij Joost Kluwer, de stadstimmerman, had zij het niet gebracht. Dat kleine huis in die achterstraat. 'Maar het is een nest voor de oude dag en ik zal het verdedigen tegen die geboren hoer achter me . . . ik hoor haar stilte . . . ik voel haar geveinsde volgzaamheid . . . ik zie haar klare lokkende ogen die de trillende, tastende hand van Joost Kluwer volgen, ik zie de hare graaien naar het goudstuk in Joost z'n buidel . . . hoer, hij is van mij, hij blijft van mij voor m'n levensavond. Vóór poortsluiting zal het je berouwen . . .'

Zwart de overkleden, wit de gesteven hoofddoeken,

bijna gekleed zoals de nonnen. Zo schreden zij met stenen maskers naar de achterstraat, naar het nest, naar de regelmaat van jaar in, jaar uit.

Een gruwelkamer. Zo leek de kamer van de schout. Angstig gleden de ogen van de maerte langs de wanden. Langs de rand van de donkere betimmering. En op de rand voorwerpen van oude misdaden. Dolken, tinnen kroezen waaruit vergiftigd bier of wijn argeloos gedronken was, een goedendag, een zijden koord, een geteerd touw, een beulszwaard, een schedel, gelig, holle oogkassen, holle neusgaten, onregelmatige tanden, gaten waar kiezen ontbraken. Verder. Een zijwand met schappen. Daarin boeken, dikke boeken, versleten banden ertussen.

Als vastgenageld stond zij op het oosterse kleed en voelde koude optrekken langs haar benen, langs haar rug. En zij huiverde.

Achter haar gerucht. Even sloot zij de ogen, voelde haar kin trillen. De schout was in de kamer. Zij bleef onbeweeglijk, keek uit de hoeken van haar ogen naar de kleine magere gebogen gestalte, nu links van haar, nu schuins tussen haar en het venster, nu naast de tafel, nu achter de tafel, nu in zijn zetel. Koude lichtblauwe ogen doorboorden de hare. Onbeweeglijke koude ogen. Visseogen. Ze zag de dode kabeljauw van verleden vrijdag op de bun van de vissersman.

‘En, Aleid Stevensdochter?’

Sprakeloos staarde zij in die koude ogen, voelde opeens aandrang, wiebelde van het ene been op het andere.

Een spottend lachje trok over zijn dunne lippen. Hij speelde met duim en wijsvinger, trok strepen van zijn

mondhoeken naar de punt van zijn kin, tweemaal, drie-
maal.

‘Ik geloof dat je onrustig bent, Aleid Stevensdochter.
De gang door is de keuken. De huismeid zal je wijzen.
Kom daarna terug.’

Opeens was de aandrang over, zweet kwam op in haar
handpalmen.

‘En?’

‘t Is over, schout.’

‘Wat wil je, Aleid Stevensdochter?’

Even nog aarzelde zij. Toen:

‘Geerte van Arcen, onze meid . . . zij is een heks.’

‘Een knappe heks.’

‘Voor mannen misschien, schout.’

Uitdagend keek zij in zijn ogen. Zijn handen lagen ge-
strekt vóór hem op het zware blad van de Gotische tafel.

‘Voor mannen zeker, Aleid Stevensdochter. Voor Joost
Kluwer bijzonder. Heksen die hinderlijk zijn voor oude-
re vrouwen zijn altijd knap. Oude lelijke heksen bestaan
alleen voor heel jonge kinderen.’

De maerte zocht naar woorden. De schout knabbelde
op zijn onderlip. Vervolgde:

‘Zoals gebruikelijk opent zij ’s nachts het venster. En
dan zie je haar uit vliegen schrijlings op een bezemsteel.
En ’s ochtends stinkt ze naar zwavel.’

‘Ja . . .’

‘En je hebt haar in de keuken betrappt in de armen van de
duivel, nietwaar Aleid? Een naakte duivel op bokkepo-
ten. Stonk erg, hè Aleid?’

‘Ja . . . schout.’

‘Wanneer was dat, Aleid Stevensdochter?’

‘Vanmorgen.’

‘Vóór de mis?’

‘Vóór de mis.’

‘Heeft Joost Kluwer je de rug toegekeerd?’

‘Nee. Hij is heel vriendelijk. Waarom zou hij niet?’

‘Och, een jonge knappe meid kan een man op slag veranderen. Hij denkt niet meer klaar en heel zijn omgeving wordt een groep voorwerpen, dingen, dode dingen.’

De maerte staarde naar de grond, zag de figuren van het oosterse kleed verworden tot een beangstigende vreemdheid. De schout tikte op de tafel met de zware gouden ring van zijn rechterpink. Zij keek op.

‘Aleid Stevensdochter, ik geloof niet in heksen.’

Sprakeloos staarde zij hem aan.

‘Ik geloof niet in jouw soort heksen, maar wel aan de honderd andere in deze stad. Preutse, trouwe, zindelijke huisvrouwen en maerten. Stille heksen, ongrijpbare.’

‘U hebt heksen voor de vierschaar gebracht. De vonnissen voltrokken, schout.’

‘Ja . . . dat heb ik. Deze eeuwen verslinden heksen. Als lekkernij.’

‘Ik begrijp u niet.’

‘Daarop heb ik gerekend. Wie was getuige van Geertes uitvlucht naar de heksenberg? En wie heeft de zwavelstank van de duivel mee geroken?’

‘Weet ik niet. Maar ik heb het gezien, ik . . . en ik droomde niet.’

‘Je wilt haar voor de vierschaar zonder bewijzen, Aleid Stevensdochter?’

‘Op de pijnbank zal ze bekennen, dat weet ik heel zeker.’

‘Zo . . . zo. Je houdt zangvogels in een grote kooi. Iedere dag geef je ze voer en de kooi wordt verschoond. Je hebt een oude vette hond en voor zijn kwalen roep je

dikwijls de dokter. Je vertroetelt drie glanzende poezen. En ik hoorde dat je mild bent voor de armen en de zwerwers.'

'Ja . . . schout,' zei ze verrast en opgetogen, 'waarom zegt u dat allemaal?'

Hij wuifde met de linkerhand, gemoedelijk.

'Is van geen belang. Je blijft bij je aanklacht?'

'Ja.'

'Alvorens hierover met de president-schepen te spreken of de Vierschaar te spannen, wil ik Geerte van Arcen ondervragen. Stuur haar bij me. Hier. Niet in het raadhuis.'

'Vandaag?'

'Morgen, in de namiddag.'

Toen wuifde hij weer. Nu opvallend, korzelig, gebiedend.

Zij ging, het hoofd gebogen. Onzeker. Met kloppend hart.

Burgemeesteren ontboden de schout. Opzettelijk kwam hij een uur te laat in het raadhuis.

Hij had zich bijzonder zorgvuldig gekleed voor deze ontmoeting, hoewel hij het liefst rondliep in zijn oudste tabberd en met een oude petkap op, welke hem na jaren gebruik zo prettig paste. Zijn nieuwe puntschoenen deden hem pijn en venijnig dacht hij eraan de onderschout opdracht te geven die laarzenmaker eens kleinzielig te controleren op het nakomen van de gildekeuren. Maar even later betwijfelde hij zijn recht om in de bevoegdheden van de waardeins te treden. Dan de waardeins controleren, die doen dan op hun beurt het vuile werk. Laat ze maar eens goed schrikken, dat is vermagering van hun

vette bierbuiken. Hij lachte sardonisch, hij zou zijn voornemen uitvoeren, vlak voor hun gildemaaltijd. Dat zou heel wat vee en gevogelte voorlopig het leven redden.

Langzaam besteege hij de stoep van het raadhuis, bleef even toeven op het bordes en keek grimmig naar de overzij van het langwerpige plein, naar de hoofddeur en de torens van de kathedraal. Hoelang nog? Hoelang nog deze macht van de Romeinse curie? Hoelang nog een biddend en ootmoedig volk, geknield voor een domheer die vrat en zoop en wijven hield en onaantastbaar was? Hoelang nog Te Deum en stille devote stoeten naar de zondagsmis, terwijl de geofferde penningen door die Borgia's werden verbrast? Hielden ook wijven, hoereerden met elkander, vermoordden mekaar met vergif. Weg met die Byzantijnse druktemakerij in dit stille devote land. Devoot! Hij glimlachte verstolen, liet zijn blik dwalen over de gevels van de grote huizen rondom het marktplein. En misdaden, daarachter begaan, flitsten door zijn brein. Langzaam keerde hij zich om en betrad het raadhuis, de ogen genepen door de overgang uit de felle zon naar de schemerige hal met de arduinen plavuizen.

In de burgemeesterskamer waren ze alle drie.

... Die eerste met zijn rechtschapen gezicht mag ik wel; die tweede met zijn felle dweepzieke ogen zal ik in de gaten houden. Hij heeft weer behoefte aan een gehangene of een jonge meid met gespreide benen op het rad. Wat kan ik tegenzetten? Liesbeth van Roesselaere, die hoerenwaardin, weet wel iets van hem: met zulke zaadzaaiende ogen moet hij daar zeker wel eens binnensluipen. En jij, nummer drie, dag varkenssnoetje! Kijk je weer zo tevreden en sluw? Ja, ja, mannetje, de wolstapel

groeit weer en de moederhandel op de Oostzee is momenteel weer best. Pools graan gaat door je klauwtjes en verandert in goud. Ik zal de tollenaars eens toefluisteren je koggen grondig op te meten; ze zeilen meestal binnen zwaar boven hun merk en je betaalt voor driekwart lading.

Zitten jullie daar zo knus als de Emmaüsgangers?

Zal ik dan maar eens voor Christus spelen?

Een christelijke humanist?

Hoe zou het mijn vriend Erasmus gaan? Ik zal hem weer eens schrijven.

Kom, laat ik op mijn rechten passen. En die van de hertog . . .

De eerste burgemeester stond op.

‘Welkom, schout, wij wachten met ongeduld al meer dan een uur.’

‘Uw verlangen verheugt me oprecht, burgemeester. In de meeste steden haat men de vertegenwoordiger van de hertog.’

Zo, mannetje, even goed onderstrepen dat ik door de hertog ben aangesteld, vrij van jullie gekonkel met schepenen en vroedschap!

‘Ho, ho, schout, in de meeste steden erkent men goedwillend het oude recht van de hertog, ook hier! Hoewel wij toch graag de schout van de hertog zelf zouden kiezen!’

‘Die schout zal nooit Witte Wittessoen heten.’

. . . Pats. Kijk ze nu onbenullig verbluft kijken. En ik ga zitten . . . ik heb lang genoeg gestaan in die vervloekte schoenen; kon ik ze maar uitschoppen! Wij zullen voortmaken – nu krijg ik nog honger ook. Erwtten met spek en uien. Als ze dat spek nu maar niet te hard bakt . . .

‘Witte Wittessoen, wij hebben iets gehoord over een vrouw, Geerte van Arcen, werkmeid bij onze stadstimmerman.’

‘Verontrustende berichten,’ gromde de tweede en keek met zijn felle ogen borend in de kabeljauwen van de schout.

‘Roken die berichten naar zwavel?’

‘U gelooft ze blijkbaar niet,’ constateerde de derde burgemeester.

‘Kalm aan, burgemeester. Die Geerte van Arcen is verhoord. Een duivels wijf, maar geen heks. Een meid die de stadstimmerman van zijn goud afhelpt en de maerte dwarsboomt. Vierschaar, vonnis en beul zitten daar niet in.’

De schout keek naar de tweede. Lachte dat vreemde koude alwetende glimlachje en verwarde de dweepzieke.

‘Ik verlang een scherp verhoor,’ zei deze.

‘Och, waarom? Als de schout zijn werk reeds heeft gedaan,’ zei de derde op kalmerende toon.

‘Juist,’ zei Witte Wittessoen, ‘bovendien heeft deze stad geen recht om heksenprocessen te voeren.’

De burgemeesters keken elkander aan, staarden een ogenblik verward op hun handen.

‘We zullen vanzelfsprekend het stadsarchief raadplegen alvorens het proces te openen,’ zei de eerste zussend.

‘U moet van mij geen aanklacht verwachten, mijne heren burgemeesters. Geerte van Arcen is geen heks. Ze is alleen maar zeer aantrekkelijk als vrouw. Menige man in deze stad verslindt haar met zijn ogen. En er zijn wat mannen die bij haar hebben geslapen en daarvoor veel hebben moeten betalen. Zij is een hoer, misschien uit

neiging, misschien door omstandigheden. Kennen de heren haar?’

Het vonkte in de kabeljauwen van de schout. Zijn mondhoecken trilden en er waren kraaiepootjes aan zijn slapen.

De derde burgemeester schuifelde onrustig op zijn stoel. Zei toen kordaat:

‘Goed, laten we aannemen dat zij geen heks is. Maar een vrije hoer willen we hier niet. Zij moet kiezen: of in de kwade herberg van Liesbeth van Roesselaere, of uit de stad verbannen.’

‘Verbannen is uw recht,’ zei de schout somber.

‘Zonder proces?’ vroeg de eerste.

‘Goed recht zonder proces bestaat niet,’ snauwde de schout.

‘Misschien wil zij vrijwillig gaan met een kleine vergoeding,’ zei de derde hoopvol.

De dweeprieke ging rechtop zitten. Keek de schout pal in de ogen, trommelde met zijn vingers op tafel. Zei:

‘Ik wens dat proces. En ik wil dat zij geselsd wordt en daarna de stad uitgejaagd. Dit soort vrouwen dient te weten wat hun te wachten staat als zij onrust veroorzaken, huishoudingen bezoedelen en uiteenscheuren.’

‘Er zullen namen worden genoemd,’ zei de schout en keek naar de derde burgemeester, die op het tafelblad tuurde.

‘Wij zullen procederen zonder haar en achter gesloten deuren,’ zei de eerste.

‘Ik protesteer. Namens de hertog.’

De schout stond bruusk op. Ai, die vervloekte schoenen – en ik heb geen honger meer. Geen proces of een proces in aanwezigheid van de beklagde, anders niet.

En ik hoop op veel namen, klinkende namen. De smeersappen! Een vrouw liefkozen in het donker, zich bij haar beklagen over de onwil of de onmacht van de eigen huisvrouw en daarna dat geduldige wezen gerechtelijk vermoorden. Dat mooie menskenkind verbranden of verdrinken of vierendelen als dank voor heimelijk genoten zoete avonden en liefkozingen. Misschien als bijzondere gunst alleen maar geselen en de stad uitjagen. Die dikke volgevreten koeien achter dat welgevormde wezen, krijsend, scheldend, met vuil en stenen werpend naar een mens dat raadselachtig lijkt en misschien alleen maar eenzaam en ongelukkig is. Nooit!

De dweepzieke rees op. Zijn ogen gloeiden.

‘De stad zal rein blijven. Hoeren moeten worden verbrand, uitgeroeid. Onze kinderen . . .’

Opeens begon de schout te grinniken. Kinderlijk, uitbundig. Hij deed een paar passen links en rechts, met gebogen hoofd. Toen hij het ophief en vrolijk van de een naar de ander keek, tintelden zijn ogen, die niet meer koud en visachtig waren.

‘Die kinderen, burgemeester, vooral die kinderen! Weet u hoeveel lijkjes van borelingen mijn dienaren buiten de muren vinden? Binnen onze jurisdictie! En wat de baljuw mij laat weten over die vondsten juist buiten onze banpalen? En hoeveel zouden er nog liggen op de bodem van de grachten en de haven en vooral onder de vloeren van de onderkelders? Onze kinderen! Veel van onze dochters gaan enige maanden na carnaval naar familie in den vreemde of liever nog naar een pachtersvrouw. Ja, ja, burgemeesters, onze grote kooplieden mogen zich gelukkig prijzen met het bezit van boerderijen. Onze kinderen! Onze kuise vrome kinderen!’

‘Schout!’

‘Burgemeester?’

‘Wij zien ons genoodzaakt de landsheer te verzoeken een nieuwe schout te benoemen.’

‘In afwachting van zijn aanstelling ben ik zo vrij nu te gaan eten.’

De schout stond weer op.

... Die vervloekte schoenen. Onmiddellijk na mijn slaapje moet de substituut de waardeins van de schoenmakers op het lijf vallen ... die bedriegers, dat zijn geen schoenen, dat zijn duimschroeven, teenschroeven ... De schout begon weer te grinniken. Teenschroeven ... een kostelijke gedachte ... teenschroeven!

‘Het ontbreekt u aan ieder respect voor de overheid van deze stad. U lacht ons uit!’ schreeuwde de eerste burgemeester.

... Het gaat ze niet aan waarom ik lach ... en die meid krijgen ze niet ... vanavond stuur ik Lieven de Scutter naar de hertog ... ik zal ze vóór zijn, die bloedhonden ...

‘Het ontbreekt burgemeesters aan ieder respect voor een mensenleven,’ hoonde de schout.

‘Let op uw woorden, schout! Binnen deze muren zijn wij heer en meester,’ riep de dweper.

‘U bent dat ... zolang uw vrouwen onkundig blijven van sommige zaken.’

De ogen van de schout waren weer kabeljauwen. Koud, licht. Maar om zijn mond speelde het raadselachtige glimlachje.

... Verdomd, ik heb geen honger meer. Eerst die waardeins, dan de brief aan de hertog en daarna een nieuw verhoor van die meid.

De schout keerde zich om en verliet de burgemeesterskamer. Hij liep pijnlijk en de burgemeesters dachten met vreugde dat hij werkelijk te oud werd. Een goede reden tegenover de landsheer.

Met de ogen wat opengesperd en donker van angst, zo stond Geerte van Arcen in de kamer van de schout, als vastgenageld op het oosterse kleed. De handpalmen, warm en nat van zweet, hield ze verborgen onder haar schoudermantel. De schout liep steeds rond in de kamer, dan voor haar langs, dan achter haar rug, terzij, nam even plaats, voor, achter haar, terzij, voor haar langs, terzij, achter haar.

. . . Dat is ze dus weer. Nu zie ik haar nog meer van nabij. Ik ben schout en een oude man, maar anders! Wat anders? Wou je die meid? Net als die anderen? Waarom niet! Ze zal beven onder mijn liefkozing, want ik ben de schout en heb haar leven in mijn handen. Ze zal zeer, zeer gewillig zijn en haar best doen. Want ik ben . . . ja, ja . . . ik weet nu wel dat je de schout bent . . . maar je bent oud en lelijk . . . jouw lichaam is huiveringwekkend voor zo'n stuk warm en prachtig vlees . . . kijk naar je benen, spillebenen, goddank dat ik mijn oude schoenen weer aan heb, nu loop ik tenminste weer wat mannelijker . . . en je karkas, mager, m'n ribbetjes kan ik tellen . . . verbeeld je dat ik naakt mijn ambt moest uitoefenen . . . binnen een uur hadden die beren me neergeknuppeld . . . het gezag van de hertog . . . waardeloos, het is gezag van de tabberd, de bontgevoerde tabberd en dat stuk hout . . . die doorntak . . . de Roede van Justitie. Anders niet? Ja . . . ook mijn ogen en dat verdoemde veinijnige lachje. Moeder had mooie ogen . . . vader, weet

ik niet meer . . . maar grootvader had mijn ogen, die ouwe zeeroever. Koude zeeroeversogen heb ik, daarvoor is die meid als de dood zo bang. Had ik maar warme trouwhartige ogen en stevige lange benen zoals de homan van de voetboogschutters en dat mooie lichaam van . . . ja, van wie? . . . er zijn zoveel knappe kerels hier in de stad . . . neem die meid . . . je hebt haar in een handomdraai . . .

‘Geerte van Arcen, misschien heb je aangevoeld waarom ik je ontboden heb?’

‘Ja, mijnheer de schout.’

‘Dit is het tweede verhoor, Geerte. Dat is niet goed, twee verhoren.’

‘Nee, mijnheer de schout.’

‘Weet je zeker dat je je zelf nooit hebt ingesmeerd met een stinkende zalf? Dat je nooit schrijlings op een bezemsteel het venster bent uitgevloegen? Heb je nooit de duivel in de keuken ontmoet en je door hem laten zoenen?’

Ze keek hem verward en angstig aan. Zei:

‘Gelooft u dat nu zelf?’

‘Nee. Maar de poorters geloven het en de burgemeesters willen het nu beslist geloven. En de schepenen en de vroedschap geloven alles wat op een bepaald ogenblik in hun kraam te pas komt. Nu komt hun te pas om te geloven dat Geerte van Arcen een heks is. Want je bent een heksje, nietwaar Geerte? Je scheidt er een onverklaarbaar genoeg in om mannen heet te maken. Om ze dol te maken en dikwijls net dat ene niet toe te staan. En als je het toestaat laat je ze betalen, of je eist de dolste dingen.’

‘Waarom noemt men een arme boerenmeid een heks als zij haar vrouwelijkheid verkoopt voor de hoogst bereikbare prijs? En welke dolle dingen heb ik geëist als

betaling voor een dulle nacht? Man en paard, schout!’

Haar ogen vonkten nu. Zij draaide zich om, volgde met haar blikken al zijn bewegingen, zorgde steeds dat hij niet meer achter haar rug kwam.

‘Ik weet wel dat jij niet alleen schuld hebt,’ zei de schout, ‘ik weet heel goed dat ze je niet met rust laten.’

‘Help me dan!’ riep ze.

Hij ging pal voor haar staan, lachte zijn verdoemde vernijng lachje.

‘Alléén helpen?’ vroeg hij spottend.

Even sloot zij de ogen, toen beet ze hem toe:

‘U dus ook?’

‘Mijn duistere lusten zeggen ja, mijn verstand . . . nee,’ antwoordde hij en sloot zijn koude zeeroversogen omdat hij haar de nu warme gloed niet wilde tonen.

‘Wat zegt uw verstand nog meer, schout?’ drong zij aan en deed een stap in zijn richting.

‘Dat je zo gauw mogelijk de stad moet verlaten, omdat ik je anders ook tot mijn liefje maak. En dat wil ik niet omdat je me dulden zou met gesloten ogen, omdat je me haten zou en van me walgen. Dit oude lelijke lichaam wil ik niet laten beledigen.’

‘Ik wil je lief zijn, als ik daardoor rust zou kunnen vinden,’ zei ze dof.

‘Nooit zal je rust vinden, zelfs niet bij een jonge knappe kerel, zelfs niet bij Claes Wittert. Want je bent voor mannenlust geboren,’ antwoordde hij medelijddend.

Ze sloeg de handen voor de ogen en hilde.

Hij trad op haar toe, met haar hoofd tussen zijn handen woelde hij in haar haren, kustte haar op het voorhoofd.

‘Wil je me? Ik ben bereid,’ zei ze gewillig en keek hem vragend en onderzoekend aan.

‘Nee,’ antwoordde hij en nam plaats achter zijn tafel. Met gebogen hoofd wachtte zij. Hij sprak:

‘Zij willen een proces, zij zullen het hebben. Wees niet bang, ik ben er. Geen binnenmeester zal je durven pijnigen, geen beul zal een hand naar je uitsteken. Binnen enkele dagen komen hier vendels, mansweerde schutters van de hertog. Beschouw ze als je lijfwacht. En achter je zal ik staan met mijn hele gezag en mijn dreiging. Omdat ik je begeer maar toch niet hebben wil, hebben kan! Begrijp me, Geerte.’

‘Dank je, schout. Je wilt me niet en toch ben jij een man, aan wie ik me na lange tijd, zonder aarzeling, had willen geven.’

‘Eindelijk wat geluk. Op deze woorden kan ik jaren teren. Ga nu, Geerte, wees niet bang, vertrouw me,’ zei hij.

Zij treuzelde. Toen, in een plotselinge opwelling, stapte zij achter zijn tafel, sloeg haar armen om zijn hals en kustte hem wild op zijn gesloten oogleden, streelde zijn wang.

Daarop snelde zij zijn kamer uit. Tranen drupten uit de koude zeeroversogen.

De president-schepen, de schepenen, gezeten aan de zware lange tafel. Achter hen de hellebaardiërs in de strakke helle lijnen van de door de boogvormige vensters invallende zonnestralen. Terzij de schrijver met het confessieboek op zijn lezenaar. Tegenover hem de schout in zijn beste tabberd, op zijn ingelopen nieuwe schoenen, met in zijn hand de Roede van Justitie.

En voor hen Geerte van Arcen, in harig boetekleed, de krachtige, mooi gewelfde kleine voeten naakt op sanda-

len. De capuchon omlijstte haar vreemd fascinerend gezichtje, waarin de ogen nu hard en grijsgroen deze mannen een voor een monsterden. Lang, koel. De warme mond nu verbeterd tot bijna een streep, soms raadselachtig glimlachend wanneer haar blik een der mannen ontmoette, die in haar hals zijn hartstocht had uitgehijgd! Vragen klonken hard door de rechtszaal, werden versterkt door de hoogte en de stenen muren. De antwoorden waren honend, soms beschuldigend. Dikwijls baste de stem van de schout, die opkwam voor onpartijdige rechtsbedeling en het gezag van de hertog.

De president-schepen werd feller, de schepenen knikten instemmend.

Nog vastberadener werd de schout; hij aanbad die Geerte in haar boetekleed en hij zou desnoods met zijn leven verhinderen dat haar jonge vlees zou worden vermorzeld op het rad, dat haar hoofd zou rollen over het schavot of dat haar lichaam op de brandstapel zou stinken naar verkoold vlees.

‘Heks, lieg niet langer. Beken en bevrijd je zelf.’

Geerte van Arcen deed een stap naar voren, de binnenmeester greep haar bij de schouder, de schout gebod onwrikbaar:

‘In naam van de hertog – laat haar los.’

Links en rechts wendde zij langzaam het hoofd, toen met een ruk recht vooruit, de ogen vol haat gericht op de president-schepen. Zij riep:

‘Schepen!’

Hij keek, zijn kin trilde, zijn oorschelpen werden rood.

‘Schepen! Ik ontken. Alles wat je bijengelogen hebt en uit je vuile bek stroomt. Maar ik beken dit! Schrijf dat op in het confessieboek, jij schrijver!!’

Haar ogen drongen zich in die van de schrijver, in zijn hand aarzelde de ganzeveer.

‘Ik beken, dat ik de hoer ben geweest van de presidentschepen, enkele nachten, maar genoeg om te horen dat hij walgde van het dikke volgevreten lijf van zijn vrouw. Dat hij me een tiende van zijn vermogen beloofde als ik zijn lief zou willen worden. Hij vertelde me geheimen van de stad en de plannen om op te staan tegen de hertog. Hij biechtte me, dat er geld van de hertog ontstolen werd aan de heffingen. Hij vertelde me van alle schepenen die klant waren van de hoerenwaardinnen. Kijk, schepenen, ik weet alles van jullie, uit de mond van je president. Niet ik moet berecht worden, maar jullie. Ik moet hier staan omdat een verbrande Geerte van Arcen alle geheimen in haar dood meeneemt. Lafaards! Als ik ter dood veroordeeld word dan kome mijn bloed over jullie, over jullie gezinnen, over jullie stad!’

IJzig en huiveringwekkend werd de stilte. De schout verbrak die.

‘In naam van de hertog gelast ik opheffing van deze rechtszitting.’

Driemaal kort achter elkaar dreunde het in de zaal door slagen op de grote deuren. Zij zwaaiden open. Drie rotten handboogschutters marcheerden binnen, een pijl op de pees. Een rot voetboog volgde. En een rot kolveniers, twee rotten zwaardvechters, een rot hellebaardiers, een rot lanseniers.

Geerte van Arcen keek vol ontzetting toe; de schout sprak, haar angst verdween en een gevoel van vertrouwen kwam op.

‘Buig u voor de hertog, deze mannen vormen een vleug-

je van zijn macht. Zo nodig stuur ik u allen naar huis, de schrijvers van de hertog zullen deze stad rechtvaardiger besturen dan u.'

Een benauwende stilte doordrong de zaal tot de uiterste hoeken. Bevreesd staaide men naar de schout, die naast Geerte was gaan staan. Toen, door één sierlijke beweging van het hoofd, gleed de capuchon op haar rug. De mannen keken geboeid naar dat vreemde knappe gezichtje, naar de groengrijze ogen, naar de mond, nu weer een lokkende roos. Die opeens spottend werd, vreemd glimlachte. Langzaam wendde zij haar gezicht naar de schout, vol verwachting, vol overgave, haar vertrouwen was volgroeid. Hij beval:

'Geerte van Arcen, u verlaat het huis van Joost Kluwer, deze week zult u wonen in een huisje bij de begijnen. Volgende week zal de baljuw rechtspreken namens de hertog. Tot zolang bent u onder mijn bescherming. Deze mannen staan borg dat u geen enkel leed of onrecht zal worden aangedaan.'

Toen nam hij haar hand en leidde haar uit de rechtszaal naar de hal van het raadhuis. Drie zachtmoedige begijnen namen haar over. Te midden van bereden lanskiers en handboogschutters gingen zij naar het begijnhof.

Om haar heen was de macht van de hertog. En Geerte van Arcen verlangde zo hevig naar deze oude, lelijke, onverbiddelijke en krachtige schout, dat haar hart ervan bonsde en iets binnen in haar vreugdevol samentrok. Niemand vermoedde iets, zij liep als een vorstin.

Dor, lang. De baljuw. Zijn gezicht benig, de gelaatskleur gelig, het voorhoofd intelligent, de grijze hangsnor verborg gedeeltelijk de spottend autoritaire mond. Hij

stond, nog in reiskleding, tegenover de schout, keek op hem neer.

‘Dit proces is de hertog niet aangenaam,’ zei hij.

‘Ik weet dat, baljuw.’

‘Ik heb de heks gezien, schout. Ik begrijp nu alles. Verliefd zijn is gevaarlijk voor een oude man.’

De schout negeerde deze woorden, zijn ogen boorden in die van de baljuw.

‘Geloof u in de aanklacht?’

‘Nee.’

‘Hebt u een bevel van de hertog?’

‘Nee, de hertog is trots op de rechtsbedeling in deze landen.’

‘Wordt zij dus van vervolging ontslagen?’

‘Nee. De hertog heeft ook deze stad nodig. Zij is voor hem een noodzakelijke geldbron en hij wenst haar trouw in de dreigende oorlog. Deze vrouw moet om politieke redenen worden geofferd.’

‘Uw woorden over de trots van de hertog zijn zonder inhoud geworden, baljuw.’

‘Deze vrouw zit in uw bloed, schout. Blijkbaar in het bloed van heel veel poorters van deze stad.’

‘Ja, zij zit in mijn bloed, maar ik heb haar ontzien en zal dat blijven doen.’ Lang keek de baljuw naar de schout. Zij weerstonden elkanders blikken. Toen zei de baljuw:

‘Ik geloof u. Haar leven zal ik sparen, maar één prijs moet zij betalen ter wille van de hertog.’

‘Maak die billijk, baljuw.’

‘Ja. Zijn vonnis zal luiden dat zij de stad wordt uitgejaagd, maar er zal haar geen haar mogen worden gekrenkt. Verbanning is genoeg om de wraaklust van de vrouwen te stillen en de mannen hun nachtrust terug te geven.’

‘Dank u, baljuw, ik begrijp dat u de laagste prijs hebt genoemd.’

‘Binnen een week zal ik vonnissen, schout.’

Zij bogen voor elkaar. Kort. Afgemeten. Toen de schout nog eenmaal in de ogen van de baljuw keek, meende hij iets spottends en meewarigs te zien. Bruusk keerde hij zich om; hij had na jaren gebloed en hij kreeg het onaangenaam warm.

Tussen hagen poorters en poorters moest zij spitsroeden lopen. Men wierp met mest, eieren en rottende vruchten. Ver voor haar uit marcheerden dreigend twee rotten hellebaardiers, ver achter haar rotten boogschutters met misprijzende gezichten omdat zij het geworpen vuil ternauwernood ontwijken konden. Haar weg leidde over het ruime marktplein langs het raadhuis.

Op het bordes stonden de baljuw en de schout, ter weerszijden van de vierschaar de burgemeesters, de schepenen en de vroedschap, met verbeterd gelaatstrekken, omdat de baljuw hen zo vernederd had door hun het gezag over de stad te ontnemen.

Sommige poorters keken tersluiks naar hun vrouwen. Een lichte walging begon in hen op te stijgen toen haar karakters zich op haar gezichten begonnen af te tekenen. Sommige wellustig wreed, andere vol haat, zonder medelijden, hard. Zij vergeleken het duldzame verdriet, de machteloosheid, het innige verlangen om bescherming en het eind van de lijdensweg, welke zich wisselend aftekenden op Geertes gezichtje. Een gegrom werd hoorbaar. Toen opeens zag een man Christus onder het Kruis door Jeruzalem. Zijn diepe krachtige bariton beval:

‘Genoeg.’

Tenoren, baritons, bassen riepen het hem na. Krijssende, gillende sopranen en alten stelden zich te weer met één woord: 'Hoer!!'

De poort geopend. Een machtige stenen boog als omlijsting van het vredige landschap dat zichtbaar voor haar geworden was.

'God in de Hemel, Moeder Maria, ik dank u,' prevelde zij steeds opnieuw.

Toen stond zij buiten de stad. Achter haar de ophaalbrug, voor haar de smalle stoffige weg, boomgroepjes in de weiden, hofsteden, vee, vogels in de lucht, wolken in de strakblauwe hemel. Zij zakte op haar knieën, het hoofd gebogen, de handen gevouwen. Zij bad met korte stootwoorden:

'Dank, dank, dank . . . Jezus Christus, dank!'

De hellebaardiers keerden, keken over deze nietige mens naar de boogschutters achter haar. En in deze ruwe vechters steeg één verlangen op: deze vrouw op te beuren, haar tegen hun borst te vlijen, met de linkerhand door heur haren te woelen en, met in de rechter het korte zwaard, een belager neer te houwen. Korte scherpe bevelen. Zij marcheerden terug. Op de landweg liep, bevuild, eenzaam en in de grote natuur verloren, Geerte van Arcen.

De hertog had gevonnist door de mond van zijn baljuw. De man die Christus had gezien, streek verstolen over zijn behuilde ogen.

Het karrespoor gegrift in de stoffige smalle weg, soms niet meer zichtbaar, plotseling dieper in de grond geslepen zodat nog plasjes vuil water restten. Stenen, verloren van karrevrachten sloop, gestolen van verlaten

burchten. Vermorzelde lijken van kippen, niet eens meer de moeite om door de begerige voerlieden te worden geborgen. Hondekadavers, uitgemergeld, soms gezwollen, ratten, muizen, katten. Terzij soms een mensenlijk, deerlijk verminkt door zwaardhouwen of naakt of met open-gescheurde kleren en dan niet geschonden, omdat de buit terstond gevonden was.

Lieflijke bosschages, vertederend groene weiden met bloemen en kalveren en veulens. Schapen met dartelende lammeren, snuffelende varkens, briesende zware paarden die dreunend voortgaloppeerden van bruisend leven en bronst. Een verwoeste burcht, een uitgebrande hoeve, geplunderd. Bebloed ondergoed nog op het erf, versplinterd huisraad, dode waakhonden, een miauwende kat, hoog op een last hooi. Dan weer bloemen, rijshout, wilgen, sloten bedekt met kroos, een dam. En de weg slingerde voort en voort langs al dit leven en deze dood.

En op de weg, de voeten vuil, de rok gerafeld, de wangen ingevallen, de hoge jukbeenderen nog meer getekend . . . Geerte van Arcen.

Een hofhond gromde kwaadaardig, toen blafte hij verbeten. Stoof vooruit, blafte, gromde, blafte, gromde, sloop en sprong, sprong en sloop, soms de voorpoten plat op de grond. De loerende ogen, waarin nog de wolf verscheurend kon opvlammen, waren gericht op Geerte van Arcen, die bevend het erf was opgeaarzeld, de dikke stok in de rechtervuist geklemd. Ze sloeg niet rond zich heen, de punt volgde dreigend de hondeogen . . . haar boerinneninstinct deed haar het juiste doen.

Een deur ging open. Een kaarslantaarn werd hoog geheven, verlichtte het vierkante gezicht van de boer. Zijn

rechterarm hing langs zijn zware tors, in de rechtervuist hield hij een goedendag. Geerte zag diepe schaduwen in de oogholten, scherpe donkere lijnen van neusvleugel tot mondhoek, tussen onderlip en kin was het zwart. Zijn kiel hing over zijn broek, links in de gordel stak een dolk, de beurs hing rechts.

De hond bleef grommen, durfde niet meer te blaffen, stond stil maar gespannen.

‘Wie ben je? Wat wil je?’ Het klonk even grommend als van zijn hond.

‘Brood en water. En dak voor deze nacht,’ antwoordde zij zacht.

‘Kom dichterbij. Ik wil je zien.’

Zij kwam en hij belichtte haar gezicht. De pupillen waren zo groot, dat haar ogen bijna zwart leken.

Even trilde de lantaarn. Het was voor haar genoeg om te weten dat haar vrouw-zijn hem getroffen had. Dat zij voor deze nacht weer brood en dak zou hebben en dat zij wéér moest oppassen.

‘Boerin?’ vroeg hij nu milder en trachtte te glimlachen.

‘Van huis uit. Ik heb gediend in de stad.’

‘Waarheen . . . nu?’

‘Weer naar een stad. Ik wil geen melkmeid meer zijn.’

‘Huismeid of melkmeid, het blijft meid. Kom erin. Je bent op tijd voor de pap.’

Hij deed een pas opzij zodat zij binnen kon gaan. Achter haar sloot hij de deur, hing de lantaarn aan de ijzeren haak boven de tafel.

Rondom zaten de boerin, de meid en de melkknecht. Op de tafel lag het houten bord met de uithollingen voor de pap.

‘Daar!’ De boer wees haar plaats aan naast de meid aan

het benedeneinde van de tafel. Toen tilde de boerin de pot met pap van de vuurhaak in de schouw, zette hem midden op tafel en vulde de uithollingen. Een schep pap, een homp brood, een snee spek, een aarden kroes blond bier. De boer kreeg daarbij nog een plak kaas en een tweede kroes. Hij was de boer, daarom, door hem was er voedsel en vuur en dak.

‘Waar kom je vandaan?’ vroeg de boerin.

De meid en de knecht hielpen de boer in de stal. De ploegpaarden waren deze avond bijzonder onrustig.

‘Uit de stad,’ antwoordde Geerte zacht en angstig.

‘Welke?’

‘Wil ik niet zeggen.’

‘Heb je wat misdaan?’

‘Op mijn rug gelegen.’

‘Voor de voormannen?’

‘Ja.’

‘Eruit gejaagd?’

‘Ja.’

‘Je geld?’

‘Afgenomen.’

‘De smeclappen. Genieten, vuil genieten en dan het geld terug stelen. Veel?’

‘Nee . . . ik kende dat vak niet. En te dikwijls zwak uit lust . . . soms ook wel genegenheid.’

‘Wildest je niet trouwen?’

‘Ik weet het niet. Geen man heeft me daarvoor gevraagd. Ik was alleen maar vlees. Toevallig zat daar een kop op die dacht en dacht en hoopte op wat geluk. Maar dat hoofd zagen ze niet . . . wilden ze blijkbaar niet zien.’

‘Stieren, vuile smerige hengsten. Morgen trek je verder, vannacht slaap je naast me.’

‘En de boer dan?’

‘Op stro . . . in de hoek . . . daar!’

‘Waarom?’

‘Heb jij je zelf wel eens naakt gezien?’

‘Nee . . . zulke grote spiegels bestaan er immers niet!’

‘En je gezicht?’

‘Dat wel . . . in de kleine zilveren spiegeltjes. En soms in het water.’

‘Hoe weet je dan waarom ze jou altijd zoeken?’

‘Ik weet niet of ze mij alleen zoeken. Er zijn er veel mooiere.’

‘Ja . . . dat is zo. Maar dat zoeken ze niet bij jou.’

‘Wat dan?’

‘Kan ik niet onder woorden brengen. Je hebt iets . . . iets . . . ik weet niet wat . . .’

‘Moet ik daarom oppassen voor de boer?’

‘Ja . . . ik ben niet meer dan een koe voor hem, ik word gedekt. Niets meer.’

‘Wie bent u, boerin?’

‘Gaat je niet aan. Maar meer dan een boerin.’

‘Here!’

‘Roep de naam des Heren niet aan. Ik was één van Zijn bruiden en toch veranderde Hij mij in een koe of een merrie. En leverde me uit aan de satan, die deze boer mijn levensweg deed kruisen, die mijn bloed verhitte en mijn vlees deed willig zijn. Het is voorbij, de satan heeft me losgelaten. Ik onderga mijn straf omdat mijn gebed niet innig was, omdat ik neergeknield wellustig dacht. De satan . . . door alle mannenkleden liet hij me heen kijken. Ik durf niet meer te bidden, God wil me niet meer.’

‘Waarom niet? Hij heeft ons toch op de aarde gezet zoals wij zijn?’

‘Dat is het, meid. Hij plaatste ons op de wereld zoals wij zijn, maar te laat geeft Hij ons het inzicht hoe wij zijn.’

Geerte van Arcen sloeg de handen voor de ogen en begon te snikken. Met enige snelle stappen was de boerin bij haar, sloeg een arm om haar schokkende schouders.

‘Toe, huil niet. Ik heb in jaren niemand in dit boerenland horen huilen. Alleen grimmigheid en de vruchtbaarheid heb ik moeten zien.’

Geerte zeeg neer op de ruwhouten bank en staarde voor zich uit. Toen, opeens, stond zij op en riep:

‘Laat mij nu gaan, boerin!’

‘Nee . . . nu alleen in de nacht betekent voor jou verkrachting.’

‘En hier? Waarom moet ik naast u slapen?’

De boerin pakte haar bij de arm en duwde haar naar de diepe bedstee in de hoek, opende de deurtjes en op dezelfde manier zoals Geerte eens voor de maerte de goudstukken van Joost Kluwer te voorschijn had gebracht, pakte de boerin een dolk onder het onderlaken. Ze zei:

‘Hier. Steek, als hij zijn vuile mond op de jouwe wil drukken, want ik weet niet of ik nog voldoende kracht heb je te verdedigen. Ik slaap bij de deurtjes; voordat hij me eruit gesleurd heeft, ben je klaar wakker. Ga slapen. Kleed je niet uit.’

Geerte nam de dolk huiverend aan. Wipte toen in het bed. De boerin sloot de deurtjes tot op een kier. Toen hoorde zij de boer terugkomen. Met de meid en de knecht.

Midden in de nacht rukte de boer de bedsteedeurtjes open. Twee paar vrouwenogen keken naar hem en de kaars, welke hij over hen schijnen liet. En hij zag de vrouwen gekleed liggen, beiden hadden een dolk in de

rechterhand, klaar om onmiddellijk te steken. Hij vloekte ruw, wierp de deurtjes dicht.

Die nacht betaalde de meid met haar lichaam voor de veiligheid van de boerin en Geerte van Arcen.

Na het kraaien van de haan gleden zij uit de bedstee. De boer stond op van zijn strobos, de meid kwam van de zolder. Vermoeid. In haar hals stonden littekens van de beten. De knecht stapte binnen uit de stal. Zijn ogen boosaardig en wraakzuchtig gericht op de boer. De meid was zijn bruid.

Zwijgend zaten zij aan tafel. Pakten hun brood en uien en kaas, schonken melk in aarden kroezen.

De vrouwen aten met gebogen hoofd, de mannen keken elkander voortdurend en strak aan. Binnenkort zou het gaan tussen hen op leven en dood. Ergens verweg op een akker of in het donker van de stal. Met het mes of een spade of een riek.

Briesende paarden, een ploeg, een viriele boer. Dagloners en hun ondervoede kinderen stapten moeizaam in de voren, strooiden het zaad, dat zij vatten uit de buidel rond hun buik. Een tam paard, een eg, een gekromde knecht, het hoofd barstens vol wraakgedachten. De voren sloten zich, het zaad was begraven, schijn dood maar vol uitbundig leven, tot in eeuwigheid.

Alleen dát zaad was gedoemd tot een spijs, wat in snelle angstige duikvlucht genomen werd door de vogels. Vele, verschillend van bouw en kleur.

Het land leefde in rustige verwachting, de mensen zwoegden opstandig en morrend omdat God hen veroordeeld had tot het zweet huns aanschijns.

En aan de grens van het land lag de boerderij. Wachte. Op hun ruwe paarzucht, op hun haat, op hun angsten, op hun ziekten, op blikseminslag, op brand, op onmeedogende wind. Of op sneeuw en vorst, op ruisende regen of felle wolken stof. Zo leefde dit land. En volbracht het wonder der vruchtbaarheid. Brood!

Op modderige landwegen zwoegden zij voort. De boerin beladen met haar gebroken gelofte aan God. En Geerte van Arcen met haar horigheid aan de duivel. Zij gingen blootsvoets, de modder koekte tot onder de knieën.

De rokken waren zwaar van regenwater, de jakken doordrenkt, de haren slierten van onder de hoofddoeken.

Zij huiverden van kou en honger en angst, maar durfden niet stil te staan. De afstand was nu twee dagen lopen van de boerderij. Als de boer het wilde kon hij ze te paard binnen een halve week inhalen. Zij vreesden hem, hij was fel op hun vlees en hun werkkraft.

Een stadje. De poort stond open. De hellebaardier kwam, zich breed makend, uit het wachtlokaal. Vroeg het doel van hun reis. Zij wilden voor één nacht onderdak en dan verder trekken. Hij keek bedenkelijk, opzettelijk. De boerin begon te huilen, hij bleef onaangedaan. Schudde nu beslist nee. Toen stapte Geerte van Arcen dichterbij. Vlakbij zijn borst. Keek op in zijn ogen met haar groengrijze, waarin zij het liet vonken. Hij moest glimlachen, streek zijn knevels op en beduidde met een korte ruk van het hoofd dat zij binnen mochten. Geerte lachte en knipoogde, de boerin boog het hoofd, bloosde onder haar rimpels. Zij stapten door de poort, de hellebaardier keek hen na. In zijn gedachten werd hij zijn vrouw ontrouw.

De karmelietessen. Zij waren het leven ontvlucht in een groot klooster, naar buiten dreigend uitziend als een burcht. De boerin liet de klopper een paar keer dreunend vallen. Toen werd een luikje geopend, het opslaan van een oog achter tralies.

‘Wie daar en waarom?’ Een jonge angstige stem.

‘Een boerin en een meid. Voor wat pap en een strozak. Voor éne nacht. In de Naam des Heren,’ vleide de boerin.

Het oog achter de tralies look met een klap. De vrouwen wachtten geduldig. Minutenlang. Weer werd het oog levend. Een oude-vrouwenstem:

‘Bedelaars? Heidenen?’

‘Nee, zuster, nee. Laat ons éne nacht de mensen mogen ontvluchten en bij God zijn.’

De boerin begon te huilen en Geerte van Arcen, omdat de boerin zo ontroerd was geworden. Het oog bleef open, verwonderd open. Toen look het weer, wat luidruchtig. Grendels gaven hun weerstand op, scharnieren knarsten ontevreden om hun gestoorde rust. De deur ging langzaam open, niet vrolijk uitbundig, maar behoedzaam en wantrouwend. Toen stonden zij tegenover elkander. De boerin en de non. Een tanige rimpelhuid tegenover een wasbleke en gladde. Felle opstandige wantrouwende ogen keken in zachte onschuldige, die gewend waren aan het visioen rond de troon Gods.

‘Here!!’

‘Ja. Ik. Zuster Theresia.’

‘Here . . . Here sta ons bij!’

Zij vloden, de oude en de jonge non. De armen bezwevend omhoog, de handen wuivend als vleugellamme vogels. Hun stemmen waren niet zo welluidend als ’s mor-

gens in het nonnenkoor. De anderen snelden toe, een troep angstige dieren. Bang voor de hond of de wolf of de valk. Bang voor iets.

De abdis herstelde door haar verschijning de uiterlijke rust. De innerlijke kon zij niet aan, bijna geen van de tweehonderd gedachtenwerelden dezer nonnen was haar bekend. Zij beseftte dat al jaren, daarom was haar gezichte-je zorgelijker en zorgelijker geworden.

Zij zuchtte diep, terwijl zij langzaam naar de boerin liep. Weer zou ze alleen de verantwoordelijkheid dragen, haar nonnen waren daarvoor reeds gevlucht bij het zien van zuster Theresia, die jaren terug de duivel was gevolgd.

Zij stonden tegenover elkaar. Gelijk aan leeftijd, gelijk aan opleiding, gelijk aan stand. Adel. De abdis slikte licht, een zenuwtrekking sinds zij moeder-overste was. Toen zei ze:

‘Hoe durf je!’

‘Met Gods hulp.’

‘Laat Gods naam niet over je bezoedelde lippen komen.’

‘Dan zonder Zijn geëerbiedigde naam, ik durf! Om dit meisje durf ik. Om haar veiligheid en om de rest van haar eer.’

‘En om wat van je zelf?’

‘Om niets.’

‘Om de angst voor het vagevuur en de verdoemenis, nietwaar?’

‘Nee, ik ben door het vagevuur gegaan, hier beneden op aarde. En verdoemd ben ik niet, de Engel des Heren bracht me hier. Welbewust hier, hier, hier!’

‘Hier is de plaats van reine vrouwen, de bruiden van God. Duivelinnen herbergen we niet.’

Zij ging voor Geerte van Arcen staan. Keek diep in haar ogen. Zag het groengrijs, zag het lokkende, de man en de paring. Zag niet de angstige vervolgte vrouw, die rust zocht. Een tempering van haar blik. Zij beet haar toe:

‘Jij hoeft niets te zeggen. Je ogen schreeuwen het uit. De satan heeft je gezicht gebeeldhouwd. Verdwijnl!’

Zij week een paar passen terug, terwijl haar gestrekte arm naar de poort wees. Zij herhaalde feller:

‘Verdwijnl!’

Geerte van Arcen deed de paar passen, welke de abdis was teruggeweken. Stond weer vlak voor haar. Dreigend hard, gereed om te vechten. Langzaam neigde zij haar hoofden stond nu oog in oog met de moeder-overste. Het vonkte, over en weer. Geerte van Arcen fluisterde:

‘Heb uw naaste lief gelijk uzelve! Is dat Gods woord?’

‘Ja,’ gromde de abdis. Haar kaken klemde zich opeen, haar ademhaling klonk diep en opgewonden door haar fijne neusgaten.

‘Wat betekent uw naaste? Alleen de schone mens? Alleen de reeds ootmoedige? Alleen de kerkganger?’

‘Wat bedoel je?’

‘Is de gejaagde, dolende, zoekende mens niet uw naaste, moeder? Zet God ze voor u in soorten op de wereld? Of gaf Hij één bevel geldig voor allemaal?’

‘De duivel spreekt door je mond.’

‘Dan is de duivel ook God, moeder.’

Gedreven door een onbeheerste drift sloeg de abdis links en rechts, meerdere malen, met de vlakke hand op de wangen van Geerte van Arcen. De nonnen mompelden ontzet. Rumoerig. Vele sloegen de handen voor de ogen en hielden. Verbaasd en wat afwezig keek de abdis

rond. Het besef van wat zij gedaan had schoot in haar op. Zij keek naar Geerte. Die stond onbeweeglijk, de wangen koortsig rood, op één plekje donkerrood traag vloeiend bloed. Daar had een nagel de zachte huid opengescheurd. Haar ogen hield zij gesloten, tranen gleden langzaam van onder de wimpers naar de mond.

‘Here . . . vergeef me.’ Het klonk als een kort gebed, de abdis begon nu ook te huilen.

‘Heb uw naaste lief gelijk uzelve. Is dat nog steeds een bevel van God, moeder?’

‘Ja . . . ik heb gezondigd. Ik weet niet wat jij hebt misdaan in je leven. Hoef ik niet meer te weten. Ik heb gezondigd . . . vergeef me.’

‘De vergiffenis van een mens heeft geen waarde, moeder.’

‘Wie ben jij, die spreekt als een kardinaal?’

‘Slechts het kind van een lieve goede en vrome vrouw. Een kind, dat diep in haar hart moeders woorden zal vasthouden. En daardoor niet verloren gaat.’

‘Kom, mijn kind, kom zuster Theresia,’ zci de abdis.

En zij pakte de vrouwen onder de arm. Voerde ze mee als twee verdoolde lammeren, liep langzaam langs de twee rijen nonnen. Zag hen niet door de tranen in haar ogen.

Eén nacht onderdak was gevraagd. Het werden er vele. Een kom pap was gevraagd. Het werd goed en overvloedig voedsel, het klooster was rijk. Een strozak was gevraagd, het werd een cel en een bed voor ieder. Als pijlen hadden de woorden van Geerte van Arcen het innerlijk van de abdis getroffen. Iedere dag ging zij na of de nonnen haar plicht deden tegenover de twee vrouwen.

De nonnen volgden de bevelen zonder medegevoel; deze verwilderde vrouwen stonden te ver buiten hun wereld van plichten en geborgenheid.

Geerte hielp in de keuken, de boerin in de moestuin welke grotendeels de ruime binnenplaats besloeg. Zo verdienden zij hun brood en herberg.

Op een dag schepte Geerte dikke volle melk uit de kuip in de aarden kommen voor het avondbrood. Opeens zag ze de keuken in het ouderlijk huis, ook haar moeder en hoe die breedglimlachend haar bijna dwong een kom leeg te drinken. Zij miste opeens die vrouw, haar gulle warmte. Zij speelde mee en mompelde: 'Ja, moeder, ja, ik zal wel drinken, maar die melk is zo vet en dik. Goed, moeder, goed . . . ik zal het doen omdat je zegt: een sterk lichaam komt van goed voedsel.' Zij dronk een volle kom, en nog een halve. Zij glimlachte voor zich heen en was gelukkig en treurig.

Die avond werd zij ziek. De boerin, die altijd voor bedtijd nog even naar haar kwam kijken en wat toedekte, vond haar met hoogrode wangen, koortsige ogen en droge lippen. De ziekenzuster wist de oorzaak niet, de abdis besliste dat de volgende dag de stadsdokter moest worden verzocht te komen.

De boerin bood aan te waken; er werd besloten dat bij toerbeurt van twee uur de nonnen het zouden doen.

De tweede non die om haar beurt kwam, was een gezellige zware vrouw. Zij vond Geerte in lichte onrustige slaap en nam plaats in de grote kloosterstoel. Zij begon te lezen in een kerkelijk boek, zij begon te geeuwen omdat zij het reeds zo dikwijls doorlezen had en zij weer te veel brood, boter, haring en honing genomen had bij het

avondmaal. Steeds verviel zij in die zonde, vooral als zij gevast had om zich zelf te kastijden. En dat was gisteren gebeurd. Zij keek naar Geerte. Zij dacht aan haar zondige gulzigheid, zij dacht aan de geplaveide weg naar de hel waarover zij in dat kerkelijk boek zoëven weer gelezen had. Wat was die duivel toch machtig. Hoe was dat toch mogelijk? God was toch de Almacht? Hij kon die duivel toch wel aan? Eén klein gebaar van Zijn wijsvinger en satan moest toch vluchten? Of had God het te druk zodat Hij niet op alles tegelijk kon letten? En daarvan maakte de duivel gebruik. Glipte steeds tussen alles door om zijn smerig werk te doen. Men moest God helpen, telkens Hemaanroepen om de duivel onder Zijnaandacht te brengen. Maar de mens kan toch niet altijd waakzaam zijn en daarvan maakt satan gebruik . . . ja . . . van die ogenblikken. En dan is men machteloos en anderen soms tegelijkertijd. Misschien ook dat meisje daar op haar bed als de wakende nonnen niet waakzaam bleven of zich lieten overmannen . . . door . . . zij dacht niet verder omdat de duivel haar met slaap overmande . . . De duivel, die over de geplaveide weg van de hel naar het klooster fluitend, vrolijk en sterk, naar beneden was komen wandelen. Hij stond tussen de doorvoede ronkende non en Geerte op haar doorwoelde bed. Hij streek de non over de ogen, nog dieper werd haar slaap. Hij streek over Geertes ogen, zij werd wakker in nog hoger koorts. En zag de duivel, zijn donkere gloedvolle ogen, zijn blanke tanden tussen de lokkende lippen toen hij cynisch lachte, zijn zware wenkbrauwen, de scherpe inhammen van de haarinplanting boven het intelligente voorhoofd. Een jager en veroveraar, een man.

Waarom ben je hier binnengevlucht, Geerte van Ar-

cen? Was het vrije zinnelijke leven, dat ik je gaf, niet prettig? Stonden je de mannen, die ik je toespeelde, niet aan? En ik heb toch je aardse leven gered?!

Nee, nee, u hebt dat niet gered. Jezus Christus, Moeder Maria, zij hebben me gered. Ik heb gebeden, zij kwamen, zij deden. Verlosten mij van u! Ga weg, laat me. – Ik laat je niet gaan, ik heb je nodig. – Waarom? – Jij bent een middel voor me om zielen te winnen, zielen van mannen, zielen van vrouwen welke voor mij rijpen door jouw daden. – Laat me gaan, duivel, ik wil niet meer, hier wil ik blijven. Hier, hier, zoals zuster Theresia. – Geerte van Arcen, herinner je je Claes Wittert? Hij is voor jou als je bij me blijft en mij dient. – Ik wil niet meer. – Hij strekt zijn armen naar je uit en je vlijt je tegen zijn borst, hij neemt je gezichtje tussen zijn handen en kust je op je mond, je ogen, het puntje van je neus. – Laat me los, duivel, laat me los! – Hij kust je in je hals, hij streelt je. – Toe, laat me los! Los! – Hij wil meer, Geerte! – Nee, nee! – Hij wil naast je in bed. Ik zal hem aan je tonen zoals hij in die kerk stond. Kijk nu net als toen, naar alles wat prikkelde en hem verwarde. Kijk, Geerte, kijk. En hij komt nu, hij slaat de dekens op, hij . . . – Jezus, Maria, sta me bij, verlos me van de boze, Maria, Maria, uw kind roept, laat het Kindeke los en ontferm u over me, even maar, even . . . even. Maria!!

Zij had gegild. De non schrok wakker. De duivel was verdwenen. Hij wandelde terug over die weg van het klooster naar de hel, een bronstig liedje zingend omdat hij wist dat ze komen zou. Binnenkort.

‘Zo vreselijk. Oh, zo vreselijk,’ kermde Geerte.

‘Wat?’ vroeg de non bezorgd.

‘Ik zag de duivel. Hier. Tussen u en mij, naast het bed!’

De zware non was opeens niet meer vadsig. Zij ijlde de cel uit, liet de deur open. Geerte hoorde haar sandalen op de stenen gang kleppen als paardehoeven in galop. De abdis. Tientallen nonnen in nachthemden voor de cel van Geerte. Gezang, steeds laaiender, daarmee gingen zij de duivel te lijf. Maar hij was al terug, bijna bij de hel, een tweede gemener bronsliedje neuriënd en zo uitbundig lachend, dat enkele nonnen begonnen te huiveren en niet meer konden zingen.

‘Ik wil zelf waken, de hele nacht,’ zei de abdis.

‘Mag ik bij u blijven?’ vroeg de boerin.

‘Ja . . . misschien wil hij weer jou, in plaats van dit meisje.’

‘Het zij zo,’ zei de boerin, hilde achter haar handen en bad. De abdis beval de nonnen naar hun cellen te gaan. Toen viel Geerte in een rustige slaap; het gezang had haar beschermd en gereinigd.

Een maand later verliet zij het klooster. Genezen, sterk, gezond. Zo gezond, dat haar bloed verlangde, hevig verlangde. De duivel wreef zich in de handen: hij, de ervaren verleider, had weer juist gezien. De boerin bleef. Zij wachtte op de beslissing van de bisschop; de abdis had keer op keer geschreven en mondeling gepleit voor zuster Theresia. Om de boetvaardige absolutie te schenken en weer te mogen opnemen in de orde. Zuster Theresia sleet haar dagen in gebed en in de moestuin. En de duivel had geen vat op haar, zij plaatste tussen hen het dierlijke afgestompte gezicht van de boer en de nacht toen hij de deurtjes van de bedstee had opengerukt en zijn jagende blikken over de gewapende vrouwen had laten dwalen. Tegen deze herinneringen had de duivel geen wapens.

Geerte van Arcen trok verder en verder. Zij bedelde om brood en onderdak en werk. Het lukte iedere dag. Vooral bij de mannen, want haar ogen waren onweersstaanbaar, vooral wanneer zij, als bijzonder middel, knipoogde met het linkeroog. De vrouwen waren hard, uit intuïtie, maar een snauw van de man deed hen zwijgen en gehoorzamen. Bliksemsnel zagen zij voor zich het lot van die vrouw in lompen, dat het hare kon worden. En het onverklaarbare in het wezen van die vrouw bezaten zij niet.

Een bos. Erlangs voerde het karrepad met uitwijksporen, de weg. Veel bereden, vooral naar het oosten. Naar het Overijsselse, Hessen en verdere Duitse landen. Geerte stapte stevig voort. Haar hart klopte onrustig van angst voor al wat dat bos verborg. Wolven en wilde zwijnen kwamen nog veel voor. Wilde zwijnen. En haar gedachtenreeks stiet op kerels. Verbannen bandieten, afgedankte soldaten, gekken. Ook slecht volk, dat nergens aarden kon omdat hun ziel al zwart was bij de geboorte en tot hun levenseinde niet verlicht zou worden. Haar pas werd sneller, haar gebedjes veelvuldiger.

Zij ontwaarde in de verte een mens, die dezelfde richting liep als zij. Haar hart klopte heftig en zij stond stil, een beetje hijgend. Zij tuurde, liep weer langzaam, tuurde scherper. Het was een man. Hij liep gebogen. Zijn hele figuur tastte zij met angstige ogen af en haar blikken bleven rusten op het rechterbeen, het onderste deel was van hout, daarom hinkte hij. Zij vatte weer moed, dat was dus een gebrekkige, bijna zeker een afgedankte soldaat. Meestal waren die niet slecht, zij waren bijna steeds veel bezig met hun ellende en zochten medelijden en een

warm woord. En zij kon sneller lopen, dus vluchten. En beter vechten, omdat zij zo stevig op haar gezonde lange benen stond. Zij betastte de hartsvanger in de gordel rond haar middel en de kleine dolk op haar rechter dijbeen onder haar rokken. Ook het kleine zakje goudstukken tussen haar borsten betastte zij, de noodpenning welke zij nog niet had hoeven gebruiken.

Zij haalde hem in. Groette terwijl zij langs ging. Keek terzij. Het was een oude man. Grijs, gegroefd, gebogen. Hij droeg een broodzak en een bedelnap, in zijn gordel een hartsvanger. Zijn hand steunde op een dikke stok. Zij was reeds een paar stappen vóór hem, de harteklop was weer rustig. Zij haalde weer vrij adem. Toen sprak hij. Een diepe welluidende stem. 'Ben je bang?'

'Ja,' antwoordde zij over haar schouder.

'Hoeft niet. Ik ben een goed mens geworden. Ik heb te veel meegemaakt en bloed gezien om slecht te kunnen blijven.'

Zij deed nog een paar stappen. Toen riep hij weer:

'Een mijl verder moet je oppassen. Daar bivakkeert een troep tuig van Maarten van Rossum. En reken hier niet op patrouilles van de baljuw. Vaarwel, meid.'

Door zijn woorden schoot weer angst in haar op. Zij vertraagde haar pas. Kon zij de kerel vertrouwen of had hij een bijzondere manier om met een vrouw te beginnen? Maar een troep volk van de moord- en brandridder Van Rossum? Nee, daartegen had zij geen enkele kans, dus die ouwe man maar. Zij kon hem wel aan, dat had zij onmiddellijk gezien.

Zij liepen naast elkaar. Hij praatte weer.

'Meid, over een paar honderd ellen is er een weg naar links. Sla die in. Die loopt langs een paar betrouwbare

boeren en naar een dorp. Vandaar kom je wel verder. Naar een grote stad. Nogmaals vaarwel.'

'En jij dan?

'Och, een oude verminkte soldaat krijgt brood van ze. En als ik het vraag, drank. Vooral als hij veel vertellen kan en nog meer liegen.'

'En als ze je geld afnemen?'

'Ook niet erg. Er komt toch steeds weer wat nieuw geld. Jezus Christus wandelt naast me. Op tijd zorgt Hij altijd voor me.'

Zij keek hem ernstig bezorgd aan. Dus ook nog een gek. Hij zag het.

'Je denkt dat ik gek ben, hè? Meid, dat is het vreemde bij de mensen. Wanneer je vertrouwt op de Here en eruit ziet zoals ik, denken ze dat je gek bent. Soms is dat makkelijk, je krijgt veel brood. Soms niet, dan dreigen ze met de baljuw of de schout en het dolhuis. Ik ben niet gek. Ik heb de Here ontmoet en Hij verlaat me niet. Nooit meer. God is zuinig op Zijn trouwste dienaren.'

'Hoe weet je dat je een van die bent?'

'De Here heeft me getuchtigd. Hij ontnam me een been. Daardoor moet ik kalmer aan doen. Niet meer vechten, want ik verlies zeker. Dus geen bloedvergieten meer. Weinig drank, want bezopen kom ik niet meer overeind. Geen vrouwen meer, ik ben arm. Zo een willen ze niet. Dus ook geen liederlijkheden meer. Zo nu en dan pijn en zorg voor morgen. Dan ga je lopen bidden. Om brood, om een kom melk, om onderdak. Zie je, met zo'n tuchting krijgt God je in het gareel. En je gaat het prettig vinden. Je wordt goede vrienden met God en Hij met jou. Dat is belangrijk, meisje, Hij met jou.'

Hij hief het hoofd wat op, zodat hij in de verte kon

turen. Geerte van Arcen keek schichtig terzij. Zag zijn mannelijk profiel, de korte grijze baard, de turende grijze ogen. En vooral dat korte knikken van het hoofd wanneer hij stappend steunen moest op het houten rechter onderbeen.

‘Ik krijg ook iedere dag alles. En toch heeft de Here me niet verminkt,’ zei Geerte nadenkend.

‘Dan heb je iets anders gedaan dat Hij goed vond, of je moet nog iets doen, waarvoor Hij je heeft uitgekozen. Je zult dat voor het einde van je leven wel weten. Als je nadenkt tenminste,’ antwoordde hij, overtuigd glimlachend. Opeens stond hij stil. In de verte kwam een kleine stofwolk op, zwarte puntjes werden daarin zichtbaar, groter, groter, paarden met ruiters.

‘Hier, kijk. Daar komt je lot. Maar God zond me op tijd hierheen om jou. Pak aan!’

Als een goochelaar zo snel bracht hij een leprozenratel te voorschijn van onder zijn lompen. Hij gaf hem aan Geerte. Toen stak hij even zijn hand in zijn broodzak, zijn vingertoppen waren rood. Vlug drukte hij ze op Geertes gezicht. Overal stonden rode vlekjes.

‘Let op. Hou je ratel hoog, sluit je ogen en wend je naar de hemel. Je bent nu melaats. Daarvoor zijn ze als de dood,’ zei hij op afgebeten toon.

Geerte begon te huilen. Snikte. Stampvoette toen.

‘Wat heb je met me gedaan?’ riep ze vertwijfeld.

‘Niets. Een beetje rode oker. Heb ik altijd bij me. En die ratel ook. Zo heb ik me zelf ook een paar maal kunnen redden. Sluit je ogen. Daar komen ze. Nog honderd ellen . . . bid . . . bid . . . God is met je door mij!’

Met een ruk beteugelde de voorste ruiter zijn paard. De anderen deden hetzelfde. De verminkte soldaat

stropelde terzij, trok Geerte mee aan haar arm. Niemand sprak, de ruiters keken begerig en onderzoekend. Geerte lag al op hun strozak. De paarden briesten wat, schudden de hoofden, schuim spatte rond. De homan schuifelde wat onrustig in het zadel.

Toen zei de verminkte: 'Mogen we door?'

'Jij wel, die meid niet. We hebben een wijf nodig van-nacht.'

'Zoek die in de tros, homan. Van mijn dochter blijf je af.'

'Je dochter?'

'Ja.'

'Wijf is wijf.'

'Ook een melaatse?'

'Melaats? Die meid melaats?'

'Laat je dijen zien, dochter,' zei de verminkte treurig.

'Nee . . . laat die rokken hangen, meid. We willen een gezond wijf. Beterschap, meid, en zorg dat je uit de klauwen van de schout blijft. Hij sluit je op. Vaarwell'

Een ruk aan de teugels. De paarden herwonnen vrijheid en sprongen weg. De hoeven dreunden. Geerte en de verminkte stonden alleen.

'Dank je,' fluisterde zij.

'Dank God, Die me hierheen zond. En op tijd. Er was geen vrouw meer van je overgebleven, meisje.'

'Ik weet het.' Ze keek naar de grond. Zag zich liggen als geschonden lijk. Toen zonk ze op haar knieën en bad. Zonder enige andere gedachte. Voelde dat de Here troostend en machtig over haar schouders streek.

De oude soldaat borg de leprozenratel weer onder zijn lompen, goot water uit zijn veldkruik in zijn holle hand en wies haar gezichtje schoon. Zij stond op en zei:

‘Ik wil bij je blijven.’

‘Nee, daar is de tweesprong. Ik wil alleen gaan.’

‘Laat me bij je blijven tot een stad.’

‘Goed, tot de volgende stad. Je kunt me vertrouwen, ik ben geen man meer sinds de slag bij . . .’

Zij boog het hoofd. Nimmer had zij gebloed als een man sprak over zijn schaamte. Nu bloosde zij diep. Zwijgend en verbonden trokken zij verder.

Dagenlang duurde reeds de tocht. Het voedsel werd schaarser voor Geerte. Men gaf minder vlug, vooral de mannen keken geërgerd naar dat koppel. Een oude verminkte en een jonge opwindende vrouw. Dat was niet gewoon, dat was tegen de natuurlijke gevoelens. Waarom hield die oude boef die meid bij zich? Natuurlijk om mee te slapen, om voor hem te bedelen. Met haar verleidende smoel. En nog meer te doen als het alleen met die ogen niet ging.

Dikwijls werden zij verjaagd, aangeblaft door de hofhonden, totdat zij het erf hadden verlaten. En het brood was meestal oud en zuur, de kaas beschimmeld, het vlees stonk en dat wierpen zij maar weg. Als zij mochten slapen, moest hij alleen naar de hooizolder, zij mocht naast de schouw op stro. Zij sliep dan slecht, steeds argwanend wakkerschrikkend, naar de dolk grijpend. Iedere boer of zijn knechten wantrouwde zij en voordat zij insliep, bad zij de Moeder Gods haar te willen beschermen zoals toen bij zuster Theresia, de non van de duivel.

Toen kwam de dag, het uur, de minuut.

Zij waren bij een smalle rivier aangekomen en wachtten zittend aan de oever, totdat de veerman van de over-

kant zou terugroeien. Vier verminkte mannen en een oude vrouw voegden zich bij hen. Namen ook plaats aan de oever. Een blinde, een kreupele, een met een houten been, de vierde met een gruwelijk litteken over het gezicht. Een sabelhouw. De vrouw leek onverlet.

Zij stonken. Zij waren vuil van top tot teen, hun kleren waren lompen, zij waren barrevoets. De vrouw keek naar Geerte. Langzaam omvatte zij haar met haar blikken, nam haar op in haar hersens. Inventariseerde de schamele kleding van Geerte en vergeleek die met de vodden die zij zelf droeg. Geertes lompen waren beter, meer en schoon. Geerte werd daarom door haar genoemd. Begeerte doofde in de vrouw het menselijk gevoel.

Zij drentelde wat langs de oever. Telkens keek zij opnieuw naar de oude soldaat en naar Geerte.

‘Waarheen trekken jullie?’ vroeg zij terwijl zij plotse-ling plaatsnam op de grond naast Geerte.

‘Weten we nog niet. Eerst maar over de rivier en dan zien we wel verder.’

De oude soldaat schuifelde wat onrustig, dit volk beviel hem niet. Ook kende hij hun manier van indringen, hun tactiek van overrompelen. Stug kwam hij tussenbeide.

‘Gaaf je niet aan. We vragen jullie ook niet waarheen jullie trekken.’

‘Mag je gerust, ouwe. Wij trekken naar de geldkisten. En als we de kans krijgen, breken we ze open. Als het moet, steken we die uitvreter overhoop.’

Zij boog wat voorover en keek boosaardig voorlangs Geerte. Die sloot de ogen, wierp het hoofdje wat in de nek, die vrouw stonk adembenemend. En die vrouw be-

merkte dat. Stond meteen weer op haar benen. Riep, zich opwindend:

‘Walg van je zelf, rothoer! Geef mij jouw kleren en jij neemt de mijne. Dan kan ik van jou kotsen en weet jij eens wat armoe is. Geef me je jak!’

Nu sprong Geerte op. Gejaagd gingen haar ogen van vrouw tot man tot man. Ook naar haar begeleider, die moeizaam probeerde met zijn houten been overeind te komen. Dat gejaagde in haar ogen verried haar angst en haar zwakte. En maakte die vrouw nog begeriger, overmoediger en slechter. Zij greep Geerte bij de arm, draaide die om, zodat Geerte door pijn wat voorover moest buigen. Met de andere hand greep zij het jak bij de halsopening. Riep:

‘Uit! Anders gaat het aan flarden. Ik niks, dan jij ook niks. Kan je in je blote tieten lopen. Heb je zo weer een nieuw jak en een geile uitvreter d’rbij.’

De oude soldaat lukte het nu overeind te komen, maar de vier kerels waren hem al voor geweest.

‘Wat mot jij?’ riep de man met het gruwelijk litteken.

‘Mijn dochter verdedigen tegen die heks,’ zei hij verbeten.

‘Je dochter? Kom nou. Je lekkere zachte meid, bedoel je, ouwe viezerik. Verdient ze veel voor je? Geef ons wat van die guldens.’

De oude soldaat stond nu stevig wijdbeens. Klaar om te vechten. Drie zagen, dat die ouwe man wist wat vechten was, de blinde voelde de angstwekkende broeiende sfeer om zich heen en schuifelde weg om allengs sneller te vluchten. Opeens flikkerde de hartsvanger. In de oefende hand van de oude soldaat. Maar hij had geen kans. De kreupele dook en bonsde met zijn hoofd als een

stormram tegen zijn manlijkheid, de man met het litteken greep zijn arm en draaide die uit de kom, de derde stiet met zijn houten been bijzonder behendig in zijn rug boven het bekken. De oude soldaat viel neer als een blok. Bewusteloos. Die met het litteken ontwong de harts-vanger aan zijn verkrampde greep en, gepakt door opeens omhooggolvende blinde woede en overwinningsroes stak hij de oude soldaat drie maal in de borst, de hals en het hoofd.

Geerte gilde, sloeg de handen voor de ogen. De oude vrouw klemde haar hoofd tussen onder- en bovenarm, zodat zij bijna ademloos werd van de pijn en de stank.

‘Help me. Ik wil nu alles!’ riep de oude vrouw.

De mannen pakten Geerte. In een ommezien trok de oude vrouw haar alle kleren uit. De mannen grinnikten. Werden heet toen Geerte naakt stond, een hand voor haar borsten, een hand voor haar schaamte.

‘Hebben jullie zijn geld?’ riep de oude vrouw weer.

‘Nee, die ouwe heeft toch geen geld,’ riep de kreupele.

‘Waarom steken jullie hem dan neer? Kijk hem na. Zo’n ouwe plunderaar heeft altijd wat over, voor zijn oudste dag. Kijk hem na.’

Zij volgden haar bevel op, maar keken toch zo nu en dan naar de naakte Geerte. Zij vonden goudstukken, parels en twee grote edelstenen.

‘Leeft ie nog?’ riep ze weer.

‘Nee,’ antwoordde de verminkte. Hij loog, de oude soldaat leefde.

Zijn blinde woede was geheel gezakt, zonder die drift kon hij niet moorden. En hij wist dat zij bevel had willen geven om die oude man af te maken.

‘Vlug, weg nu. Voordat die veerman over is,’ beval ze.

‘Moet die meid niet mee? Een hoerenwaard geeft veel geld voor haar,’ zei de kreupele.

‘Zo nakend meenemen? Je bent zot, kerel. En ik die kleren weer terug geven? Nooit! We gaan weg. Die meid leeft vanavond toch niet meer. Kerel na kerel zal d’r pakken. Weg nul!’

Opeens werden zij bang. De vrouw en de verminkte renden, de kreupele en die met het houten been repten zich wat zij konden.

Geerte knielde naast de oude soldaat. Zag zijn vreselijke wonden en kon het bloed niet stelpen. Toen stond opeens de blinde bij hen. Trapte bijna op de stervende. Zei:

‘Neem mijn mantel en bedek je naaktheid, meid. En in mijn broodzak zit een linnen hemd. Een fijn linnen hemd van een plundering, jaren geleden. Toen ik nog zien kon en soldaat was. Dat hemd hield ik altijd bij me, zo zacht en zo onschuldig. Neem het. Voor zijn wonden.’

Geerte keek naar de blinde op. Zag dat hij een mooie man was geweest. En dat hij nu met zijn verhongerde kop op een apostel leek.

‘Dank,’ fluisterde zij. Pakte het hemd en scheurde het in repen. Verbond de wonden van de oude soldaat. Tevergeefs.

In haar arm verbloedde hij. Het kleurde haar blanke glanzende huid, stelde erop, werd korstig.

De blinde stond al die tijd roerloos, maar in zijn kop zag hij alles. Hij huiverde toen de doodssnik kwam.

Opeens zag Geerte in het gras het zakje met haar noodpenning. Afgerukt, samen met haar kleren. Geval- len en door niemand gezien. Zij pakte het snel. Omklemde het.

Zo vond hen de veerman. Een forse ruwe kerel, met in zijn grijze ogen de verteblik van het water. Het duurde minuten, toen had hij alles in die wat trage hersens verwerkt. Het lijkt, het bebloede jonge vrouwenlijf, de blinde, afgedankte landsknecht.

Hij banjerde volgens zijn zeemansgewoonte naar zijn veerscheepje, kwam even zo langzaam terug alsof hij nog steeds dacht over de ellende op de oever. Over zijn arm hing de paardedeken, die hem bij slecht weer beschutte tegen regen en wind. Die deken wierp hij Geerte toe.

‘Bedek je,’ zei hij.

Zij bedekte zich, voelde bijna onmiddellijk haar lichaamswarmte zich weerkaatsen onder de deken. Er kwam een gevoel van behagelijkheid en dankbaarheid in haar op, haar ogen werden nat van tranen.

De blik van de veerman gleed traag over haar. Van de betraande ogen tot haar welgevormde voeten. Toen keek hij even over het water, langzaam ontdeed hij toch van zijn bovenhosen en wierp haar die toe.

‘Trek aan. Naakte wijven zijn een lekkernij. Zorg dat je droog brood wordt,’ zei hij.

Zij gehoorzaamde terwijl de veerman zich omdraaide. De blinde verroerde zich niet, maar Geerte trok zich tersluiks de hosen aan. Voor haar leek die blinde niet blind.

‘En nu?’ vroeg ze schuchter.

‘Ik zal je overvaren om niet. Mijn wijf zal je een jak en een rok geven. Dat lijkt is voor de baljuw.’

Toen draaide de blinde zijn hoofd in de richting van de veerman, sprak:

‘Zodra we weg zijn komen de valken. Soms zijn er in deze streek verdwaalde wolven, veerman.’

‘Nooit van gehoord, blinde. Maar goed, help me, dan neem ik hem ook mee over.’

‘En ik?’ vroeg de blinde gespannen.

‘Jij? Je hoort op het galgenveld, want je bent even rot als de bende die deze oude man heeft neergestoken. Aan de baljuw ontkom je niet.’

‘Mijn blindheid getuigt van mijn onschuld, veerman.’

‘Samen gevangen, samen gehangen. Eens moet je toch boeten voor al het bloed dat je in je leven hebt vergoten,’ beet de veerman hem toe.

‘Het is te vroeg, veerman. Ik ben nog niet oud en wat heb ik gehad in mijn leven?’

‘Weet ik niet. Help me met dat lijk. Daarna kun je vluchten, je hebt nog een kans.’

De veerman en de blinde droegen het lijk naar de boot. De veerman had het onder de oksels gevat, de blinde droeg de benen. Hij liet zich maar voorttrekken als een verlengstuk van het lijk.

Toen Geerte zich had ingescheept, wilde de veerman afstoten. De blinde riep:

‘Neem me mee. Alleen kan ik me niet redden.’

‘Nee, dat kan je niet,’ zei de veerman weifelend. ‘Je bent een wandelend lijk.’

Terwijl hij hem in de boot hielp, zei de veerman:

‘Misschien krijgt de baljuw een zwak ogenblik. Grijp dan je kans en vraag om opnemning in een klooster. Er zijn monniken die nog nooit een goede daad hebben verricht. Dan ben jij hun levensinhoud.’

‘Je spreekt als een bisschop, veerman.’

‘God maakt bisschoppen. Niet de paus, blinde.’

‘Wie ben je, veerman?’

‘Een veerman, een visser. Een man van het water.’

‘Paulus?’

‘Misschien.’

Toen stootte de veerman af. Hees het kleine zeil.

Langzaam dreef de boot naar de overzij.

Een lijk, een blinde, een hoer, een veerman.

Om hen de vrede van water, wolken en wind. God.

BOEK II

‘Geld zal altijd ons schild zijn . . .’

Zestien huifkarren. Daarvóór zestien span zware Zeeuwse paarden. Vóór en achter de wagens vier rotten bereden huurknechten. Vooraan Josua Mocatta, de jonge koopman. Naast hem Gabriël Baëna, zijn reisfactor. Zo reisde Josua Mocatta, afstammeling van Marranos, van Antwerpen naar Leipzig.

De wagens waren vol koopwaar: wol en linnen uit Vlaanderen, laken van Ieper, kant van Brugge, bont uit Nowgorod, specerijen uit Lissabon, goud- en zilverwerk uit Parijs, leder uit Marokko, wapens van Toledo.

En in hun gordels bewaarden Mocatta en Baëna diamanten, paarden en dukaten.

‘Hoe zijn de berichten, Gabriël?’ vroeg Josua Mocatta.

‘Goed, Reb Mocatta.’

‘Wat is goed, Gabriël?’

‘Alles, Reb Mocatta.’

‘Wat is ALLES, Gabriël? ALLES kan nooit goed zijn.’

‘Waarom kan alles niet goed zijn, Reb Mocatta?’

‘Omdat Ha-Kadosh-baroech-hoe nooit alles voor één mens goed laat zijn. Liet Hij dat toe, dan deed Hij een ander tekort.’

‘Misschien had Ha-Kadosh-baroech-hoe een goeie bui, een héél goeie bui en Hij dacht: Kom, laat Ik alles eens goed maken voor Josua Mocatta en zijn reisfactor Gabriël Baëna. Vooral voor Gabriël Baëna – want Ha-Kadosh-baroech-hoe staat debet bij me.’

‘Laat de Almachtige buiten je handelstaal, Gabriël.’

‘Waarom, Reb Mocatta? Zonder God zou er geen han-

del zijn. Waarom moet Hij er dan buiten blijven? Hij geeft mazaal en beracha – die zijn er alleen in de handel. Dus is de Almachtige ook in de handel.’

Voldaan over zijn bewijsvoering keek Gabriël rechtuit over het hoofd van zijn paard, smakte even, streek over zijn kneveltje. Josua Mocatta bekeek hem van terzijde, moest onwillekeurig glimlachen om de zelfvoldaanheid van zijn eerste commies. En de honger die hij demonstreerde door zijn gesmak.

‘Als wij terug zijn zal ik Rabbi Jitzchak ben Avram vragen of je gelijk hebt.’

‘Praat me niet van Rabbi Avram, senhor Mocatta. Die bewijst alles, ja of nee, wat u het liefst hoort. En wanneer u geen ja of nee wilt horen, bewijst hij u dat er nog iets anders is dan ja of nee.’

‘Wat zou dit kunnen zijn, Gabriël?’

‘Twee ja’s of twee nee’s – en één ja en één nee voor hetzelfde, of een stukje ja-en-nee tegenover een ander stukje ja-en-nee samen. Klatschen kan hij – een pracht van een koegel kan hij maken van alle begrippen. En het smaakt nog goed ook – héél goed.’

Josua Mocatta schoot in de lach. Die lach klonk open, oprecht, onbezorgd. Zijn donkere, bijna zwarte ogen vonkten van pret. En ook hij streek vergenoegd langs zijn wangen en kin. En puntte het sierlijk-dunne Spaanse kneveltje.

‘Eet wat, Gabriël,’ zei Mocatta gul.

‘Wat zal Gabriël eten, Reb Mocatta? Eet wat! Wat kan dat “wat” dan wel allemaal zijn? Gefillte Fisch, gebraden kip, matzes met pekelvlees.’

‘Gabriël, wat jouw verwende tong allemaal tegelijk lust, kan je in het zadel niet eten. Behelp je nu met een paar

harde eieren, een snee brood en een stuk worst. En een paar slokken water.'

'Water! . . . lekker lauw water! Als je een vaatje Bourgonje in één van de wagens weet te liggen! Water!! Een goïsche reisfactor zou onmiddellijk zijn ontslag nemen en voor zich zelf beginnen.'

Gabriël hief zijn hand terzijde van zijn gezicht, zodat Mocatta zijn olijk lachje niet kon zien.

'Nou, Gabriël, je blijft maar vasten tot Mechelen; samen met die goïsche reisfactor, je tweelingbroeder. En wij drinkt een Jood alleen op Pesach.'

Josua Mocatta keerde zich half in het zadel om, wenkte de oppervoerman dat de trein sneller moest gaan rijden. De naam Mechelen betekende dat de zon de hoogste stand voorbij was en dat deze stad vóór poortsluiting bereikt moest zijn.

De reisfactor keek mismoedig voor zich uit. Nu hij niet eten mocht, werd zijn honger heviger, maar hij waagde het niet uit zijn zadeltas een paar eieren en een stuk worst te pakken.

Josua Mocatta hief weer zijn hand. Gabriël begreep, dat ook hij sneller moest gaan rijden. Hij trok de teugels wat aan; zijn paard gehoorzaamde en draafde nu gelijk op met de hengst van Mocatta.

'Bij wie wonen we in Mechelen?' ondervroeg Mocatta.

Zijn stem had het gemoedelijke verloren. Hij was weer de grootkoopman, de broodheer. Eén van de aanzienlijkste en rijkste der Marranos uit Antwerpen.

'Bij Reb Bär Coppenhagen. De huurlingen bij Jan Blanckaert, de voerlieden bij Jochem van Seveghem.'

'Bär Coppenhagen!? Waarom juist Bär Coppenhagen?' vroeg Mocatta en tuurde wat stuurs voor zich uit.

‘Nog familie van uw stiefmoeder Genendel, God zal haar benschén, Reb Mocatta.’

‘Heeft moeder je iets toegefluisterd, Gabriël?’

‘Toegefluisterd . . . toegefluisterd . . . néé, Reb Mocatta, ik geloof niet dat men dat toefluisteren kan noemen. Nee . . . nee . . . het klonk een beetje . . . Ja, hoe zal ik het zeggen . . .’

‘Genoeg, genoeg. Noem het maar bevólen. Heel eenvoudig bevólen,’ zei Mocatta ontevreden.

‘Hoe bestaat het, hoe bestaat het, Reb Mocatta, dat u alles zo met het juiste woord weet te zeggen! Gewoon een thora-schrijver!’

‘Gabriël, stop met je honingsmeerderij. Waarom heeft moeder je dat bevolen?’

‘Ben ik een profeet, Reb Mocatta? Ben ik met de helm geboren? Hoe zou ik ook maar durven denken, dat uw moeder ook nog andere bedoelingen had dan alleen uw lichamelijk welzijn?’

‘Baëna . . . je weet heel goed, dat moeder met dit bevel niet alleen de bedoeling had om ons onderdak en verzorging te verschaffen.’

‘Zeker, zeker, Reb Mocatta. Zij wilde ook dat u wat te “lernen” zoudt hebben, dat u uw talmoed-inzichten aan de Mechelse Joden zoudt leren, dat er later misschien een school Beth-Mocatta zou heten, dat . . .’

‘Schurk Baëna! Neem mij niet in de maling. Wees een keer eerlijk. Zeg me rechtuit, dat moeder door jou aan Reb Coppenhagen heeft laten verzoeken weer een paar meisjes op zicht te sturen. Ik wil niet trouwen, Baëna. Voor zover het Leven iemand kan bevallen, lijkt mij mijn huidige toestand nog de meest aantrekkelijke. Ik wil geen vrouw zoeken. En geen koppelarij, alsjeblieft.’

‘Oi . . . Reb Mocatta?!’

‘Waag het niet verder in mij te wroeten, Baëna. Ik laat je zonder één gulden hier achter.’

‘Dat doet u niet, Reb Mocatta, dat doet u niet. Leer mij Reb Mocatta kennen. Nah . . . dan géén kalla . . . dan alleen maar Beth-Mocatta.’

‘Waarom treiter je me, Gabriël? Je weet dat ik niet vroom ben. Dat ik door mijn leven van reizen en trekken ben afgestompt. Kan een mens alle geboden nauwkeurig nakomen? In zo’n vijandige wereld waarin wij, Marranos, moeten leven? Waar iedere dorpspastoor een agent is van de Inquisitie? Antwoord, Baëna.’

‘Reb Mocatta, misschien wilt u niet eens graag vroom zijn. Misschien zit het Marranendom al te diep in uw bloed. Uw vadersdeel in u was veel sterker dan de tegenstand van uw stiefmoeder Genendel.’

‘De Ashkenasische,’ zuchtte Mocatta.

‘Juist, Reb Mocatta, de Ashkenasische.’

Ze draafden weer. De trein volgde hortend en stotend.

Josua Mocatta was stuurs geworden en bleef het. Gedachten kwamen, gedachten gingen, gleden voorbij als de burchten en stadjes aan de oever van de Rijn tijdens een koggevaart van Bazel stroomafwaarts naar Deventer.

. . . Ido Mocatta – mijn vader. Hij is gevlucht uit Portugal in 1470. Met veel goud en diamanten en twee koggen vol specerijen, oosterse kleden, purper, damast en vaten wijn. Hij is neergestreken in Antwerpen, waar hij vooral de peper voor uitzonderlijke prijzen verkocht heeft aan kooplieden uit Amsterdam, Kampen, Lübeck. En de kleden aan die van Bergen en Kopenhagen.

Van hen kocht hij graan uit Polen, paarden uit Fries-

land, bont uit Nowgorod. Vooral de paarden hebben altijd veel winst gegeven; die rusteloze Karel van Bourgondië vocht en vocht maar om zijn landen uit de klauwen van Lodewijk XI te houden. Rijker en rijker werd vader. Vader! Arme man. Wat heb je geleden om je afgedwongen doop. Hoe heb ik je ogen zien gloeien van haat wanneer je de kathedraal van Lissabon voorbij liep. Wanneer je opkeek naar die rijen heiligen, de centurios van de Kerk, wier stenen lichamen sterker waren dan vendels kerels van vlees en bloed; de soldaten des konings; de dienaren van de Alcalde. Ik heb je begluurd wanneer je voor een spiegel stond en met je rechterhand over je gladgeschoren gezicht streek, omdat je iedere dag Gods gebod overtrad: Ge zult de hoeken uws hoofds niet rond afscheren; ook zult ge de hoeken uws baards niet verderven . . . Vader, wat heb je geleden om het 'Ge zult . . .'. Al die geboden: 'Ge zult . . .' welke in je hart waren gegrift en je niet kon nakomen. Moge God je toch in genade hebben aangenomen, vader . . .

Schichtig keek Josua even achter zich, terzij links, terzij rechts. Hij ving de blik op van Gabriël Baëna, die glimlachte op een bijzondere manier.

'Waarom lach je, duivel Baëna?' gromde Mocatta.

'Zal men niet lachen wanneer een Marrano denkt dat tijdens de rit zijn knechten en huurlingen zijn gedachten zitten te raden? Denk maar prettig verder, Reb Mocatta. – Weten zij veel.'

'Baëna, je bent een nieuw soort Asjmodai.' Mocatta zuchtte; een flits van treurigheid was over zijn ogen.

'Verkoop mij, Reb Mocatta. Misschien breng ik meer op dan al die wagens. Let straks op de gezichten van de

Duitsers wanneer u mij veilt op de Messe. Twintigduizend dukaten voor een pracht van een Marranenduivel. Wie biedt er meer?! Snijdt hem open, mensen, en ge haalt er een rechtschapen Jood uit. Wie biedt er meer?! Een pracht van een Jood. Die kunt ge beginnen te plunderen, dan volgen er meer. Biedt. Jullie maakt duizenden procenten uit één geplunderde Jood.'

'Als ik je zo zou veilen, Baëna, breng je nog geen halve dukaat op. Wie geeft er ook maar één penning voor een Jood? Als men zonder te kopen kan roven wat men will?'

'Zwijg stil, Reb Mocatta, zwijg stil. Waarom maakt God het voor ons toch steeds zo zwaar? Droom maar verder, Reb Mocatta. Dat is heel rustig en niet zo bloedig.'

En Josua Mocatta dacht somber verder . . .

. . . Antwerpen! Op een dag, een jaar nadat mijn moeder gestorven was, maakte vader in zijn huis voorbereidselen tot een geheimzinnig feest. Er kwamen mannen uit Middelburg en Brussel, uit Luik en Mechelen. Tien mannen – Minjan. Zij waren allen belangrijke kooplieden. Op de eerstvolgende zondag zond mijn vader al de meiden en knechten naar de vroege mis. Toen het huis stil was, stegen wij te paard, reden naar buiten. Naar een boerenhoeve, twee uur vanaf de poort. De boer begroette ons onderdanig. Vader wenkte hem naderbij. Zij fluisterden, maar ik hoorde de boer zeggen: 'Het volk is naar de late mis, heer Mocatta.' Wij stegen af en gingen binnen. Op de deel reikte vader de boer de hand. Hij liet ons alleen. Snel liep vader naar een hoek, zocht tussen een hoop stro en kwam weer bij ons met een stapeltje gebedsdoeken, gaf ieder van ons een tallith. Hij beduidde mij hoe ik het kleed moest omslaan. Ik wachtte. Hij zei tegen mij: 'Jeho-

hua, voor de wereld heet je Josua. Voor de Roomse wereld van de paus en hertog Karel. Ook voor onze dagelijkse wereld, die van de Marranos. Maar voor onze duizenden jaren oude Joodse wereld blijf je Jehoshua, Jehoshua bar Ido. Wij zijn nu hier samen omdat je vandaag dertien jaar oud geworden bent en als kerkelijk lid in onze gemeente wordt opgenomen. Je bent nu een volwassen man, een lid van de Kehilla. De Roomse gedachtenwereld is tegen ons; ik kon je geen Hebreeuws leren, noch je uitvoerig vertellen van onze gebeden en onze gewoonten. Daarom zal ik het deel uit de thora voor je zeggen, dat je in normale omstandigheden had moeten lezen voor de gemeente. Daarna ben je Jood – ook zonder dat je besneden bent. Toen je geboren was heb ik dit niet durven laten doen. Wanneer het zou zijn uitgelekt, zou onze familie zijn uitgemoord. Tracht een goede Jood te worden. Tracht! Ha-Kadosh-baroech-hoe zal je de zonden vergeven, die je zult moeten doen om te leven. Want dit is Zijn hoogste gebod: Leef! God kent ons Joodse hart; Hij heeft ons bij voorbaat vrijgesteld van vele van Zijn geboden en inzettingen.'

De tien mannen stonden er onbeweeglijk bij. Ook zij waren Marranos.

Toen zegde Vader mijn deel uit de thora. Eén van de oudste mannen kwam naar mij toe, legde zijn handen op mijn hoofd en zegende mij.

Ik was Jood. Josua Mocatta, de zoon van de gedwongen gedoopte Ido Mocatta, was geworden Jehoshua bar Ido, van de geheime Joodse gemeente van Vlaanderen en Artois.

Vlug vouwden de mannen de gebedsdoeken op. Vader legde ze terug onder het stro. De mannen stegen te paard.

De boer kwam op het erf. Vader reikte hem de hand, maar ik zag dat er een geldbuideltje tussen hun handdruk lag. Wij reden weg. Eén van de mannen leidde zijn paard naast dat van vader, vroeg:

‘Was het vertrouwd?’

‘Ja,’ zei vader. ‘De hoeve is van mij. Pacht hoeft hij niet te betalen en ik heb één van zijn zoons losgekocht uit de galeien. Geld zal altijd ons schild zijn.’

De man knikte goedkeurend. Heel in de verte doemden de muren van Antwerpen weer op . . .

Gabriël Baëna keek meermalen tersluiks naar de grootkoopman. Opeens vatte hij moed, zei:

‘Nah, Reb Mocatta, uw stiefmoeder Genendel zou nu zeggen: Was hast du geklärt?’

‘Senhor Baëna, u bedoelt . . .?’

‘Ah, senhor Mocatta, u wenst in het Heden terug te keren?’

‘Ja, senhor Baëna, in het uitzichtloze Heden. En u hebt voor vandaag genoeg Ashkenasisch gerebbet.’

Josua Mocatta strekte zijn lichaam, schikte iets aan zijn schoudermantel, streek met zijn ruiterschoen zacht over de puntjes van zijn smalle kneveltje, trok beheerst aan de teugels. Zijn paard hinnikte, schudde daarna het hoofd wat op en neer.

‘Senhor Baëna, wij zullen niet bij de heer Coppenhagen logeren. Zoek onderdak bij de duurste waard van Mechelen.’

‘Jawel, senhor Mocatta.’

Het duurde tot de schemer voordat zij de poorten van Mechelen bereikten. Al die tijd hadden zij niet meer gesproken.

Zij trokken door Leuven, zij trokken door Luik. Zij kwamen in Aken, bleven daar twee nachten. Zij kwamen in Keulen. Het was vrijdag. Gabriël Baëna kreeg opdracht de belangrijkste joodse koopman op te zoeken en hem mede te delen dat senhor Josua Mocatta van Antwerpen was aangekomen in de herberg van Albrecht Fromm en bereid was zaken met hem te doen. Intussen stelden de voerlieden hun wagens op in de binnenhof. Mocatta gaf opdracht de koopwaar zodanig te schikken, dat een baal van elk der meegevoerde produkten goed zichtbaar open lag. Twee mannen moesten bij de wagens blijven en de overige mochten met de huurlingen de stad intrekken om te gaan drinken. De koopman gaf hiervoor ruim geld; de gezichten van de mannen glunderden. Tot de homan zei Mocatta:

‘Pas op dat er niet gevochten wordt. Zorg dat zij allen tamelijk nuchter terugkomen. De lange messen moet je bij Albrecht Fromm in bewaring geven. In deze stad gebieden de keuren dat de waard verantwoordelijk is voor zijn gasten. En ik wil geen koopwaar verbeuren, noch boete betalen. Begrepen?!’

‘Jawel, senhor Mocatta.’

Toen de homan de lange messen had ingevorderd, gingen zij. Vrolijk, overmoedig, ondernemend. De Rijnlandse meisjes lokten en zij hadden vanaf Antwerpen geen vrouw meer gehad.

Mocatta trok zich terug op zijn kamer, die hij delen moest met Gabriël Baëna, en legde zich gekleed op bed. Hij dommelde wat; hij voelde zich de laatste dagen vermoeid door de lange ritten. In de dorpen hadden zij onderdak gevonden bij boeren en, hoewel hij met goud wilde betalen, hadden deze mensen hem slechts zeer gebrek-

kig kunnen herbergen. Zij waren te arm en kenden geen enkele weelde. In de herbergen van de kleine steden was het niet veel beter. Het leven was er sober en ook daar hadden zij soms moeten overnachten in de gelagkamer, gezamenlijk op stro. En enkele nachten had Mocatta niet geslapen. Dan was een meid stillekens tussen het stro gekropen en de mannetjesdieren hadden elkaar willen neersteken, zo hoog waardeerden zij een beetje tederheid. En Mocatta was gedwongen geweest te blijven waken. Een mes is zo getrokken, vooral om een vrouw, al was zij reeds uit het stro gejaagd.

Mocatta rekte zich, wreef wat slaap uit de ogen. Vouwde zijn handen in de nek, keek op naar de bedhemel. Glimlachte, want vrouwen en meisjes kwamen . . .

. . . Gracia Nunez uit Cadiz, Maria Navarro uit Cordova, Isabella Orabuena . . . joodse vrouwen, dochters van Marranos, 's morgens neergeknield voor het Kruis in de kathedraal, 's avonds en soms 's nachts in diepzwarte kleding, ontdaan van alle sieraden, het haar strak langs het hoofd gekamd, verborgen onder een strakke zwarte muts. Bleek de gezichten, scherp sommige zorgelijke lijnen, de ogen groot en koortsig. De wijsvingers volgden moeizaam de geschreven karakters van de gebedenboeken, die waren binnengesmokkeld uit Constantinopel, waar de sultan machtig regeerde en toch welwillend was voor de Iberische Joden.

Gracia Nunez, zijn bruid, voor het laatst gezien in 1485 toen hij een geheime reis maakte naar Cadiz. Voor het laatst, want twee jaar later werd zij door een dienstmaagd verraden. Alleen haar uitzonderlijk mooi gezichtje, haar tranen, haar bijzondere ogen redden haar van de brand-

stapel, omdat een oude bisschop opeens in haar Maria de Moeder Gods zag. Ook een jonge priester had gekeken; hij zag de begeerlijke jonge vrouw die hij redden moest. Tegen zijn geloof en gelofte in. Dit vlees mocht niet branden en verkoold stinken – dat kon God niet wensen. Gracia Nunez, nu in een streng klooster bij Segovia – en een jonge priester worstelend met zijn hartstocht, 's nachts op zijn harde strozak . . .

Josua Mocatta staarde naar het plafond. Hij zag haar, 's avonds in haar kloostercel, aandachtig-vroom biddend voor de God van Israël.

. . . Is er dan geen volk ter wereld waaronder wij ons zelf kunnen zijn? Is dan overal Jezus van Nazareth met Zijn discipelen oppermachtig? Is het dan waar dat onze vadersen zich vergrepen hebben aan de Zoon Gods? Was Jehoshua van Nazareth gezonden door Ha-Kadosh-baroech-hoe om het bloedvergieten uit te bannen? Die altijd terugkerende bloedstroom, begonnen met Abel, dan het slachtoffer en het brandoffer, dan het bloed van iedere overwonnen stad . . . Bloed! Bloed!! En Zijn bloed zou ook zonden moeten wegwassen? Dat kan niet waar zijn. Want dit is het: een inzetting. De mier vreet de luis; de kip vreet de mier; de vos vreet de kip; de wolf vreet de vos. En van hun muilen druipt ook bloed. Heeft God Hem gezonden opdat wij geen bloed meer zouden vergieten? Geen mens meer zouden ombrengen? Was het in Zijn ogen genoeg geweest, nadat wij wraakzuchtig hadden neergeschreven: oog om oog, tand om tand? Kwam Hij opdat wij geen dier meer zouden doden en het eten? Er is toch genoeg op het veld: koren en vruchten. Was Hij dan

toch de Meshoelach, de Gezondene – ons geweten? Shaddaï, sta me bij! Laat mij niet los uit het geloof mijner vaderen! Neem de twijfel van mij weg! Shaddaï, laat mij Jood zijn, Uw bondgenoot! Gracia, help mij voor Gods troon – denk aan mij, Gracia. Met al de kracht die in mij is richt ik nu mijn gedachten naar jou. Ik roep je voor mijn geest – ik zie je amandelvormige ogen, de kleur is nog steeds hazelnootbruin, je haar kastanjekleurig, je neusje klein en recht, je wenkbrauwen schuin getekend zoals bij een slavin die een van onze schippers gekocht had in Alexandrië. En je mond . . . vergeef het me, Gracia, maar je bent toch geen echte non, je bent een Jodin, je behoort bij mij, Gracia. Er scheiden ons geen bergen, er scheiden ons geen zeeën . . . er scheiden ons ménsen. Mensen met waangedachten – de zwaarste barrière die God kon opwerpen. Bid, Gracia, zoals ik, dat Hij Zijn goedertierenheid op ons zal richten en ons zal verenigen . . . tot de Dood ons scheidt . . . tot de Dood ons scheidt . . . Amen . . .

Mocatta sloot zijn ogen. Langzaam zonk hij weg in een diepe slaap . . .

Er klonk gestommel op de trap. Er werd bescheiden maar hardnekkig op de kamerdeur getikt. Josua Mocatta schrok wakker. Onwillekeurig greep hij naar de kleine dolk in zijn gordel en hij sprong van het bed.

‘Wie daar?’

‘Senhor, uw reisfactor Gabriël Baëna met Jehoeda bar Gershom.’

Josua Mocatta ontgrendelde de deur, liet hen binnen. Hij keek neer op Jehoeda bar Gershom, die klein, stevig vierkant vóór hem stond.

‘Dit is een verrassing! Dit had ik niet verwacht!’ riep Mocatta en boog voor Jehoeda bar Gershom.

‘Een verrassing? Of een teleurstelling?’ vroeg Jehoeda bar Gershom.

‘Een verrassing. Vanzelfsprekend!’

‘Nee, mijn zoon, een teleurstelling zou vanzelfsprekend zijn. Je verwacht de belangrijkste koopman van de Keulse Joden en je wordt bedrogen met een ashkenasische rebbe, die je tot vervelens toe in het huis van je stiefmoeder Genendel hebt ontmoet. Nah, mijn zoon, nah?’

Mocatta glimlachte, antwoordde:

‘Rebbe Jehoeda bar Gershom, laten wij het dan zo verklaren: Ik ben verrast door de teleurstelling, maar niet teleurgesteld door de verrassing.’

‘Jullie Sefardiem. Waarom altijd de hoffelijkheid stellen boven de werkelijkheid?’

‘En u, Ashkenaziem, waarom altijd de zwartgalligheid stellen boven de vreugde? Moeder Genendel leerde mij zeggen: Lechaïem, op het Leven.’

‘Dat kan een Marrano zich meer veroorloven dan een Ashkenase. Wij in deze landen moeten rekening houden met de Dood, iedere dag, ieder uur. – Mijn zoon, ik ben gekomen als verspieder van de belangrijkste joodse koopman van Keulen, om te kijken of je werkelijk was aangekomen en of je reisfactor niet werd misbruikt door de Inquisitie onder bedreiging met de dood. Een val voor de Keulse Joden.’

‘Reb Jehoeda bar Gershom, zij zoeken Marranos, geen wetsgetrouwe Ashkenaziem. Die pakken zij zonder kuiperij.’

‘Al te waar, mijn zoon.’

‘Ik verwacht dat u nu overtuigd bent.’

‘Ja, ik ga nu terug. Hij zal onmiddellijk komen.’

‘Hoe is het in de Duitse landen, Rebbe?’

Jehoeda bar Gershom haalde de schouders op, keek nadenkend naar buiten.

‘Er is maar één antwoord: een Jood moet nog eeuwenlang blijven vrezen. Pas op, mijn zoon.’

‘Ik dank u, Reb Jehoeda bar Gershom. Wanneer zullen wij elkander weer ontmoeten?’

‘Wanneer kom je terug van Leipzig?’

‘Ongeveer over twee maanden.’

‘Dan zal ik misschien in Antwerpen zijn, zo God wil. Je vindt mij dan in het huis van je stiefmoeder. Maar ik zal er Spaans uitzien en mij verbergen achter de Sefardische naam Loys de Negro. Ik hoop dat mijn gezicht en mijn manier van lopen mij niet verraden.’

‘Reb Jehoeda, de Inquisitie probeert ons gelóóf uit te roeien. Voor een ander ras of een ander volk hebben zij geen belangstelling. Christen is christen, al is hij een Moor of een man van Cathay.’

‘Dan zal ik een christen Moor zijn – een beetje veel opgebleekt, dat wel. God zegen je.’

Bijna onmerkbaar bogen beide mannen het hoofd als afscheidsgroet. Jehoeda bar Gershom wendde zich om en verliet de kamer. Gabriël Baëna ging hem voor op de donkere trap en leidde hem door de gelagkamer naar buiten. Toen hij terugkeerde, keek Albrecht Fromm argwanend naar hem. Gabriël Buëna ging pal vóór hem staan, zei op scherpe toon:

‘Waard, wij wensen te handelen met de Joden van Keulen. Wij wensen dat u de herberg voor drie uren sluit voor uw vaste drinkers. Wij wensen ongestoord te praten. Uw inkomstenderving zullen wij u vergoeden.’

‘U kunt mijnentwege over deze herberg beschikken als u mij de schade vergoedt. Maar de keuren van deze stad staan niet toe dat Joden zich in herbergen ophouden of er zaken komen doen. U zult de Joden dus moeten gaan opzoeken.’

‘Dat wensen wij niet. Ga naar de Amtmann en bericht hem dat Portugese kooplieden hier in hun Keulse residentie joodse kooplieden wensen te ontvangen. Om zaken met hen te doen. En, indien nodig, betaal dan voor ons aan de Amtmann hetgeen hij eist. En snel!’

‘Jawel, heer, jawel,’ antwoordde Albrecht Fromm vlug, terwijl hij enige malen gejaagd boog, de handen ineengestrengeld voor zijn buik. Gabriël Baëna bleef hem aankijken, hoogmoedig. Zijn gezicht was een stenen masker. Nogmaals boog de waard enige malen, beseffend dat er met deze slanke Portugees niet te spotten viel. Vreemd volk, deze zuidelijke kooplieden. Gedroegen zich als vorsten, reisden met escorte en bedienden, die met dezelfde allure optraden als hun broodheren. Zij waren gesloten, hooghartig, kortaf. Wensten het beste dat er in huis was om te eten en te drinken en als hun dat niet beviel, eisten zij om het dan bij de kramers te gaan kopen. Voor vruchten en groenten had hij menigmaal een knecht naar de boeren buiten de poort moeten sturen. Te paard nog wel, want veel geduld hadden die gasten ook niet. Maar! – betalen deden zij met goud, soms zo overvloedig dat het hem verbaasde. Goud, dat was hun macht. Daarmee bedwongen zij iedereen.

‘Heer Baëna, ik zal zelf gaan. Mijn dochter en de knecht zullen zo lang bedienen.’

‘Dat zijn uw zaken, waard.’

Gabriël Baëna keerde zich om. Langzaam liep hij door

de herberg naar de trap. De waard gluurde hem na. Zijn slank postuur, zijn lange benen in de juchtlere laarzen, het korte geplooid wambuis met de brede schouders, smal in het midden getekend door de gordelriem. Het lage kraagje, de pofmouwen. En het hoofd bedekt door de Bourgondische jagershoed. Portugezen! Slimme kooplieden – zij kenden de wereld, wisten waar zij alles vandaan konden slepen . . . Kleider, Fressen, Sauferei, Waffen, Gold . . . Verdammt! Und wir . . . Maul halten und sich verbeugen! Verdammt noch 'mall Hij brulde zijn dochter en de knecht naar boven en ging naar de Amtmann, breed, log, in de kleren van zijn gestorven vader. Want per kroes wordt men niet rijk en een penning is een penning; de rest is diefstal en Schweinerei. En als huursoldaat een condottiere zoeken gaat niet meer, daarvoor doet die oude sabelhouw over de schouder te veel pijn. Verdammte Ausländer. Verdammtes Gesindel auf deutschem Boden. Dreck . . .

Hij kwam. De belangrijkste Jood van de Kehilla Keulen, een kleine gemeente, samengedrongen in enkele straatjes en stegen. Hij was fors en groot, had het uiterlijk van een Rus. Hij droeg de voorgeschreven jodenhoed en jodenlap, een zwarte tabberd en zwarte ruitelaarzen. Zijn ogen waren staalgrijs, zijn baard was zilverwit. Iets tekende hem bijzonder: het waren de diepe groeven schuin over het voorhoofd naar de neuswortel, en de spierwitte slaaplokken.

Hij bleef staan in het deurgat, keek koel vorsend naar de huisdochter en de bottelier, zei:

‘Meld me bij de Portugezen.’

‘Wie, Jood?’

‘U kent mij. Iedereen in Keulen kent me.’

‘Word niet brutaal, Jood,’ riep de bottelier.

‘Dien dan aan Nehemia bar Simeon, de belangrijkste Jood van Rijnland en de Elzas tot aan Bazel.’

‘Het kan niet op,’ smaalde de bottelier. De dochter giechelde.

‘Zo is het. Het kan niet op, het zal nog hoger groeien,’ antwoordde Nehemia bar Simeon.

‘Naar de galg of de brandstapel?’ sarde de bottelier. De dochter giechelde harder, zodat het de bottelier begon te prikkelen. Zijn lusten begonnen te spreken, hij wilde nu groter worden in haar ogen, een man zijn. Dan zou zij hem zeker zijn gang laten gaan en zich laten nemen, misschien straks wel in de kelder tussen de geweldige wijnvaten. Hij kwam dreigend naar Nehemia bar Simeon toe, snauwde:

‘Je weet toch dat er geen Jood in een herberg mag komen! Het minste wat ik nu zal doen, is je op straat gooien en misschien zal ik ook de Amtmann wat in zijn oor fluisteren.’

‘Het drinkgeld dat ik u toegedacht had, hebt u verspeeld, bottelier. En zeg aan Albrecht Fromm dat de Franse wijnkopers hun vordering zullen stellen voor het schepenengerecht,’ zei Nehemia bar Simeon op beheerste toon. Toen keerde hij zich om, om de herberg te verlaten. Maar de dochter was met vlugge stappen bij hem, trok hem aan zijn mouw. De blauwe ogen blikten angstig in de staalgrijze van Nehemia bar Simeon. De bottelier pakte stuntelig een paar wijnkannen om te gaan vullen in de kelder. Zijn prikkelingen waren verdoofd; vandaag en misschien voor altijd zou deze blonde Machteld niet meer gevoelig zijn voor zijn bronst.

‘Nehemia bar Simeon, wat zei u?’

‘De Franse wijnkopers hebben hun geduld verloren. Uw vader zal op zeer korte termijn moeten betalen.’

‘Dat kan hij niet!’ riep zij, ‘hij heeft veel geld verloren.’

‘Waarmee?’

‘Hij had deel in een Oostzeekogge. Pools graan voor Amsterdam. En het schip is vergaan.’

Ontzet door de herinnering sloeg zij de hand voor de mond en staarde maar in de ogen van Nehemia bar Simeon.

‘Dat is het gevaar van zaken doen, Machteld Fromm. En ik wist het reeds een week nadat het gebeurd was.’

‘Hoe kan ik die Franse wijnkopers milder stemmen, Nehemia bar Simeon?’

‘Ten eerste, mij niet de herberg uitjagen, ten tweede, mij aandienen bij de Portugezen en ten derde voortaan bedenken dat het galgetouw of het vuur een Jood net zoveel pijn kan doen als een christen. Want wij bestaan ook uit vlees en bloed. Wij hebben ook gevoel. Wilt u dat eens overdenken, dan zal ik mijn invloed voor uw vader inzetten.’

‘Ik zal doen wat u mij vraagt,’ zei zij bedeesd en wendde het gezicht af, vervolgde:

‘Wie bezit die vorderingen op vader?’

‘U vraagt nu te veel, Machteld Fromm.’ Nehemia bar Simeon glimlachte en antwoordde niet verder, want driftig keerde Machteld zich om, snelde de trap op om de Portugezen te roepen.

‘Vreemd,’ dacht zij, toen zij Mocatta en Baëna volgde naar de gelagkamer, ‘vreemd, wat hebben de Joden toch voor geheimzinnigs. Hoe weten zij altijd iemand aan zijn nijpende schulden te herinneren als het hun te pas komt.

En, zo nodig, te bereiken dat in korte tijd iemand tot de bedelstaf komt omdat zijn goederen door de magistraat worden verkocht om zijn schulden te betalen. Vreemd. Men kan beter op goede voet met hen staan en hen niet aanvallen. Vreemd, vreemd, vreemd.'

Josua Mocatta bleef midden in de gelagkamer staan. Gabriël Baëna een pas achter, terzij. Zij monsterden Nehemia bar Simeon – die was een aartsvader. En Nehemia bar Simeon monsterde de Marranos – die waren voor hem onbesnedenen, wellicht uit een christenvrouw, géén Joden. Toen zei Nehemia bar Simeon in het Portugees:

'Dit is Mijn verbond, dat gijlieden houden zult tussen Mij en tussen u, en tussen uw zaad na u: dat al wat mannelijk is, u besneden worde.

. . . en Mijn verbond zal zijn in ulieder vlees, tot een eeuwig verbond.'

Josua Mocatta haalde diep adem, het klonk als een zucht. Gabriël Baëna deed een stap achteruit en een stap terzij en stond nu achter zijn broodheer. Mocatta antwoordde:

'Gij kent Portugees?'

'En de inhoud van de thora'. Nehemia's antwoord klonk bars.

'Duidt uw komst erop dat u zaken wenst te doen met christen Iberiërs?' vroeg Mocatta.

'Ja, als Joden ken ik u niet.'

Josua Mocatta keerde zich om, zei tegen Baëna:

'Gabriël, doe jij de zaken met Nehemia bar Simeon want op jou is van toepassing Genesis 17, verzen 10 en 13.' Toen keerde hij zich weer tot Nehemia bar Simeon.

'Gij kent de thora, heer Nehemia bar Simeon; herinner

u daaruit het verhaal van Ruth en Boaz. Herinner u ook dat koningin Esther het bed deelde met koning Ahasveros.'

'U bedoelt – Jesús Mocatta?' vroeg Nehemia bar Simeon en zijn grijze ogen vonkten.

'Dit. Dat ulieden geen recht hebt de wereld alleen voor u op te eisen. Dat Ha-Kadosh-baroech-hoe op gezette tijden zelf Zijn Volk ertoe noopt af te wijken van Zijn geboden en inzettingen. Totdat Hij beveelt: Tot hier. Dat was genoeg. – Dit bevel klonk voor ons, Marranos, nog niet. Wij vervolgen dus onze martelgang.'

'Kruisweg, bedoelt u, Jesús Mocatta,' beet Nehemia hem toe.

'Ook de Kruisweg ging Jehoshua van Nazareth op bevel des Heren. Herinnert u zich het boek Ruth? Het bed van koning David met daarin Uriahs vrouw Bathséba? Uit deze vrouwen stamt Jehoshua van Nazareth, een Jood. En deze vrouwen zijn opgenomen in het Joodse Volk. Of hebt u dat niet aanvaard, Nehemia bar Simeon? Blijft Ruth voor u de Moabitische? Blijft Bathséba voor u de vrouw van de Hethiet?'

Nehemia bar Simeon bewoog niet. Zijn grijze ogen had hij gesloten. Na lange tijd opende hij ze weer en zei:

'Ik kan u niet antwoorden. Uw gedachtenwereld is geheel verschillend van de mijne.'

'Veroorloof mij nog één vraag, heer Nehemia bar Simeon.'

'Ik zal antwoorden.'

'Kent u de schakelketting van uw huis?'

'Ik ben de zoon van Simeon, die de zoon was van Nehemia, die de zoon was van Simeon, die de zoon was van Nehemia, die de zoon was . . . '

Plotseling boog hij het hoofd, prevelde:

‘U hebt mij gevangen, Jehoshua Mocatta. Mijn herinnering loopt vast in de dagen van de Zwarte Dood. Moge God ten goede gedenken de martelaren van de heilige gemeente . . .’ Hij sloeg de handen voor de ogen, toen hij stamelde:

‘Ik weet niet in welke gemeente mijn voorouders in de pestjaren werden omgebracht. Mijne heren, sta mij toe te vertrekken.’

‘Mijn laatste woord vóór u vertrekt, Nehemia bar Simeon. In de Spaanse koninkrijken en in Portugal is het de gewoonte van de echte Joden hun Marranos te helpen om openlijk terug te keren tot God de Almachtige. Ik meen dat dit ook de plicht is van de Ashkenaziem.’

‘Met Gods hulp. Ik hoop me zelf te overwinnen. Sholoum Aleichem.’

‘Aleichem Shalom’, zeiden de Marranos.

Toen keerde Nehemia bar Simeon zich om en verliet de herberg. Het hoofd hief hij pas op toen hij de drempel overschreed.

‘Sholoum Aleichem’. Deze woorden werden gezegd door eenzame joodse mannen ver vóór de poorten van Duitse stadjes en steden. Zij stonden bescheiden, en naar uiterlijk vreesachtig, terzijde van de weg om de wagentrein van Josua Mocatta te laten voorbijtrekken. Maar steeds wisten zij met een bedelaarsgebaar op het juiste ogenblik op de Portugees toe te stappen en de woorden ‘Sholoum Aleichem’ te fluisteren. Josua Mocatta liet dan stilhouden. Hoogmoedig wenkte hij de Jood bij zich, deed alsof hij hem iets in de hand stopte, vroeg:

‘Is dit de goede weg naar de Leipziger Jaarmarkt?’

En als de Jood antwoordde: 'Ja heer, dit is de zeer goede weg', wist Mocatta dat in dit stadje geen Inquisitie te vrezen was en dat er geen roofridder in de buurt huisde. Want ondanks het strenge centrale regime van de Habsburgs verviel soms een verarmde en ontmachte ridder tot de roofzucht van zijn voorouders. Was er wel gevaar dan zei de joodse man: 'Waih geschrie'n! U bent helemaal fout. U moet terugrijden en een andere weg vragen.'

'Sholoum Aleichem.' Jehoshua Mocatta had begrepen dat Nehemia bar Simeon zijn onzichtbare macht in dienst gesteld had van de Marranos. Een Ashkenase had de nood begrepen en effende het pad. Van dorp tot stad tot dorp ging zijn wens en men gehoorzaamde of was bereidwillig, al naargelang de wissels op hen, die Nehemia bar Simeon in zijn geldkist bewaarde.

Toen het laatste deel van de reis begonnen was, zei Jehoshua Mocatta: 'Gabriël, het is een goede daad geweest van Nehemia, maar hoogst gevaarlijk. Wat zullen de knechten en de huursoldaten wel gedacht hebben? Waarom juist steeds een Jood naar voren stapte om te bedelen en iets te fluisteren. Op deze manier hebben wij een verdenking op ons geladen.'

'Dat is niet gebeurd, senhor Mocatta. Ik heb zo'n beetje gehoord wat zij onder elkaar vertelden. Zij zijn van mening dat het een joodse eigenschap is om mijlen ver te ruiken dat er geld onderweg is. De hetze van de clerus werkt.'

'Jammer. Het was dus tevens geen goede daad,' zei Mocatta nadenkend.

'Wat is wel goed, wat is niet goed hier in dit keizerrijk? Had ik maar met Columbus mee kunnen gaan naar iets nieuws,' antwoordde Gabriël Baëna somber.

‘Wat is wel goed, wat is niet goed in de landen van Columbus? Wel, senhor Baëna, geef daarop eens antwoord.’

‘Ben ik de Almachtige?’

‘Gelukkig niet.’

‘Waarom gelukkig niet? Zou ik het niet beter hebben gemaakt voor de Joden en de Marranos?’

‘Ik weet hoe je bent als Gabriël Baëna en niet hoe je zou zijn als de Here God.’ Mocatta glimlachte.

‘Wij zijn geschapen naar Zijn beeld. Ik ook,’ pochte Gabriël Baëna.

‘Dan kan alles blijven zoals het is. Want je zou, als evenbeeld, ook niet anders gehandeld kunnen hebben,’ zei Mocatta en glimlachte wederom op zijn speciale manier.

‘Als ik de Almachtige was geweest, had ik alleen Joden op de wereld gezet. Alle problemen in één klap opgelost.’

‘Zouden er dan geen problemen zijn gebleven, Gabriël?’

‘Misschien een pietsie, een heel klein pietsie. In ieder geval hadden wij elkaar niet vervolgd. Geen brandstapels, geen galg, geen pijnbank, geen sores.’

‘Dus alleen maar simcha bij de Almachtige Baëna? Iedere vrijdagavond en shabbath en feestdagen alleen maar lekker en veel eten. Veel geld verdienen, veel geschriften en veel kunstwerken. En veel shalom. Had je het zó geschapen en ingezet, Gabriël?’

‘Ingezet wel, maar of men zich eraan zou hebben gehouden – nah, laat mij niet doordenken!’

‘De Almachtige Baëna twijfelt dus?’ vroeg Mocatta.

‘Ja, geschapen naar Gods evenbeeld twijfel ik. Dus God twijfelt ook,’ antwoordde Baëna vastberaden.

‘Dan heel stil zijn, Gabriël, en wachten totdat je belast wordt met het bestier.’

‘Spot maar, spot maar, senhor.’

‘Weet je waarom de spot is geschapen, Gabriël?’

‘Neen, senhor. Ik wacht op de exegese van Beth-Mocatta. Ze weten in die leerschool álles. Misschien komt God nog eens bij u “lernen”,’ mopperde Gabriël.

‘Baëna, de spot, de zelfspot is het soelaas voor de zwaarste momenten van het Leven. Zoals de man van Cathay gember eet na zijn al te zware maaltijd. Dat lucht hem op. Heerlijk spotten lucht ook op. En wanneer de echte God de Almachtige bij me komt “lernen”, zal dat de grootste genade zijn die Hij een mens kan schenken. Het is mogelijk dat Hij na deze leergang de aartsengel opdracht zal geven de hele menselijke gedachtenwereld te hervormen. Want Ha-Kadosh-baroech-hoe zal schrikken van wat wij ervan gemaakt hebben. Zulk een prachtige opzet en zie – onze knoeierige exegese.’

‘Senhor, praat niet verder. Ik zou in staat zijn mij te willen doodhonger van ellende.’

‘Ik zal je soelaas geven in je benardheid, Baëna.’

Jehoshua Mocatta boog zich wat naar voren, ontgespte zijn voorzadeltas, pakte er iets uit dat met een doek was omwikkeld, reikte het zijn reisfactor aan.

‘Wat is dat, senhor?’

‘Toen nu de kinderen Israëls het zagen, zo zeiden zij de een tot de ander: “het is Mannah.” Want zij wisten niet wat het was. Jehoshua Mocatta dan zeide tot hem: “Het is kip die de vrouw van onze laatste gastheer u voor de reis heeft medegegeven.” En Mocatta zeide verder tot hem: “Niemand late daarvan over tot den morgen”.’

‘Senhor Mocatta, neem uw vroegere woorden terug,’ riep Baëna.

‘Welke?’

‘Duivel Baëna’ – zoals gij tot mij gesproken hebt.

‘Waarom?’

‘Duivels onder mekaar betitelen elkaar niet met “duivel”, Senhor.’

‘Eet, mensenkind, eet,’ gebod Mocatta.

Zij wisten zich de tranen van pret uit de ogen en aten ieder een halve kip, wierpen de botten op de weg. Tot stof zult gij wederkeren. Alles wat geschapen is – ook de kip . . .

Zij kwamen ter Messe. Zij vonden onderdak in een grote herberg waar de Iberische kooplieden tijdens de Messe huisden. Zij reden hun wagens op de binnenplaats. Binnen een dag zou het bericht van hun aankomst wel zijn verspreid. Zij wachtten. Zij wachtten geen dag. Want tegen de middag meldde zich een joods koopman en verzocht de Portugezen in de binnenhof te komen. Bij hun wagens. Men wilde kopen. De Portugezen voldeden aan zijn verzoek, troffen in de binnenhof Nehemia bar Simeon en zes andere Joden. Even aarzelde Josua Mocatta, hij was verrast. Nehemia bar Simeon boog even het hoofd ten groet, de anderen volgden zijn voorbeeld. Josua Mocatta keek hoogmoedig naar hen en boog niet. Hij wachtte op het woord van Nehemia bar Simeon.

‘Sholoum Aleichem.’

‘Wij verstaan uw taal niet, Heer Nehemia bar Simeon.’

‘Vrede zij met u, Jesús Mocatta van Antwerpen.’

‘Die vrede is met ons,’ antwoordde Mocatta.

‘Was uw reis voorspoedig, Senhores?’

‘Ja, zeer voorspoedig. Wij hebben vele malen uw vredewoorden gehoord. Waar zij klonken was het rustig.’

‘Dat verheugt mij, Jesús Mocatta.’

‘Heer Nehemia bar Simeon, het heeft ons zeer dankbaar gemaakt en wij weten nauwelijks hoe wij u dit kunnen vergoeden.’

‘Dat is niet zo moeilijk. Veroorloof mij u een bescheiden raad te geven. Verkoop al hetgeen u hebt meegebracht tegen voordelige prijzen aan deze joodse kooplieden. De tijden zijn slecht. Zij willen gaarne wat verdienen.’

Josua Mocatta keek verbaasd in de klare grijze ogen van Nehemia bar Simeon. Hij meende er iets in te zien vonken dat hem prikkelde. Begreep deze stugge Ashkenase niet dat zijn woorden de gebruikelijke Iberische hoffelijkheid uitdrukten? Dit soort hoffelijkheden had elders nooit gevolgen. Even wreef Mocatta zich over voorhoofd en ogen, want pijlsnel herinnerde hij zich sommige, die volgens de opvatting van Nehemia bar Simeon hem dan vermogens zouden hebben gekost. Hij antwoordde een beetje boos en autoritair:

‘Mijn mannen en ik hebben deze reis naar Leipzig gemaakt ondanks groot ongemak en veel levensgevaar. En als beloning mogen wij uw beschermelingen goedkoop leveren en zelf zonder winst of wel met verlies terugkeren naar Antwerpen. U is vrijmoedig!’

‘Wie spreekt van “zonder winst”, heer Mocatta? En als er iemand bestaat die uw gevaren beter kent dan ik, wil hem mij dan aanwijzen. Het is jammer dat wij het wederom niet tot zaken doen kunnen brengen. Sholoum Aleichem.’

Met grote nadruk sprak Nehemia bar Simeon deze woorden uit en hij keek Mocatta nog doordringender aan. Hij boog tot afscheid. Mocatta schrok ervan en riep:

‘Het was onze bedoeling om zaken met u te doen. Wij zijn gekomen op úw verzoek, heer Nehemia bar Simeon.

Laat uw gezelschap bieden op de koopwaar, maar gaarne een beetje vlug. De Messe duurt kort en ik wil zonder overschotten terugkeren.'

'Zijn uw wagens en gespan ook te koop, senhor Mocatta?'

'Neen. Hoe zou ik dan de hier gekochte goederen moeten meenemen?' Mocatta was bozer geworden. Zijn toon klonk geprikkeld.

'Neem mij niet kwalijk senhor Mocatta. Wij hebben elkaar weer niet begrepen. Maar is het wel verstandig hier goederen te kopen en nog eens langs al die gevaren mee te slepen naar Antwerpen? Zou er geen rustiger manier zijn om iets te verdienen?'

Nehemia's gezicht was ondoorgrondelijk geworden. Zijn ogen waren strak gericht op Mocatta. Hij leek een stenen beeld. Mocatta werd langzaam driftig. Wat wilde die man? Waarmee bemoeide hij zich? Afgemeten vroeg hij:

'Wat wilt u?'

'Uw prijs voor alles, inclusief wagens en paarden en daarna een gesprek met u alleen. Waar u dat wilt.'

'Eerst dat gesprek, daarna mijn prijs.'

'Redelijk, senhor Mocatta. Waar dat gesprek?'

'Hier. Bij mijn koopwaar.'

Nehemia bar Simeon voegde zich bij zijn gezelschap; het duurde geruime tijd voordat de Joden hun gekwetst zijn overwonnen hadden. Maar Nehemia's autoriteit en belofte niet te zullen bieden, noch deel te willen hebben in de winst, deed hen besluiten de binnenhof uit te kuieren door de donkere inrijpoort en op het overvolle marktplein te wachten. Samengedrongen, gespannen, angstig. Want zij waren Joden in Teutoons land.

Mocatta beklom een wagen, nam plaats op een baal wol. Nehemia bar Simeon volgde, bijzonder lenig voor een man van zijn leeftijd. Hij nam ook plaats op een baal maar vond die te zacht, iets dat hem rusteloos maakte. Hij zat liever hard en rechtop. Zij klommen weer van de wagenen bleven staan.

‘Welnu, Nehemia bar Simeon. Op welke manier moet ik mijn reis goedmaken?’ vroeg Mocatta ongeduldig.

‘Kent u de Fuggers, senhor?’

‘Ja.’

‘Kent u hun macht?’

‘Neen, wel hun invloed.’

‘Invloed is macht.’

‘Neen, heer Nehemia, neen. Wij Marranos en onze voorouders, de zuivere Joden, hadden invloed – géén macht. Toen de macht zich tegen ons keerde, was onze invloed overnacht verdwenen. De volgende morgen werden wij zwervers, beroofde zwervers.’

‘Ulieden beroofde zwervers?!’ Nehemia keek Mocatta spottend aan.

‘Ja, beroofde zwervers. Maar beroofd wil niet zeggen brodeloos of zonder middelen. Wanneer men beroofd is van duizend dukaten, kan men nog negenduizend ergens anders hebben. Is dat waarheid?’

‘Ja . . . waarheid. Het is dus met ulieden evenzo gesteld als met ons,’ zuchtte Nehemia bar Simeon.

‘Waarom noemde u de Fuggers?’

‘Jehoshua bar Ido, sta mij toe dat ik u onder vier ogen zo noem . . .’

‘U hebt het mij vergeven, dat ik, een onbesnedene, toch Jood wil zijn?’ vroeg Mocatta.

‘Meer. Ik heb overdacht dat het voor de Ashkenaziem

beter is, dat u in het geheim Joden blijft. Dat het daarom bijna noodzakelijk is dat u onbesneden bent.'

'Vrouwen?'

'Ja. Vergeef mij de zonde over uw schaamte te hebben nagedacht.'

Ze hadden gesproken, ieder geleund tegen een wagenwiel. Kijkend in de donkere poortweg onder de eerste verdieping. In de verte was het licht van het ruime marktplein met de menigte Messe-gangers. Toen keerde Josua Mocatta zich naar Nehemia bar Simeon, riep bars:

'Laat mij uw gezicht zien.'

Nehemia wendde zich naar hem toe. En beiden keken elkander hard en ondoorgrondelijk aan. Lang, zeer lang. Geen van beiden knipperde met de ogen, geen van beiden wendde het eerst de blik af.

'Wat wilt u, Nehemia bar Simeon?'

'Dit. Voor uw koopwaar, uw wagens en paarden heb ik geen belangstelling, ik gun die aan de mannen van mijn gezelschap. Zij zijn arm. Ik wil uw factor zijn in de Duitse landen.'

'Ik heb geen lust konvooien hierheen te zenden. Het riekt in deze landen naar roof.'

'Ik heb u de weg gewezen, senhor Mocatta: de Fuggers.'

'U wilt dus dat ik voortaan alleen geldzaken doe?'

'Ja. Alleen dat. Geldleningen, schuldbrieven, goud, zilver, paarden, diamant, dukaten. Vloeibaar als water. En het huis Mocatta moet fungeren als aquaduct om het overal ter wereld heen te laten vloeien.'

'En u denkt dat het huis Mocatta zo rijk is, dat het aan deze zaken kan meedoen?'

'Ja. Uw rijkdom en die van de andere Iberiërs. Zij zullen u die toevertrouwen, senhor.'

‘Waarom hebt u mij uitgekozen voor uw plannen?’

‘Omdat u een Marrano bent, verborgen en beweeglijk. Met verbindingen in de christenwereld en in de joodse gemeenschappen. Daarmee kunt u het Jodendom helpen tot Haqodaush-boroech-hoe de Messias zal zenden om onze kindskinderen te verlossen.’

‘U mengt hoop en verlangen met winst, Nehemia bar Simeon.’

‘Wij moeten leven. Tot die dag. En ook daarna, senhor.’ Opeens verscheen er vrolijkheid op zijn gezicht. Hij glimlachte en vervolgde: ‘Lechaïem, Jehoshua bar Ido Mocatta.’

Even spontaan antwoordde Mocatta:

‘Lechaïem, Nehemia bar Simeon van Keulen. Ik be-noem u tot mijn factor van de Duitse landen.’

Nehemia deed twee stappen. Toen legde hij zijn handen op het hoofd van Jehoshua en zegende hem. Verbaasd keek Mocatta hem aan, vroeg zachtjes:

‘Waarom?’

‘U bent 40, ik ben 70. U kon mijn zoon zijn. U redt honderden Joden het leven. Ook velen die nog komen zullen.’

Nehemia bar Simeon wiste zich de ogen af, vervolgde:

‘God gebruikt voor ons onbegrijpelijke middelen om Zijn Volk voor alle tijden te bewaren. Zijn gereedschap heette vandaag Jehoshua en Nehemia.’

Plotseling keerde hij zich om. Ging door de inrijpoort om zijn gezelschap te roepen en hen streng te berispen toen zij in de binnenhof veel te laag boden op de koopwaar en de wagens. Om ten slotte echt boos op hen te worden toen zij niet voldoende eerbied voor hem toonden. Hij, Nehemia bar Simeon van Keulen, bij zijn be-

staande invloed nu ook nog factor van Jehoshua Mocatta van Antwerpen. – Al was hij dat pas een uur . . .

Mocatta kocht rijpaarden voor zijn voerlieden. Hij sprak met de homan van het escorte. Zij konden kiezen: mee terugkeren naar Antwerpen en daar betaling na beëindiging van het huurcontract, of hier in Leipzig de overeenkomst ontbinden met schadevergoeding. De homan beraadde zich met zijn volk. Toen zij weer nuchter waren, beraadden zij zich opnieuw, werden het nog niet eens, maar weer vechtlustig dronken. Daarop gaf Mocatta de homan ruim geld voor een uitbundige maaltijd. Zij dronken niet zoveel, aten echter zo overvloedig dat zij in een vadsige stemming het eens werden. Daarna gingen zij slapen, boerend, ronkend, lauw . . .

De volgende morgen gaf de homan antwoord. Eén huurling had de onderlinge beraadslaging niet overleefd. Een andere was zwaar gewond. Hij en zijn overige mannen bleven in de Duitse landen. Daar was altijd wat te vechten. Huursoldaten waren schaars en condottieri te veel. Bovendien was zo'n handelstocht hun te tam. Er was nooit kans op een mooie belegering met na afloop vrij plunderen. De koopman wilde dus wel begrijpen dat zij zich na zo'n langdurige beheersing wel eens ontspannen wilden. Koopman Mocatta begreep het. Betaalde hetgeen de homan verlangde. Glimlachend op zijn hoogmoedige manier en keerde zich om.

Maar een dag later meldde de homan zich weer. Vroeg omeen onderhoud.

'Heer Mocatta. Ik heb er spijt van u te hebben verlaten. Mag ik mee terug naar Antwerpen?'

'Dat begrijp ik niet. U, een vechtjas, die opeens spijt

ontdekt!?' vroeg Mocatta wat spottend.

'Een vechtjas is een mens, senhor. U en senhor Baëna alleen met de voerlieden naar huis? U komt er niet heel-huids door.'

'Homan, wat is de werkelijke reden? Een soldaat die zich zorgen maakt om kooplieden? Neen – neen, dat geloof ik werkelijk niet.'

'Goed, senhor, ik verlang naar huis. Naar Vlaanderen.'

'Kom dan tegen de avond terug. Senhor Baëna zal dan het nieuwe contract gereed hebben.'

'Wenst u nog een kleine escorte, senhor Mocatta?' vroeg de homan vol verwachting.

'Ja, een man of zes.'

De homan boog. Verheugd verliet hij de koopman.

Mocatta wandelde door de straten van Leipzig en honderden kooplieden wandelden net als hij. De drukte was nog groot. De kooplieden wilden nog niet naar huis. Mocatta dacht over hen na.

Hier was het leven. 'Daar thuis' was de steppe van de Russische vorsten, de poesta van de Hongaarse veefokkers, de wouden van de Zweedse vikingzonen, de zee van de Noorse reders, de verblindende paleizen van de Venetianen. Thuis was de macht. In handen van een handvol. Maar hier was de vrijheid van de koopman. Hier was alleen het verschil tussen rijk en rijker, maar hun handelstaal was één. Hun koopmansmoraal was één, hun doel was één. Winst. Hier waren geen huisvrouwen, geen moeders, geen bruiden. Hier was wijn en overvloedig eten. Hier waren vrije vrouwen, vreemde vrouwen, lachende vrouwen, ongebreidelde vrouwen. Wijven die konden zuipen en speels zijn, die niet zeurden maar vrij-

den. Voor geld, goed! Wat is geld? Hier maakte men geld, hier op de Messe. En wat is vrijen om geld! Kost een huisvrouw niets? Kost een familie niets? Hier werd gezoend, wild – en daar werd gekust op het voorhoofd, met gesloten ogen, met gevouwen handen en in gedachten om vergeving gesmeekt wegens de zonde verleid te zijn door de duivel. Hier . . . ah! Hier was geen duivel, hier was het heidense Leven. Hier waren Adam, Eva en – de wijn.

‘En zij waren beiden naakt en zij schaamden zich niet . . .’

Hij stapte in de herberg der Portugezen. Zij zaten in de gelagkamer. Toen hij binnentrad, stonden zij een ogenblik op. Met ernstige gezichten, met vrome gezichten, sommigen met neergeslagen ogen. Nauwkeurig gekleed, pijnlijk verzorgd. Grandezza.

Hun provoost kwam naar Mocatta toe. Zwart zijn wambuis met witte kraag, zwarte hosen, zwarte schoenen zilver begespt, zwarte muts met daarop een lichtgrijze struisveer. Een sonore stem, passend bij het forse lichaam.

‘Senhor, wij wachtten op u.’

‘Senhor provoost, dat spijt mij bijzonder. Ik verzoek uw pardon.’

‘Wij hebben vernomen dat u al uw goederen, wagens en gespan hebt verkocht aan de Joden en dat u de Jood Nehemia bar Simeon van Keulen hebt genomen tot uw factor. Is dat de waarheid, senhor Mocatta?’

‘Het is juist, senhor provoost.’

‘De heren provoosten van de Zweden en de Polen hebben daarover bij mij geklaagd. Voor de specerijen heb-

ben zij veel moeten betalen. Net zo duur als bij de Venetianen. Waarom gaf u exclusiviteit aan de Joden?’

‘Senhor provoost, heb ik tegenover de Zweden en Polen mala fide gehandeld? En de Joden, mochten zij winst nemen op bona fide gekochte goederen? En, senhor provoost, waren uw vragen binnen het raam van uw bevoegdheden?’

‘Senhor, ik ben de provoost van de Portugese kooplieden. Ik doe wat naar mijn inzicht juist is. Bent u het daarmee niet eens, daagt u mij dan tot voor het Hof van Mechelen. En vergeet niet, senhor, dat uw voorouders Joden waren en dat de heren inquisiteurs geslachten lang het oog zullen houden op de kinderen van Marranos.’

‘Dank voor uw historische uiteenzetting, senhor provoost. Wil nu mijn vragen beantwoorden. Was het huis Mocatta bona fide of mala fide?’

De provoost keek hem lang en diep in de ogen. Josua Mocatta keek beheerst en ondoorgrondelijk terug. Hij zag opeens in dit gezicht familietrekken van een hem bekende vrouw. Mocatta's ogen begonnen te fonkelen van ingehouden pret, maar met ijzige stem vervolgde hij:

‘Senhor provoost, kent u het huis Orabuena?’

Ook de provoost bleef onverstoorbaar, hoewel in zijn ogen één moment van schrik was opgevlamd en gedoofd.

‘Ik ken het huis Orabuena, senhor Mocatta. De afstammelingen zijn rechtschapen mannen. U kunt hen vertrouwen. En mijn antwoord op uw eerste vraag is: u hebt bona fide gehandeld.’

Josua Mocatta boog. Toen zij elkander daarop nog even in de ogen keken, was er verslagenheid in die van de provoost. Want Josua Mocatta had juist gezien. Ook de provoost was een Marranenkind. Ofschoon het geslacht

reeds sedert decennia oprecht rooms voelde en handelde.

‘Mijn respect – en uw vrijheid van handelen is hersteld, senhor Mocatta.’

‘Mijn respect, senhor provoost.’

Een koopman stond op. Met brede stappen kwam hij nader, plaatste zich tussen de provoost en Mocatta. Keek hen beurtelings en vorsend aan.

‘Senhor provoost, wij willen terug naar onze kolonie in Antwerpen, naar onze vrouwen en onze zaken. Mij dunkt dat uw vragen en antwoorden ons vertrek hebben vertraagd. Wilt u daarom zo goed zijn ons naar de Dom voor te gaan? Wij willen de Heer danken en bidden voor behouden terugkeer.’

‘Is dat het verlangen van u allen?’ vroeg de provoost. Hij keek opmerkzaam rond, de handen vragend gespreid. Josua Mocatta glimlachte. De manier waarop de provoost met zijn handen gebaarde was typisch joods. Het gezelschap stond op. De provoost stelde zich aan het hoofd. Josua Mocatta sloot de stoet.

Hij liep. Zonder zich ervan bewust te zijn. Zoals een mens ademhaalt. Zijn gedachten gingen weer naar het land van zijn jeugd. Hij zag . . .

. . . een processie te Lissabon, waarin hij meeliep als koorknaap, tenger, angstig, met vragende ogen. En in de verte, voorop, het Kruis. Met daaraan de afbeelding van de Dood . . . en opeens beseft hij het Heden – hij, Josua Mocatta, weer meelopend in een kleine stoet, op weg naar de Dom . . . Daar zou weer het Kruis zijn. Met daaraan weer een afbeelding van het Lijk. De doornenkroon, de bloedstraaltjes op het voorhoofd en aan de

slapen, de wond bij het hart, de spijkers in de handen en voeten.

De schaamtelap.

En op het gezicht de ellende der eenzaamheid.

'Eli, Eli, lamah sabachtani?'

Deze mens – geofferd aan de politiek van het Romeinse Rijk.

Deze mens – de lafheid van de pro-curator Pontius Pilatus.

Deze mens – het domme inzicht van de hogepriester.

Deze mens – het wanbegrip van velen uit Judea en Samaria.

Deze mens – de aanklacht tegen de gerechtelijke dwaling.

Deze mens – het Noodlot van duizenden Joden in vijftien eeuwen, het Noodlot voor de kinderen en de kindskinderen . . .

Het plein.

De Dom.

De schemer.

De wat muffe lucht van verbrande wierook.

Het knielen, het vouwen der handen.

Hij bad niet. En opende de ogen. Vensters in machtige muren, rijen geheiligden op hun sokkels. Brandende kaarsen.

Weer dat Kruis. Als een adelaar met gespreide wieken in rustige glijvlucht.

Met daaraan weer het Lijk van Jehoshua van Nazareth.

In Wiens naam moord en plundertochten plaatsvonden. Om Wiens leer oorlog werd gevoerd, om Wiens bijstand werd verkracht, om Wiens belofte de arme zijn penning offerde.

Een penning die hij nimmer zou terugzien in de vreugde op het gezicht van zijn mede-arme.

Want de penningen werden het goud van de kerksieraden, van de bisschopsstaf en de mijter.

De eenvoudige linnen schaamtelap was ontaard in zijde en kant en goudbrokaat . . .

De ogen van Josua brandden. Hij zag de gezichten: Teutonen, Iberiërs, Russen, Polen, Hongaren, Friezen, mannen van Lombardije, van Zweden, van Britannië. Hij sprak tot zich zelf, maar woorden kwamen niet over zijn lippen.

. . . Ge zijt gebleven die ge waart. Aanbidders van Wodan en Thor, van de Zon en de Wind, van de Donder en de Regen, van de Monsters en de Demonen. Ge hebt Zijn afschuw tegen het doden niet begrepen. Ge hebt Zijn warm gevoel voor de worstelende mens niet meegevoeld. Ge hebt Zijn mensenliefde alleen met de mond beleden en ge hebt u honderdschappen gevormd om te strijden voor uw eigenbelang. Heidenen zijt ge gebleven, bloeddorstige dieren, levend naar uw instincten. God is voor u geen begrip, slechts een woord, leeg, zonder inhoud . . .

Josua Mocatta stond op. Verwijderde zich omzichtig, ging staan naast een pilaar. Keek weer over alles, door alles, door de volle leegte . . .

. . . Jood van Nazareth, ik begrijp u. U bent één van ons. Uw bloed was van ons bloed. Uw bloed is ons bloed, zal ons bloed zijn voor alle tijden. Geen concilie, geen kerk-

vorst, geen mens ter wereld kan dat veranderen. Jehoshua van Nazareth, U was een Jood. U was een goed mens. U was een kind van Ha-Kadosh-baroech-hoe, maar zij lasterden de Almachtige. De Bovenmenselijke, Die alles geschapen heeft: hemel, aarde, mens, dier en gewas, heeft geen bruid nodig. Hij wenste dat U komen zoudt en U was er op datzelfde ogenblik in de baarmoeder van een eenvoudige vrouw. Beladen met Zijn gedachten, voorzien van Zijn woord. God heeft geduld. Maar geen eeuwig geduld. Hij zal dat tonen in een ver verwijderd uur.

Shaddaï, heb nog geduld!

Shaddaï, ontnem ons onze instincten!

Shaddaï, hervorm, herschep ons innerlijk tot datgene waarvan Jehoshua van Nazareth ons vertellen moest, volgens Zijn gave en naar Uw opdracht.

Shaddaï, erbarm U onzer! Verwijder ons niet uit Uw schepping. Geef ons fatsoen, geef ons een ziel . . .

Hij stond weer op het plein. Alleen. Verward. Achter hem de Dom. En opeens schoot het in hem omhoog, de gedachte die dikwijls plotseling in hem was opgekomen wanneer hij zich in de menigte bevond: je behoort niet bij hen, je behoort bij anderen. Bij wie? En als immer bij zulk een gedachte kwam er geen antwoord. Het was alsof de stilte in zijn innerlijk spotte.

Hij wandelde naar de herberg der Portugezen, kwam in een steeg, een drukke steeg met huisvrouwen op een stoel op het keienplaveisel, met spelende kinderen, met schuwe mannen. Men ging eerbiedig opzij voor de rijke en kleurig geklede Portugees. In het midden van de steeg was het alsof iets hem dwong opzij te kijken. Hij deed het.

In een donker portaal stond, schemerig getekend, een rijzige aartsvader.

Nehemia bar Simeon.

Bijna onmerkbaar maakte hij met zijn handen een vragend, naar zich toe wuivend gebaar. En wachtte. Josua Mocatta keek even schichtig links en rechts en was met enkele vlugge stappen binnen.

‘Senhor Mocatta, wilt u na uw christelijke plichten even toeven bij ónze waarheid?’

‘Is uw waarheid de absolute, dan ga ik met u mee.’

‘Ik hoop dat zij spoedig ook de uwe zal zijn, al is ze niet absoluut. Sub sole nihil perfectum. Volg mij, Jehoshua bar Ido.’

Hij volgde. Door kleine kamers en donkere gangen. Langs schemerige trappen tot onder het dak. Daar waren tien Joodse mannen. Minjan.

Zij vroegen niets. Zij maakten wat plaats voor Nehemia en Mocatta. Een voorlezer las. Zwijgend opende Nehemia een boek, gaf het Mocatta. Hij zag geschreven karakters, concentreerde zijn blik en las mee in de Spaanse taal, wat de voorlezer in het Hebreeuws zegde en Nehemia hem met de wijsvinger aanwees.

‘Het woord des Heeren dan geschiedde tot mij, zeggende: Eer Ik u in uw moeders buik formeerde, heb Ik u gekend, en eer gij uit de baarmoeder voortkwaamt, heb Ik u geheiligd; Ik heb u den volken tot een profeet gesteld. Toen zeide ik: Ach, Heere, Heere! zie, ik kan niet spreken, want ik ben jong. Maar de Heere zeide tot mij: Zeg niet: Ik ben jong; want overal waarhenen Ik u zenden zal, zult gij gaan, en alles, wat Ik u gebieden zal, zult gij spreken.

Vrees niet voor hun aangezicht, want Ik ben met u om u te redden, spreekt de Heere.’

Na deze woorden sloot Mocatta plotseling het boek, reikte het terug aan Nehemia bar Simeon, fluisterde:

‘Breng mij naar buiten.’

Nehemia leidde hem naar buiten. In het portaal wachtte de aartsvader op een woord van Mocatta. Deze zei:

‘Ik zoek de zin van ons Leven. Bij de christenen van deze landen vind ik die niet. En u wilt mij nu beladen met een missie. Daarvoor wil ik niet leven. Ik wil alleen mezelf tot een goed einde brengen. Ik wil de eenvoudige genade des Heren.’

‘Lees Leviticus en leef er dan oprecht naar, Jehoshua bar Ido.’

Mocatta aarzelde opeens om op straat te stappen. Nehemia vroeg hem:

‘Zijn de woorden in Leviticus te zwaar?’

‘Ja, en de voorlezing van uw gazzan deed mij denken aan Jehoshua van Nazareth.’

‘Een Jood.’

‘Die u niet erkent als Jood!’

‘Wel erken, maar niet volg. Een valse Messias.’

‘Hoe weet u dat, Nehemia bar Simeon?’

‘Ik ben 70 jaar, Jehoshua bar Ido, bijna aan het eind. Dan is het niet goed meer om zijn denkwereld om te ploegen. Ik wil gaan zoals ik gekomen ben. Geen zwarte plek in het joodse denken.’

‘Mijn respect, Nehemia bar Simeon.’

‘Mijn zegen, Jehoshua bar Ido.’

Toen schonk Nehemia hem de geschreven Marranenthora, boog en keerde zich om.

Mocatta stapte uit het huis en versnelde zijn pas in de steeg. Onder zijn schoudermantel verborgen hield hij het Boek.

De terugtocht van Leipzig verliep snel. Nu geen wagens en paarden. Nu geen onderdak zoeken voor een wagentrein en vechtlustige huurlingen. Nu geen moeilijkheden met hitsige kerels vanwege vrouwen. De knechten van het huis Mocatta waren goed gedrild en bijna allen getrouwd. De herinnering aan hun zware Vlaamse vrouwen met hun onverbiddelijke opvattingen was in hun leven gebeiteld. Zij zouden braaf en begerig thuiskomen en vele vrouwen zouden volgend jaar opnieuw baren.

In Keulen zei Mocatta, terwijl hij met zijn reisfactoor langs de Rijn wandelde:

‘Baëna, jij rijdt door met het volk. Ik blijf nog een paar dagen hier om te zien of ik mij niet heb vergist in Nehemia bar Simeon.’

‘Kunt u dat alleen zien, senhor?’

‘Misschien niet. Maar ik geloof toch ook niet, dat jouw ogen erbij mij beter zullen laten zien. Aartsvaders zijn ondoorgrondelijk.’

‘Waarom blijft u dan hier wanneer u toch niet door hem heen kunt kijken? Maar die oude heren lijken me niet zo ondoorgrondelijk. Zij zijn alleen maar lastig en knorrig en hun wijsheden hebben zij uit overleveringen en oude schrifturen. Nee, senhor. Die oude mannen moesten ze een tijdje in de wind hangen, daar zouden ze van opfrissen.’

‘Of nog meer stokvis worden,’ peinsde Mocatta hardop.

‘Ja, senhor Mocatta, verse Rijnzalm is nu eenmaal lekkerder. Maar stokvis kan ook heel goed zijn. Heel, heel goed. Vooral als men stokvis uit Bergen haalt en die tot de winter opslaat.’

‘Zie je wat in stokvis, Baëna?’

‘Ik zie wat in alles, vooral wanneer het van ver moet komen. Hoe moeilijker hoe beter. Boter, kaas en eieren kan iedereen halen bij de eerste de beste boer buiten de poort, maar . . . bont uit Nowgorod, specerijen uit Indië, stokvis uit Bergen, paarden uit Arabië . . . wie haalt dat?’

‘Baëna, wil je werkelijk weten wie dat haalt?’

‘Ja, senhor, ja.’

‘Jij, Baëna.’

‘Ik?!?’

‘Ja. Want jij wilt dolgraag zulke grote reizen maken. Durf je dat te ontkennen, Baëna?’

‘Als ik ontken, ontslaat u mij dan, Reb Mocatta?’

‘Gabriël, begin niet te rebben. Even ernstig blijven.’

‘Ik zal ernstig zijn, senhor. Er was een tijd – let wel, senhor, er wás een tijd, dat ik die reizen graag had willen maken. Nu niet meer.’

Er viel een stilte. Opmerkzaam beschouwde Mocatta zijn reisfactor. Baëna weerstond zijn onderzoekende blik niet. Hij sloeg de ogen neer!

‘Wie?’ vroeg Mocatta.

‘Zij is heel rijk,’ antwoordde Baëna.

‘Is dat haar voornaam, Gabriël?’

‘Zij hebben grote connecties,’ vervolgde Baëna onverstoorbaar.

‘Een prachtige achternaam, Baëna. Vier namen. Dat is adel,’ spotte Mocatta.

‘Senhor Mocatta. Ik kan het nog niet vertellen. Wilt u dat begrijpen?’

‘Neen, ik wil het niet begrijpen. Maar een andere keus is er ook niet. Moet ik gaan omzien naar een nieuwe reisfactor?’ Mocatta keek hem scherp aan.

‘Senhor, het zal er vanaf hangen wat ik in de toekomst

bij u kan verdienen. Vrouwen met dure namen zijn duur.'

Josua Mocatta stond stil, turend over de Rijn stroomafwaarts. Lange tijd. Baëna wachtte, bijna een stap schuin achter zijn broodheer. Beschouwde zijn patroon. Een man, honderd ten honderd een mán.

'Baënal'

'Senhor?'

'Je plan komt mij goed te pas.'

'Ik heb nog geen plan, senhor.'

'Dat heb je wel. Nu, vanaf dit ogenblik. Ik heb je leren kennen als een plichtsgetrouw mens. Luister. Ik heb nagedacht over hetgeen Nehemia bar Simeon mij in Leipzig heeft aangeraden. Ik ga de koophandel verlaten; ik ga doen wat de Fuggers doen. Geldzaken. Jij kunt de handelszaken overnemen. Ik zal je kredieten geven tot dat je mij niet meer nodig hebt of een bepaald bedrag hebt verloren.'

'Al uw goederen zaken?' vroeg Baëna verbaasd.

'Alle, inclusief de stokvis van Bergen, inclusief het bont van Nowgorod, de wapens van Toledo, het laken van Ieper. Alles.'

Opeens sprongen er tranen in Baëna's ogen en hij zei:

'Ik kan dat niet zonder u, senhor.'

'Niet laf worden, Baëna. Als je raad nodig hebt, dan weet je mij te vinden. Trouwens, je zult mij in den beginne wel dikwijls moeten vinden.' Veelbetekenend tikte Josua Mocatta op de kleine lederen geldtas die rechts van zijn gordel hing.

'Mag ik het overdenken, senhor?'

'Neen. Het is hier aan de Rijn ja of neen. Je neen zal toch de afwikkeling betekenen van al mijn handelszaken, zodra ik in Antwerpen terug ben. Mijn besluit staat vast.'

Gabriël stond erbij met gebogen hoofd, staarde in het water van de Rijn. Hij was niet bang, hij was niet laf. Maar de verantwoording opeens voor al die zaken durfde hij nauwelijks aan. Hij zei:

‘Laat mij beginnen met de stokvis, senhor.’

‘Op één voorwaarde.’

‘Kan ik die aan, Senhor?’

‘Ja . . . breng mij naar een taveerne waar zij gestoofde karper kunnen opdienen. Heerlijke karper, zoals moeder Genendel ze stooft.’

‘Gefillte Fisch . . . tóch REB Mocatta! Tóch!!’

‘Ja . . . ja . . . toch een rebbe. Het zijn niet alleen de boeken en de gedachten die een Jood maken, Reb Baëna.’

Toen keerden zij om, liepen een steeg in naar het midden van de stad. Glunderend. Geen mannen meer. Opgeschoten jongens.

Een rot bereden zwaardvechters. Een homan. Een com-mies. Dat was het escorte. Twee pakpaarden, twee pak-zadels, twee kleine geldkisten met goudstukken, thalers, paarlen, diamant. En wissels van de Leipziger-Messe-gangers, ter betaling van de verkochte handelstrein. Ook wissels getrokken op Joden in Oostenrijk, Tirol, Lombardije, Milaan, Genua en Parijs. Zo trok Josua Mocatta huiswaarts. Door Rijnland, tot de Maas.

Maastricht.

Rust.

Twee dagen, omdat de paarden waren uitgeput. Omdat het escorte naar een vrouw verlangde en zuipen wilde.

Limburgse vrouwen en Limburgs bier. Dat wilden zij.

Josua Mocatta ontbood de homan in zijn herberg. Deze

stond vóór hem, massief. Een te vol gezicht, rood van het buitenleven. De ogen lichtblauw, zonder schakering in de iris. Visse-ogen. De lippen dik, zinnelijk. De neus breed en kort. Het haar blond en glanzend. Een Vlaming.

‘Homan, ik verzoek u uw mannen streng in de hand te houden. Let op dat er niet gevochten wordt, dat zij zich niet vergrijpen aan vrouwen en meisjes. Ik heb geen lust om zware boeten te betalen voor hun wangedrag. U kent de keuren. Zij zijn hier streng.’

‘Zoals overal, senhor. In iedere stad moet u mij hetzelfde zeggen.’

‘Helaas, homan; en antwoord mij nu openhartig. Is dat overbodig gebleken?’

‘Neen, senhor. Wijn en vrouwen. De duivel heeft het gemakkelijk met ons soort mannen.’

‘De duivel is onschuldig, homan.’

‘U bedoelt, senhor?’

‘Dat God nooit iemand in Zijn Schepping zal laten rondstappen om Hem smerig te maken.’

‘Wat is het dan, senhor?’

‘Later, homan, later zal ik u dat eens verklaren. Ga nu.’

Het escorte en de commies gingen de stad in. Josua Mocatta bleef zitten in een hoek van de gelagkamer, dronk een fluitglas witte wijn, terwijl hij een brief met opdrachten schreef aan zijn nieuwe factor in Keulen, Nehemia bar Simeon. Toen ging ook hij de stad in om een bode te vinden. Na enig vragen vond hij er een, die de volgende dag naar Keulen zou rijden. De man vroeg een hoge prijs, nadat hij de koopman opmerkzaam bekeken had.

Mocatta zei autoritair:

‘U vraagt een te hoog bodeloon. Ik geloof dat u gere-

kend hebt naar mijn uiterlijk. Maar dat sluit niet in, dat ik meer zou moeten betalen dan een ander.'

De bode antwoordde: 'Brieven bezorgen is een ris-
kant bedrijf. Velen van ons komen nooit weer thuis.
Doodgeslagen, uitgeplunderd, want het gespuis langs de
weg denkt dikwijls dat wij veel geld vervoeren. Ik doe
dat nooit – alleen brieven. Ik ben al dikwijls tot op mijn
hemd doorzocht. Daarom, koopman, alleen brieven. Wij
boden vormen geen confrèrerie maar wij kennen allen
de grondslag van ons bestaan: De bode zijn loon.'

Josua Mocatta keek hem lang aan, zei:

'Wie bent u? Uw taal is heel anders dan die van het volk.
Het werkende volk, bedoel ik.'

De bode antwoordde:

'Dat gaat u niet aan. Ik verricht werk om loon.'

'Ik vertrouw u een brief toe. Ik wil daarom weten wie u
bent,' zei Mocatta scherp.

'Indien u daarbij blijft, rijd ik niet voor u.'

Terwijl hij onverschillig Mocatta bleef aankijken, trok
hij zijn hosen wat op, gespte zijn gordelriem nauwer.
Toen ging hij zitten, trok zijn rijlaarzen aan en deed of hij
niet meer lette op Mocatta.

'Wie blijft borg voor u?' vervolgde de koopman.

'Niemand. Niemand kan borg blijven voor een bode.
Ook kan niemand borg blijven voor een reizend koop-
man zoals u.'

'Dat zijn sombere woorden, bode.'

'Ja. Die woorden zullen somber blijven zolang onze
hertog Philips Gelre in bezit houdt. Zolang blijven de we-
gen onveilig, want zolang blijft de Gelrese adel en het
volk zich verzetten. Wij . . .' Opeens zweeg de bode.
Hij was in vuur geraakt en plotseling geschrokken. Hij

keerde zich om, zodat Mocatta niet meer in zijn gezicht kon kijken.

‘Bode,’ riep Mocatta.

Er kwam geen antwoord.

‘Bode, ik zal u mijn brief toevertrouwen. Hij zal veilig aankomen. Maar ik raad u aan wat geld mee te nemen en u daarvan te laten beroven, wanneer dat te pas komt. Er zouden patrouilles van de Bourgondische baljuw kunnen zijn, die meer belang bij uw brieven hebben dan bij uw geld. Geld leidt soms ook de mannen van de baljuw af. De bode zijn loon. Hier is het.’

Mocatta legde de brief en het gevraagde loon op de zware blankeiken Mechelse tafel. De bode nam het niet op, keek Mocatta nu weer dreigend in de ogen.

‘Laten wij open zijn, koopman. Wie bent u? Wie ik ben weet u door het woord WIJ dat mij ontviel.’

‘Wees gerust bode. Ik ben Josua Mocatta, een Iberisch koopman van de kolonie Antwerpen. Ik heb geen belang te weten dat u een lid bent van het Gelrese verzet.’

‘Iberisch koopman,’ herhaalde de bode langzaam, ‘Johanna van Castilië is de vrouw van de hertog. Bourgondië wordt Spaanser en Spaanser. En door hertog Filips en zijn vrouw zijn wij dus vijanden van Arragon en Castilië en vanzelfsprekend van zijn onderdanen.’

‘Bode, ik zal mijn brief terugnemen. Behoud uw loon,’ zei Mocatta, zo beheerst mogelijk. Hij deed een stap naar de tafel. Maar katachtig vlug schoof de bode de grendel op de straatdeur, pakte een rapier van het muurrek. Trok het, stond gespannen en dreigend op stootsafstand en zei:

‘Heer Josua Mocatta, mijn geklets heeft mij verraden. Eén woord over mij aan de schout of de baljuw betekent

voor mij de pijnbank, en ik weet dat ik niet sterk genoeg ben om die te doorstaan. Zij zullen heel veel uit mij persen en velen zullen dan moeten sterven. Het spijt mij, maar één leven zal moeten worden geofferd om het andere te redden. Bent u bereid om te sterven? Hebt u nog iets te vragen? Of kan ik na uw dood iets voor u doen? Uw vrouw? Uw moeder?’

‘Bode, u bent laf. Ik neem aan dat u behoort tot de Gelrese adel, die vecht tegen Bourgondië. Ik vraag u: doodt een edelman een ongewapende koopman?’

Josua Mocatta was tot het uiterste gespannen, maar bang werd hij niet. Het schoot in zijn brein, dat hij vlak voor de dood stond en bemerkte dat het hem niets deed. Hij zou de dood aanvaarden. Opeens betekende het Leven niets meer voor hem. Waarom zou het? Geen vrouw, geen kind. Geen bloedverwant meer. Alleen Genendel, zijn stiefmoeder. Een vreemde. En zijn factorij in Antwerpen. Stof. Er was geen onzichtbare draad van zijn hart tot een ander hart, van zijn gedachten tot een ander brein. Alleen. Alleen op de wereld. Niets bond. Een mens kon onbezorgd gaan.

‘Ik ben niet vrij voor een tweegevecht, hoewel mijn eer het gebiedt,’ antwoordde de bode somber.

‘Toch wil ik vechten voor mijn leven. Geef mij dat andere rapier daar aan de muur,’ beval Mocatta.

‘Neen, ik ben nog te belangrijk om gewond te raken of te sterven,’ zei de bode.

‘Goed, dan zal ik vechten met het wapen waarmee ik vertrouwd ben. Geld. Hoeveel moet ik betalen voor mijn leven in de kas van het verzet?’

Verbaasd keek de bode hem aan. Hij liet onwillekeurig zijn rapier zakken. Mocatta zuchtte. Het levensgevaar

was voorbij en nu het geweken was, kwam de levenslust des te heviger omhoog. Hij voelde zich opgewekt en, vreemd genoeg, opeens bijzonder hongerig.

‘Hoeveel geld? Dat weet ik niet,’ antwoordde de bode onthutst.

‘Vraag het dan aan uw gezellen en laat mij nu gaan.’

‘Ik laat u niet gaan. Ik ben nog niet uitgesproken, koopman.’

De bode had zich hersteld. Het rapier hield hij weer dreigend klaar om te steken.

‘Ik ben uitgesproken, bode. Ik. Hoeveel? Een wissel of goud kunt u ontvangen in mijn herberg. En nu: opzij.’

Mocatta's gezicht werd hard. De donkere ogen vonkten, de mond vast gesloten, de kaken opeengeklemd. Het kneveltje grimmig recht. Aan de slapen klopte een ader. De bode, blond, de ogen staalgrijs, de mond een streep, het slanke lijf recht en soepel als een rapier. Zo stonden zij enkele minuten. Plotseling greep Mocatta een schemel, slingerde die naar zijn tegenstander, trof hem tegen het hoofd. Het rapier kletterde op de plavuizen. De bode viel. Mocatta greep het wapen, ontgrendelde de deur. Toen knielde hij naast de bode. De man had een bloedende wond. Maar vrij snel kwam hij bij en keek zijn vijand aan. Mocatta zei:

‘Kunt u opstaan?’

‘Neen, nog even wat bijkomen.’

‘Goed, ik zal wachten tot u mansweerd bent.’

Een korte tijd spraken zij niet meer. De bode probeerde overeind te komen. Mocatta hielp hem. Toen hij stond wreef hij zich vermoeid over de ogen. Ging naar de deur. Opende.

‘U hebt uw vrijheid en uw leven bevochten, koopman.

Maar niet met geld; u bent mij niets schuldig.'

Mocatta nam de brief van de tafel, het geld liet hij liggen.

De bode wees ernaar.

'Het bodeloon, koopman.'

'Besteed dat voor de armen van uw parochie, bode.'

Mocatta stapte op straat. Nog eenmaal keken zij elkaar aan. Een blik van op-leven-en-dood. Toen wierp Mocatta het rapier vlak langs de bode naar binnen. En ging. Opgericht, rustig, onbevreesd, volgens Spaanse gewoonte . . .

Mocatta bleef nog wat langer in Maastricht. De homan had hem medegedeeld dat de mannen nog niet geschikt waren om te reizen. De volgende avond kwam hij weer in de kamer van de koopman. De homan maakte zijn gebruikelijke korte buiging.

'Het spijt mij, koopman, zij willen nog niet rijden. De wijven en het bier, dat is het.'

Mocatta keek hem aandachtig aan. Bemerkte dat de houding van de homan iets veranderd was. Niet meer de bravoure van een huurling, niet meer het overmoedige, zelfverzekerde van de huurbare doder. De koopman voelde dat deze man iets wilde zeggen. Tegen zijn aard, of naar zijn aard.

'Homan, de vrouwen en het bier zijn het niet. Meer loon?' begon Mocatta bruusk.

'Senhor, zij willen de verbintenis opzeggen. Zij willen toch weer in het leger van hertog Filips.'

'Waarom? Homan, dat kan zo niet blijven. In iedere stad moeilijkheden en onderhandelen met de huurlingen.'

Mocatta voelde zich driftig worden. De homan ant-

woordde niet. Tastte onder zijn wambuis, knoopte zijn hemd los. Op zijn borst werd een lederen tas zichtbaar, die aan een koord rond zijn hals hing. Snel opende hij de tas en haalde een brief te voorschijn, toonde het huurlingencontract.

‘Senhor, wij schenken u de reis van Keulen tot hier. Ontsla ons van het contract van hier tot Antwerpen. De godspenningen zal ik u terugbetalen.’

‘Vóór allen of namens allen?’ Mocatta voelde het bloed opstijgen naar zijn gezicht.

‘Senhor, u was voor ons een goede opdrachtgever, maar zij hebben in Leipzig iets vernomen. Hier in Maastricht hebben zij dat besproken met de Domheer. Zij moeten uw dienst verlaten. Ik betaal vóór allen.’

‘Dus de vrouwen en het bier waren een leugen, homan?’

‘Ja, senhor, het was de Domheer. Hij hoorde uw naam, toen keek hij iets na in een register. Senhor, pas op voor de Domheer. Pas op voor alle priesters van hier tot Antwerpen.’

‘Homan, waarom neemt u een man uit een geslacht van gedoopte Joden in bescherming?’

De homan wendde zijn blik af, tuurde door het glas-inlood van het venster naar de overzijhuisjes. Hij kreeg het warm, zweet liep van zijn voorhoofd; druppels rolden langs de slapen langzaam omlaag.

‘Heer Mocatta, ik ben een boerenzoon. Mijn grootvader was pachter van een boerderij die aan een heer Mocatta behoorde. Misschien verre familie van u. Toen deze oude heer Mocatta gestorven was, kwam een joodse wisselaar naar mijn grootvader en vertelde dat de boerderij het eigendom geworden was van een andere Spaanse koopman, maar dat grootvader tot zijn levenseinde

zonder pacht op de hoeve mocht blijven. En dat na zijn dood zijn vrouw een huisje in Antwerpen zou krijgen in een mooi en rustig hofje en een daggeld tot aan haar dood.'

Josua Mocatta deed een paar stappen naar de donkere hoek van de kamer. De stijging van het bloed was omgeslagen in een huiverige kilte; hij voelde dat hij lijkleek geworden was . . .

. . . Die man, die homan, was dus een kleinzoon van de boer op wiens hoeve de Marranos minjan hielden. In wiens boerenwoning ik barmitswa geworden ben. Deze landsknecht toonde zijn dankbaarheid door mij met zijn verholen woorden te waarschuwen voor de Inquisitie. Geld is macht. Opnieuw bleek dat nu; na 30 jaar werkte de macht van vaders geld om mij te beschermen. Hij kocht de hoeve. Hij kocht daarmee de trouw van de boer, en nu hij oud geworden is, de trouw van zijn kleinzoon. Vader kocht de bescherming van mijn leven jaren terug, zonder dat te beseffen. Geld zal altijd ons schild zijn. Ik heb zijn woorden in mijn denkwereld vastgenageld. Ik zal de Fuggers volgen. Nehemia heeft gelijk. Hoewel . . . hij zoekt mijn geld voor de Ashkenaziem . . . ons, Sefardiem, haat hij. Een ingeboren haat. Waarom? Is er dan geen werkelijk volk? Bestaan er dan slechts christengemeenten en kehilloth? Naast elkaar liggend als een hoop keien zonder gemeenschap? De homan is dankbaar. Ik wil meer weten . . .

'Leven al de zonen van uw grootvader nog, homan?'

'Mijn vader is dood, senhor.'

'Waarom bent u geen boer geworden, homan?'

‘Mijn ooms willen de hoeve voor hun zoons, tenminste, als de nieuwe pachtheer hun deze toestaat. En ik voel niets voor het boerenleven.’

‘Waarom jukt u, homan? Waarom schaamt u zich de kleinzoon te zijn van die oude boer? Was het zo pijnlijk de zoon te zijn van de man die door deze heer Ido Mocatta werd losgekocht van de galeien? Was uw vader om méér vastgeklonken aan de galeienbank?’

De homan boog diep het hoofd, sloeg de handen voor de ogen, toen hij antwoordde:

‘Ik loog. Omdat ik mij schaam. Mijn vader doodde Joden. Als landsknecht van keizer Maximiliaan. Maar daarom werd hij niet verbannen naar de galeien. Hij doodde een vrouw die aan de condottiere toebehoorde. Dronken en in drift.’

‘U wilt boeten voor uw vader, homan?’

‘Ja.’ Het klonk gefluisterd.

‘Bent u een christen, homan?’

‘Neen.’

‘U bent?’

‘Een mens. Een huurling om de vijanden van mijn broodheer te bevechten. Niet om onschuldige mensen te slachten.’

‘Gelooft u dat de Joden onschuldig zijn, homan?’

‘Ik weet het niet, senhor. Maar de nu levende Joden kunnen niet aansprakelijk zijn voor de dood van Jezus Christus. Vijftienhonderd jaar mag een bloedwraak niet duren.’

‘U bent tóch een christen, homan.’

‘Neen. Zijn leer is mij vreemd. Ik dood om geld. Ik ben een heiden, maar in naam een christen, omdat men iets moet zijn. De Kerk is machtig en onmeedogend en ik

heb het leven lief. Dat zal u verwonderen, senhor, maar heidenen kennen ook het onderscheid tussen goed en kwaad. Ik hoop dat u mij niet verraden zult.'

'Homan, men verraadt het innerlijk van een mens niet.'

'Dank u, senhor. En ik zal u ook niet verraden. Kan ik iets voor u doen?'

'Nu ik uw innerlijk ken . . . ja! Tegenover u wil ik mijn Spaanse trots verloochenen. Breng de twee lastpaarden met mijn geld en schuldbrieven naar Antwerpen.'

'Had u ze ter wille van uw trots willen inzetten om te verspelen, heer Mocatta?'

'Ja. Ik had zonder escorte met de lastpaarden willen rijden, een bijna zekere dood, nu de weg zo wordt afgestroopt door die van Gelre.'

Verbaasd keek de homan op.

'Wist u iets, heer Mocatta?'

'Ja. Met en zonder escorte zal men mij aanvallen om het geld. Sedert gisteren. Verdubbel uw escorte en breng mijn geld in veiligheid. Ik rijd alleen naar huis. Misschien glip ik erdoor zonder die uitdagende geldkisten op de pakpaarden.'

'Ik zal uw opdracht uitvoeren, senhor. De geldkisten blijven in Maastricht als lokaas voor die van Gelre . . . maar léég. Verstoep komt uw bezit thuis. Niet over land. De rivieren zijn veilig en van Rotterdam tot Antwerpen reken ik op de zegen van de Almachtige tegenover de Duinkerker kapers.'

'Erkent een heiden de Almachtige, homan?' Mocatta glimlachte nu weer een beetje spottend.

'Senhor, de Almachtige is er toch voor ieder levend wezen?'

'En ook voor het stof en het gesteente, homan.'

‘Senhor, wilt u mij vertellen wie u bent?’

‘U vermoedt iets, homan?’

‘Ja, heer Mocatta, dat u de zoon bent van heer Ido Mocatta, die mijn vader loskocht en mijn grootvader behoedt voor armoe op zijn oude dag.’

‘Ik ben die zoon, homan.’

Toen greep de homan de zoom van Josua Mocatta’s schoudermantel en kuste die.

‘Dank u, heer Mocatta. Uw vaders goedheid en mijn grootvaders dankbaarheid hebben een mens en een man van mij gemaakt.’

Beiden zwegen. Josua Mocatta tastte in de geldtas aan zijn gordelriem, reikte de homan de vier sleutels van de geldkisten. Toen onderbrak hij het zwijgen.

‘Homan, neem dit Spaanse boek ook mee naar Antwerpen. Het is mij zeer dierbaar.’

De homan keek hem diep in de ogen, glimlachte hem toe, bijna onmerkbaar knikkend. Toen snelde hij de kamer uit. Josua Mocatta stond alleen in de schemer.

Zij ontmoetten elkaar niet meer in Maastricht. De homan en zijn kleine escorte verlieten de volgende avond, juist vóór poortsluiting, de stad. Samen met een vrachtrijder, wiens huifkar was afgeladen met balen laken, ploegen, zeisen en spaden, vaatjes bier en gelooide huiden. De poortwachters keken nauwelijks. Zij hadden begerig plezier in de dronken homan, die overvloedig geld aan hen uitdeelde . . . ‘Het moet op, mannen . . . zuipen maar . . . ik haal weer nieuw . . . ik heb mij verhuurd aan de Franse koning . . . zijn maarschalk betaalt veel . . . zuipen, kerels . . . het kan bijna niet op.’

Twee dagen later. Ook vlak vóór poortsluiting wilde Josua Mocatta de stad verlaten. De poortwachters waren niet begerig en joviaal. Streng gelastten zij hem af te stijgen en in het wachtlokaal te komen. Mocatta gehoorzaamde. In het wachtlokaal was een monnik.

Hij monsterde de koopman. Hij kwam vlak bij hem staan. Beval hem zijn schoudermantel af te leggen. Beval hem zijn wambuis te ontknopen. Bekeek het vuile hemd. Bekeek aandachtig Mocatta's ongeschoren wangen. Mocatta glimlachte hoogmoedig en zei:

'Uw eerwaarde wenst dat ik mij ontkleed?'

De monnik aarzelde lang voordat hij antwoordde:

'Neen. Het is vrijdagavond. Toch rijdt u de Sabbat in. U hebt u niet geschoren en hebt geen schoon linnengoed aangetrokken. En u hebt niet geaarzeld mij uw onbesneden schaamte te tonen. In uw hart kan ik, jammer genoeg, niet kijken.'

'Neen, eerwaarde; en mijn wil om zo nodig te sterven is sterker dan de pijnigingen van de tortuurmeester.'

'Zijt gij een koopman, senhor Josua Mocatta?'

'Jawel, eerwaarde.'

'Bourgondië, Arragon, Castilië hebben veel geld en goede verbindingen nodig, senhor.'

'Ik zal trouw blijven aan de landsheer, eerwaarde.'

'En aan Gods Zoon, Jezus Christus?'

'Op mijn eigen manier, zoals mijn hart mij dat zal ingeven.'

De monnik wendde zijn blik af, drentelde wat door het wachtlokaal.

'U kunt vertrekken, senhor Mocatta. Ik heb gefaald omdat ik twijfelde. Misschien had u geluk.'

'Of de bescherming des Heren,' antwoordde Mocatta.

De monnik sloeg een kruis, keek weer diep in de ogen van Mocatta.

‘Ga met Jezus Christus, senhor. Goede reis.’

De poortwachters opendende deur van het wachtlokaal, hielpen hem te paard, sloten de poort achter hem.

Josua Mocatta reed de donkere nacht in en voelde Gods sterke hand en uitgestrekte arm . . .

. . . Waarom rijd ik hier? Alleen? Zonder escorte? Zonder reisfactor? Zonder zelfs maar één commies? Waarom zonder kamerdienaar, die mij altijd vergezelt wanneer ik alleen reis? Waarom zond ik Gabriël en al mijn vaste knechten vooruit? Er is toch niets bijzonders te doen thuis? En als er onverwacht koggen binnenlopen, zal moeder Genendel zeker weer los volk huren. Ze komen graag. Wij betalen goed. Wij betalen soms overdreven. Waarom doen wij dat? Waarom zijn wij zo menselijk dat wij voortdurend aanmerkingen en klachten moeten aanhoren van de provoosten? Laten zij. Het gaat ons goed: Leef en laat leven! Laat leven! Wie laat ons toch altijd in onrust leven? In angst voor verraad en onraad, iedere dag de schout of zijn dienaren verwachgend. Met een monnik van het Heilig Officie van de Inquisitie. Hoe zal mijn monnik eruit zien? Zo onervaren en rechtschapen als die uit Maastricht? Mág hij rechtschapen zijn? Dat ligt aan de bisschop. Mag de bisschop rechtschapen zijn? Mag een kardinaal rechtschapen zijn tegenover ons, Marranos? Zou de Paus zich met ons bezighouden? Zou de Heilige Vader wel eens over ons nadenken? Over onze strijd om lijfsbehoud en ons hart, dat ons trekt naar onze geschiedenis, naar Abraham, Isaác en Jacob? Naar de stammoeders en de profeten? Naar ons gevoel, dat ons

gebiedt aan één God te denken en Hem te dienen, Zijn strenge geboden te gehoorzamen? Houden alle Joden Zijn Geboden in ere? Zou Nehemia bar Simeon iedere dag de gebeden zeggen en de gebedsriemen aanleggen? Zou hij zich houden aan de spijswetten, geen verboden vlees eten? Wat schuilt er toch in ons geloof? Waarom verwerpen wij de leerstellingen van Jehoshua van Nazareth? – Hij verwierp onze verstarring, ons blindelings volgen van de hogepriesters. Hij walgde van onze baatzuchtigheid en de moordzucht van koning Herodes. Waarom toch waren de Oudsten van Israël tegen Zijn gevoel van medelijden? Is er niets na de Dood? Heeft Hij onze hel op aarde willen verzachten met de belofte van een goed en zacht en gelukkig Leven na onze dood? Wat is Dood? Sterft alleen ons vlees? Wordt alleen ons vlees weer tot stof? Onze geest kan toch geen stof worden? Is het Eeuwig Leven reeds op aarde? In de schakelketting van vader op zoon, van ouders op kind? Denk ik hetzelfde als vader zaliger? Zal ik een zoon krijgen en zal die hetzelfde denken als ik, en mijn kleinzoon, mijn achterkleinzoon? Leeft men voort in zijn nageslacht, zodat er één ongebroken gedachtenketting is van Adam tot – ja, tot wie? Komt er straks een kindskind dat anders zal denken, dat onze Enige Almachtige zal verwerpen en iets anders zal aanbidden – misschien weer de zon, of de donder, of de wind? Of een dier, zoals die van Egypte en India? . . .

Het paard rilde, hief het hoofd. Hinnikte zacht. Jehoshua Mocatta trok zijn handschoen uit, klopte het dier zacht op de hals daar, waar die overging in de borstspieren. Het dier werd rustig, begon zachtjes te draven.

... Dom beest. Waarom huiver je? Waarom hinnik je? Daarmee verraad je je zelf aan de vijand. Welke vijand? Zijn hier wolven? Zijn hier andere paarden?! Met mensen erop ... ?

Jehoshua Mocatta luisterde scherp. Achter hem, heel in de verte, hoorde hij een licht en dof gedreun. Hoefslagen. Dat was het. Mensen. Mensen, vreemde mensen ...

... Verlaat de weg, Mocatta, verlaat de weg. Daar komt het gevaar. Verberg je, Mocatta, vlug. Waar? Ik rijd naar het noorden. Waaarom naar het noorden? Antwerpen ligt toch naar het westen. Links moet de Maas stromen. Zwem de Maas over, Mocatta. Rijd niet door naar een veer, het is nog ver. Ze zullen je inhalen. Naar links, Mocatta, naar het water. Probeer de rivier te bereiken. In het water ben je veilig. Als zij honden meevoeren, zullen die onze reuk kwijtraken; als de paarden ons passeren zullen zij wel hinniken, maar de ruiters zullen daarop misschien geen acht slaan. En als zij daarop letten, zullen zij ons niet vinden; de mens staat ver van de natuur, onze instincten zijn afgestompt, reuk en gehoor zijn veel minder dan die van een hond ...

Mocatta mende zijn paard naar links. Sprak het zachtjes toe. Het begon harder te draven alsof het begreep. Hij reed langs de bosrand, de bodem was zandig en los, het had in lange tijd niet geregend. Het geluid van de zich verwijderende hoefslagen werd zwakker.

De Maas. De maan verlichtte de rustig stromende rivier, die er nu uitzag als een dikke trage brij. Mocatta keek

naar de hemel. Er waren wolken die zachtjes voortdreven en soms de maan verduisterden. Daar was de oever, zacht glooiend. Het paard, met halsklopjes aanmoedigend, dreef hij het water in. Opeens stond het stil, durfde niet verder, schudde heftig het hoofd op en neer. Mocatta luisterde scherp en gespannen. In de verte blafden honden. Dus toch! Jachthonden? Bloedhonden? Hij liet zich uit het zadel glijden, voelde het koude water tot zijn liezen. Hij ontdeed zich van zijn mantel, propde die snel in een zadeltas. Ontgespte zijn rapier en hing de gordelriem rond zijn hals. Zo kon hij nog zwemmen. Toen deed hij een paar voorzichtige stappen, voelde dat de bedding maar weinig glooide. Het paard volgde het zachte trekken aan de teugels.

Man en paard. De hoofden naast elkander. Het paard zwom. Mocatta's arm was rond de hals van het dier, zijn benen bewogen instinctmatig, hij was een geoefend zwemmer. Hun bewegingen maakten bijna geen geluid, het paard snoof regelmatig, Mocatta's adem was nauwelijks hoorbaar, nu en dan spuwde hij wat water terug.

Hij hoorde de honden verwoed blaffen. Toen schoof er een wolk tussen de maan en de aarde. Het werd niet donker, maar in de diepe schemer kon men hem niet meer zien. En zij bereikten de tegenoever.

Hij ontkleedde zich. Wrong zijn kleren uit, liet het water weggelopen uit zijn ruitlerlaarzen, legde de kledingstukken gespreid op de grond om te drogen. Hij inspecteerde de zadeltassen. Het brood was doorweekt, het gerookte vlees rook lichtelijk zuur, de hardgekookte eieren waren nog heel. De dichtgebonden varkensblazen hadden niet geleden. Zij bevatten boter, kaas en kandij. Hij opende een blaas, gaf het paard een paar stukken

kandij, die het gretig opknabbelde. Ook de Arabische wijnzakken hadden het water weerstaan. Hij dronk wat en voelde zich innerlijk warm worden, maar des te meer bespeurde hij de nachtkoude op het naakte lichaam. Hij bond zijn paard aan een jong boompje, ontzadelde het, streeelde en klopte de hals. Toen legde hij zich op de zandige grond. Slapen kon hij niet. Het water had alle vermoeidheid uit zijn lichaam verjaagd. Zijn gedachten concentreerden zich weer, terwijl hij naar de hemel keek, naar het spel van wolken en maan.

. . . Kandij. Waar haalden die Venetianen dat toch vandaan? Waarom waren de Denen er toch zo verzot op, zodat zij volle koggeladingen kochten? Kandij bij het vlees, kandij bij de vis . . . nu dat gaat nog: Moeder Genendel stooft de snoek ook zoet. Wacht eens, Gabriël, je moet op zoek naar de bron van de kandij. Daar zit winst in de kandij. En de wijn is ook goed gebleven in die Arabische wijnzakken. Zouden die iets kunnen zijn voor de legers? Kleine wijnzakken voor de huurlingen wanneer zij op patrouille zijn of ononderbroken moeten doormarcheren en geen tijd hebben voor de zoetelaars en de marketentsters. Huurlingen, legers . . . vader had veel aan de intendance geleverd. Van alles: paarden, wagens, drank, wapens. Waarom leverde vader? Zo hielp hij toch het gebod overtreden: Gij zult niet doden. Waarom deed vader dat toch?

Jehoshua Mocatta tuurde naar de hemel. Waarom? . . . Toen dommelde hij wat. Koude voelde hij niet meer; koude voelt ook de bevrozende mens niet meer. Dat was de laatste gedachte voor hij in diepe slaap viel.

De zon wekte hem. Hij rekte zich, sprong op. Liep wat op en neer, draafde wat rond, de stijfheid verliet zijn lichaam, de nog prille zon koesterde hem. Hij betastte zich. Bekeek met trots zijn borst, zijn buik, benen en armen. De huid was lichtbruin, glad, vetzig. De beharing was mannelijk, zijn spieren uitzonderlijk ontwikkeld. Hij glimlachte voldaan. Bijna nooit zag men zich naakt. Dat deed men niet. En hij lachte overmoedig en bevrijdend, toen hij dacht aan de vrouwen die kreunend van behagen zich tegen dat krachtige lichaam hadden gevlijd en om zijn liefkozingen hadden gebedeld. Opeens volgde hij een opwelling. Hij bond zijn paard los, sprong op de rug en draafde naakt rond. Zó moet het eens geweest zijn. Een man, een paard, de zon, de verre horizon. De vrijheid van een menselijk wezen zonder heren en knechten, zonder boeken en geboden, zonder bezit, zonder een mist van haat om zich heen, zonder gedachte aan lijfsbehoud en vrees. Zonder de geest van Torquemada, zonder de kronieken van Nehemia bar Simeon. Zonder! Alleen maar draven in de Schepping! Alleen maar dartelen als een dier onder de glimlach van God, de Almachtige.

BOEK III

Het bloed van uw naaste

Een vermoeide ruiter. Een uitgeput paard. Door water bedorven tuig en zadel, vervuilde kleding. Ongeschoren als een bedelaar, donkere kringen onder de ogen. Zo trok Mocatta Hasselt binnen.

Hij zocht een herberg; de poortwacht wees de weg nadat een goudstuk het wantrouwen had gesmoord.

Hij vond een herberg op het marktplein. Eerst goud. Daarop werd de waard gedienschtig. Weer goud. Het dienvolk werd begerig. Nog meer goud. Zij werden kruiperig.

Het paard werd gedrenkt, met haver gevoed, daarna geroskamd en gestald.

Josua Mocatta bestelde kommen warm water, waste zijn lichaam. Daarna begaf hij zich te bed. Naakt. De waard bracht hem een warme maaltijd, liggend at hij ervan, glimlachend om de Romeinse tafelgewoonte, die hij voor het eerst in zijn leven volgde.

Twee dienstmeisjes kwamen, keken schichtig naar de knappe donkere kerel in het bed, namen toen snel zijn vuile kleding om te wassen en te strijken. En daarbij met woorden om hem vochten. Toen sliep hij in. Alle weerstand was gebroken.

Hij ontwaakte laat. Acht uur in de morgen. Hij trok aan het bellekoord. De maerte verscheen. Molligblond, goedlachs, hittig denkend. Want de meiden hadden verteld dat die knappe reiziger niets kon aanhebben: al zijn kleren hadden zij toch meegenomen? Dat wilde die maerte

zien. Eens in haar leven wat anders dan die Brabantse, blonde, zwetende waard met een buik als een ton en altijd stinkend naar bier. Een donkere man, bijna zwarte ogen, een blauwige tint over de wangen wanneer hij net geschoren was. En slank moest hij zijn! Gespierd en lenig. Dat had zij zich reeds gefantaseerd toen zij het drogende lijfgoed in de grote waskeuken bekeken had. Gisteravond, en die morgen heel vroeg.

Zij droeg nu dat gestreken lijfgoed op beide vooruitgestrekte armen alsof zij de sleutels van de stad kwam aanbieden. En stond voor het bed met haar Vlaamse levensdrift. Zij stamde uit Brugge.

Zij keek, zoals een ontvlamde vrouw kan kijken. De ogen, ja, die waren zoals zij jaren gedroomd had, de wenkbrauwen waren zo heerlijk anders dan die bijna witte varkensharen van de waard. Het kneveltje – zij rilde verlangend naar een zoen. Maar die baardstoppels, nee, zij verstoorden het blauwige van haar beeld.

Hij lag slechts bedekt door het laken. Ja, hij was slank. Hij was gespierd, bijzonder. Dat zag zij aan zijn schouders en aan de armen, die bloot op het blanke linnen waren uitgestrekt.

Here, waarom is het dag? Here, waarom is het geen nacht? Waarom is er zoveel volk in huis. Nacht – en alleen met die man in huis. Dan één ruk aan het beddegoed en naast hem glijden. Zich overgeven en genomen worden en voorgoed die waard vergeten. Die weinig betaalde en zich grootmoedig voelde, omdat hij brood en dak en zo nu en dan wat kleding en opschik gaf. En als opperste zaligheid in zijn ogen zich zelf wegschonk, vooral als hij gedronken had, na met rijke kooplieden om niet te

hebben mogen meebrassen. Gebonden leven in de stenen woestenij van Hasselt met nog jaren zuinig sparen voor de boeg om eens te kunnen vluchten. En dan? Oud, en misschien een huisje bij de begijnen?

Hij glimlachte. Had hij haar gedachten geraden? Was al haar verlangen op haar gezicht te lezen geweest? Zij bloosde zo diep, dat haar gezicht te rood werd. Nu zou hij haar zeker niet willen en wegsnauwen. En het wonder geschiedde.

‘Kom,’ zei hij. Het laken sloeg hij op.

En zij vergat al haar uitzichtloze jaren in zijn korte, heftige passie. En hij vergat jaren van vrees voor de Inquisitie door haar intense, boerse ongecompliceerde vrouwelijkheid en de zachtheid van haar huid.

Toen zij opstond, kende zij haar waarde door de liefkozende woorden die hij in haar oor gefluisterd had.

Een man en een vrouw, de natuur had overwonnen.

De maerte liet onmiddellijk de barbier roepen. Hij kwam zo vlug dat de klant die aan de beurt was, met ingezeept gezicht moest wachten tot de leerling hem bloedig van zijn baard verlost. Het sprookje van het goud was doorgedrongen. De Brabanders roken nog intensiever dan de Joden geld dat op reis was. Toen hij weer beneden kwam, vroeg de maerte bijna angstig of de gast tevreden was. Dat was hij. De barbier kreeg van haar twee kroezen bier voor één geld; de blauwzwarte glans op Mocatta's wangen was haar dat dubbele waard.

Twee dagen bleef hij. In die tijd had hij zijn stijl herwonnen, de verzorgde autoritaire Iberische koopman.

De avond vóór zijn vertrek sloop zij naar zijn kamer, het hoofd vol verzonnen redenen om daar te kunnen zijn.

Hij stond bij de schouw. En glimlachte om haar zorgvuldig gewassen gezichtje, de versgesteven hoofddoek, de rode rok met strakke plooien en vooral het gewaagd laaggesneden zwartfluwelen keurslijfje. Zij had zich ingesnoerd zodat het hem toescheen, alsof haar borsten werden aangeboden als een bijzondere inheemse schotel. Zij werd er verlegen van. Dat stille glimlachje maakte haar onzeker, zij was gewend aan de rechthoekige complimenten van de Brabanders, die spraken van uiers en haar vergeleken met een prijskoe en die haar, na een beetje veel drank, goedmoedig op de billen sloegen. Zij vroeg bezorgd:

‘U vertrekt morgen? Is uw escorte er al?’

‘Ik reis morgen. Zonder escorte. Zoals ik gekomen ben.’

‘Het gaat mij niets aan, maar waarom reist u zonder escorte? De wegen krioelen van gespuis. Waarom speelt u met uw leven?’

‘Maarte, ik weet niet waarom ik zonder escorte wilde rijden. Een mens heeft soms opeens vreemde opwellingen.’

Zij sloeg een kruis, keek angstig in zijn donkere ogen en bliksemsnel nog even naar al datgene in zijn gezicht dat haar hartje in vlam had gezet.

‘Waarom sloeg je een kruis, maarte?’ vroeg hij ironisch.

‘Nou, ik vind het zo eng dat u alleen reist en u niet eens weet waarom u dat doet. Er gebeurt vast iets.’

‘Voel je dat zo, maarte?’

‘Ja . . . echt eng. De duivel is een rakker.’ Zij zei het op besliste toon.

‘Moet het nu altijd de duivel zijn?’ vroeg hij vrolijk.

Zij keek naar de grond, verschoof wat aan de insnit van haar keurslijfje, alsof zij haar borsten wat meer wilde

bedekken. Terwijl zij naar haar nerveus friemelende vingers keek, zei zij half-fluisterend:

‘Het kan ook Onze-Lieve-Heer zijn. Misschien wil Hij dat er iets gebeurt. Ik hoop iets goeds. Maar dan had Hij toch dat escorte niet weggestuurd.’

Kinderlijk, wat angstig, wat schuw, blikten haar diepblauwe ogen hem aan. Een bezorgd moedertje. Het vertederde hem op slag.

‘Als er iets gebeuren moet, lieve meid, dan helpt geen escorte. Dan helpen geen vendels en geen legers. Ik ga en zal doen wat de hand vindt te doen. Ik hoop dat het het juiste zal zijn. Om zes uur rijd ik. Wil je laten zorgen voor paard en leeftocht?’

Hij deed een stap naar haar toe, legde zijn sterke handen om haar schouders, lachte. Zei:

‘Je hebt goed en lief voor me gezorgd, maerte. Heb je een spaarkistje?’

‘Ja,’ fluisterde ze, terwijl kleine tranen in haar ogen sprongen.

‘Ik wil daar wat in doen, meisje.’ Hij glimlachte nog steeds vertederd.

‘Ik . . . ik heb liever een zoen.’ Zij bloosde en keek naar de grond.

‘Beide,’ zei hij. Terwijl hij haar bleef aankijken, zijn linkerhand nog op haar schouder, was zijn rechter bezig in zijn kleine geldtas. Hij toonde haar goudstukken op zijn handpalm.

‘Ah . . . ,’ riep ze verbaasd en verrukt, ‘ah . . . dat is veel te veel.’

‘Is mijn zaak, meisje. Hier, pak het. Ik hoop dat het je geluk brengt.’

‘Ik zal voor u bidden. Vier weken lang. Dan bent u

weer in Antwerpen, niet? Maar dat doe ik echt niet om dat geld . . . echt niet! Geloof u mij?' Die laatste woorden klonken zo angstig, verwachtingsvol.

'Ik geloof je, ik geloof je oprecht,' zei hij mat.

Toen sloot zij haar ogen in het naar hem opgeheven gezichtje. En hij kuste haar innig, zonder enige bijgedachte. Zij zuchtte diep, duwde hem plotseling van zich af, snelde de kamer uit. In de verte hoorde hij haar gierend huilen.

Vanaf Hasselt was de weg nog niet eenzaam. Maar allengs werd het stiller. Enkele kleine konvooien had hij ingehaald, enkele grotere was hij tegengekomen. Het handelsverkeer was bescheiden, vergeleken met dat van de uitbundige Vlaamse steden en zonk in het niet bij het woelige zeevaartleven van Antwerpen. Hij voelde zich opgewekt door de rust die hij in Hasselt had genoten en de herinnering aan de korte lieve botsing met het Vlaamse vrouwtje. Zij had hem zonder enige bijgedachte getoond dat er nog iets anders bestond dan geld, wissels, schuldbrieven en handel. Dat er, naast vrees en behoedzaamheid, naast gewetensconflicten en dwang om de Schepper te zien volgens een star patroon, nog onbaatzuchtige genegenheid bestond, spontaan overspringend van vrouw naar man, van man naar vrouw.

Het werd eenzaam op de weg. Hij reed hem nu dartel. Dan eens stapvoets, dan weer dravend, soms in galop. Het paard voelde zijn meester aan, het dartelde mee.

Bij een beboste rand wachtte het Lot. Het liet vier bloedhonden los, het liet een rotterie van vier ruiters los.

In een oogwenk was hij omringd. Voor, achter, terzij.

Het paard hinnikte en beefde, de bloedhonden hijgden onrustig rond zijn benen. Zij bleven in bedwang door de korte snauwbevelen van de mannen. Mocatta richtte zich op in het zadel. Keek langzaam en onderzoekend naar de ruiters voor en terzij. Zij zeiden niets. Eén wees naar Mocatta's rapier.

'Uw wapen, koopman.'

Mocatta ontgespte zijn rapier, reikte het over. Verzet was vruchteloos, dat beduidden hem de gezichten van de wapenknechten.

De aanval kwam van achteren. Een bekende stem. Op eens herinnerde hij zich die. De bode van Maastricht op Keulen.

'Senhor Mocatta, ik dank u namens de armen van onze parochie voor het bodeloorn dat u hun schonk als aalmoes.'

Josua Mocatta keerde zich niet om. Hij bleef star turen op het borstkuras van de man tegenover hem. Het vonkte wat in de meizon en hij zag het wapen van een baronnengeslacht uit Gelre.

'Uw dank is aanvaard, bode. U hebt hem op zeer originele wijze betuigd. Wanneer u eens in Antwerpen komt, zal ik u op mijn manier eer bewijzen. Vaarwel, tot zo lang.'

Mocatta wilde zijn paard aansporen, maar de mannen rechts en links grepen zijn teugels. De honden blaften verwoed.

'Mij behoeft u geen eer te bewijzen, senhor, óns moet u dat doen. Ons . . . dat is het verzet van Gelre,' zei de bode.

'Hoe?' snauwde Mocatta.

'Op uw manier, koopman,' spotte de bode.

'Hoeveel?' snauwde Mocatta weer.

‘Uw vier geldkisten in Maastricht. Wij weten waar zij zijn opgeslagen.’

‘Ik bezit geen sleutels meer, bode.’

‘Dat betekent niets, senhor. Er zijn in Maastricht meestersmeden. Slechts uw handtekening en wij verzorgen verder alles.’

‘Heb ik daarna rust?’

‘Dat zal afhangen van de houding van de geëerbiedigde hertog Philips, die wij noemen de Schone, hoewel wij niet weten waarom.’

Mocatta moest glimlachen. Zijn zenuwen begaven het even en hij moest schaterlachen. Achter hem klonk ver genoegd gegrinnik.

‘Bode, luister goed naar mij. Ik heb met uw politiek niets te maken, ik ben koopman.’

‘Senhor, vier geldkisten zullen nog niet genoeg zijn. Uw vermogen zal nauwelijks voldoende zijn om onze behoeften te dekken.’

‘Ik wens nu uw gezicht te zien, bode,’ beval Mocatta op beheerste toon.

‘Dat wil ik u niet tonen, senhor. Ik doe iets tegen mijn eer. Daarom verkies ik het duister.’

‘Het spijt mij uw leven te hebben gespaard, bode.’

‘Het spijt u niet. U en uw geloofsgenoten zijn niet bloed-dorstig, senhor Mocatta.’

‘Wat bedoelt u met deze vreemde opmerking?’ Mocatta’s gezicht werd als een stenen masker. Hij vatte al zijn krachten te zamen om niets van schrik of opwinding te tonen.

De stem van de bode verloor haar autoriteit, toen hij bijna vriendelijk antwoordde:

‘U, Marranos. Uw officieel geloof is het uwe niet. Uw

geloof is in uw hart en het is oud. Maar . . . het leidt naar de brandstapel. Laten wij zaken doen. Wij zullen u en de uwen niet verraden. Wij zullen u zelfs zoveel mogelijk verdedigen, mits u en de andere Iberische kooplieden zorgen voor een regelmatige geldstroom. Ons verzet verslindt geld.'

U hebt de overdracht van de vier geldkisten geëist, bode. Zij zijn voor u. Maar wij moeten het thans volkomen eens zijn, dat u niet méér vroeg dan deze kisten.'

'De bode antwoordde niet onmiddellijk. Paardehoeven krabden ongeduldig de zandige grond. Een paard snoof, een ander danste wat, de ruiter trok zacht de teugels aan, het dier beknabbelde het bit. Toen antwoordde de bode:

'Dat zijn wij eens, senhor. Later komen wij om meer. In Antwerpen.'

'Pas op voor de baljuw en de schout, bode.'

'U zult ons niet verraden. Verraad betekent bloed. Dat van één uwer. Wij kennen alle antecedenten van de Iberische kolonie in Antwerpen.'

'U dobbelt, bode. U weet niets. Nogmaals: pas op voor de baljuw.'

'Teken nu, senhor.'

'Neen. Dan zou ik mijn doodvonnis tekenen. Want zodra mijn naamen mijn handelsmerk gezet zijn, zal één van uw mannen mij doorsteken.'

'Noblesse oblige,' antwoordde de bode.

'Toon het,' beet Mocatta hem toe.

De wapenknechten wendden hun paard, de bode had een teken gegeven. Zij reden tot achter de koopman. De bode reed op. Hij stond nu vóór Mocatta. En hij zag het gezicht van de bode in een geopend vizier. En hij zag hem in wapenrusting. Het wapen van het geslacht op zijn

helm en zijn kuras was gelijk aan dat van de wapen-knechten. Zij reden hun paarden vlak naast elkander en stonden nu oog in oog. De baron reikte de koopman de machtiging en een ganzeveer. Hij hield een kleine tinnen inktkoker in zijn rechterhand. Mocatta doopte in en tekende met zijn naam en handelsmerk.

‘Mijn handtekening geldt voor vier kisten, baron, niets meer,’ zei Mocatta, terwijl hij de machtiging teruggaf.

‘Vier kisten. Niets meer. Voor heden, koopman.’ De baron wendde zijn paard, wendde nogmaals, stond een zestal ellen van Mocatta, weer oog in oog. Toen wierp hij de koopman zijn rapier toe. Het viel rakelings langs hem op de grond.

‘Zo hebt u mijn wapen in huis geworpen, senhor Mocatta. Uw leven heb ik nu gespaard, zoals u het mijne. Wij staan gelijk.’

‘Dat staan wij niet, baron. U bent mij nu vier geldkisten schuldig. En u stond met vier tegen één.’

‘Dan verloor ik in dit uur mijn eer voor mijn vaderland Gelre. Het is het waard. Vaarwel.’

Hij spoorde zijn paard aan. Het sprong vooruit. Mocatta hoorde de hoefslagen zich snel verwijderen. Hij wachtte tot het stil geworden was, steeg af en raapte zijn rapier van de grond.

En vervolgde zijn weg naar het westen. Met in zijn herinnering dat mollige vrouwelijke vrouwtje uit de herberg te Hasselt. Zijn ontrouw aan zijn herinnering, Gracia Nunez. Hij had dat vrouwtje genomen zoals men een frisse bloem plukt langs de weg. Haar dan wegwerpt en terugkeert tot het bloemloze Heden. En ook steeds kwam de martelvraag:

Waarom rijd ik alleen?

Antwerpen.
Stiefmoeder Genendel.
Het machtige huis.
De volle pakhuizen.
De schrijfkamer.
De klerken.
De knechten.
En Gabriël Baëna.

Acht dagen na Mocatta's terugkeer kwam, vroeg in de morgen, Jehoeda bar Gershom. Hij verscheen als Loys de Negro. Zo had hij het in Keulen gezegd. Genendel verwelkomde hem. De major domus en twee huismeisjes stonden achter haar. Zij droeg Spaanse kleding. Bijzonder verheugd was zij met de zwarte mantilla waarmede zij handig een deel van haar gezicht kon verbergen. Maar met haar ogen had zij grote moeite. Zij vonkten van pret. Ook Loys de Negro kon zijn gezicht nauwelijks beheersen om zijn eigen verschijning. Geen jodenhoed, geen jodenlap. Geen lange kaftan, geen zware schachtlaarzen, geen schichtige, een beetje gebogen manier van lopen. Zijn wambuis van rood fluweel was rijk met bloemmotieven geborduurd. De gelede pofmouwen waren geel. Hij droeg hosen en schoenen met bolle, opengewerkte neuzen. Onder zijn rechterknie was een rode band om zijn been gestrikt. Rond zijn middel een smalle lederen gordel met daaraan een kleine geldtas en een dolk in bewerkt lederen schede. En op zijn hoofd een zwerige vilt-hoed met kanteelrand en struisveer. Zijn baard was vierkant en kort geknipt zoals bij de Duitse landsknechten. Zijn kleine brede figuur was veranderd in een kleine stevige modieus geklede Iberiër.

‘Senhora Mocatta, mijn respect.’

‘Senhor de Negro, welkom in dit nederig huis, beschouw het als uw eigendom.’

‘Senhora Mocatta, hoe zou ik zelfs maar durven denken u en uw zoon, Don Josua, te kunnen vervangen. Ik wil niet meer zijn dan uw bescheiden nederige gast.’

Senhora Mocatta boog. Loys de Negro dankte weer door een zwierige zwaai met de hoed. De struisveer veegde over de pluizen.

‘Senhor, mag ik u voorgaan en uw vertrekken tonen?’

‘Het spijt mij u zoveel last te bezorgen, Senhora.’

Zij schreden bijna als vorsten de brede trappen op naar een grote zitkamer aan de straatzijde. Een huismeisje opende snel de vleugeldeuren voor hen en sloot weer even snel, toen Genendel Mocatta haar beduidde hen alleen te laten. Toen zei zij hartgrondig in het Jiddisch:

‘Náh, Reb Jehoeda, wat zie je er prachtig uit. Heb je lang geoefend? En heb je je arbang-kanfous niet vergeten onder al die goïsche overdaad?’

‘Opzettelijk vergeten, Genendel. Als ze me grijpen met een arbang-kanfous, vier ik chanoekoh op de brandstapel. Heb ik geen menouroh nodig.’

‘Hou op,’ riep Genendel huiverend, ‘versjteer je zelf en dat prachtige wambuis niet. Maar toch . . . hoe durf je zonder bescherming, zonder arbang-kanfous?’

‘Ach, Genendel, als God me beschermen wil, doet Hij dat zonder arbang-kanfous ook. Weet je, Genendel, het liefst zag Hij ons naakt. Toen, in het Paradijs, zodra Hij met die schorten begon, was het mis. Totaal mis. Bijzondere bomen, de slang, Adam en zijn rib, de rust van Hagodaush-baroech-hoe was opeens verdwenen. Hij heeft beslist spijt van de dag dat Hij ons schiep.’

‘Zwijg,’ riep Genendel, ‘je maakt me doodsbang met die sjmoes.’

Hij lachte op een bijzondere manier en antwoordde:

‘Genendel, wil je nog eens lachen? Luister. Met die struisveer heb ik de hele huiskamer van mijn Riwke schoongeveegd. Zij schaterde maar en riep: God zegen je, Jehoeda, groet nog es. Je maakt de vloer zo lekker schoon!’

‘Reb Jehoeda, straks met gomeits battelen moet je in de kast groeten. Geen kruimel brood blijft er liggen.’

Tranen van pret rolden over Genendels wangen.

‘En, Genendel, heb je dit gezien?’ Hij trok zijn dolk.

‘Hou op! Wees voorzichtig!’ riep zij, ‘een mes voor de shouchet. Toe, doe weg.’

‘En dit, Genendel, heb je ook dit gezien?’ Hij greep in zijn geldtas en toonde dukaten.

‘Geld,’ zei ze minachtend, ‘wat is daar voor bijzonders aan?’

‘Voor ons niets,’ antwoordde hij wat teleurgesteld, ‘maar toon één zo’n stukje goud en ze buigen. En dan lopen ze voor een verklede jechoede en weten niet wat te doen om het hem plezierig te maken. Genendel, begrijp je waarom Mozes zich zo giftig heeft gemaakt om dat gouden kalf?’

‘Ik wel,’ antwoordde zij nadenkend, ‘wat moest hij beginnen in de woestijn met al dat goud? Wáter had-ie nodig. En eten. En behoorlijke wegen. Nee, als ik Mozes was geweest, was ik omgekeerd en teruggegaan. Farao en zijn knechten waren toch allemaal verdronken. Veertig jaren hitte en stof en, vooral, vergeet die murmurerende jiddische vrouwen niet. Voor die moet je van ijzer zijn. Wát zeg ik? Stéén moet je zijn. IJzer smelt.’

‘Nah, je zal gelijk hebben, nah,’ mopperde Jehoeda weer teleurgesteld. Genendel ging voort met plagen.

‘Reb Jehoeda, zet je hoed op. Moet God kwaad worden? Al die tijd sta je blootshoofds.’

Geprikkeld zette Jehoeda bar Gershom zijn hoed op.

‘Reb Jehoeda, hij moet een tikkeltje scheef staan. Zo lijk je op een Bourgondiër uit de tijd van Philips de Goede.’

‘Ik laat hem zo staan, Genendel. Vandaag of morgen krijg ik wel een patsj van een goi en zal je es zien hoe scheef die staat. En, weet jij, Genendel, of een scheve hoed past bij pijes?’ Hij bleef koppig.

‘Gottegot, je slaaplokken zijn ook al afgeknipt! Hoe durf je?!’ Zij was werkelijk ontdaan.

‘Genendel, geen arbang-kanfous, dan ook geen pijes. En zonder die ben ik tóch een Jood gebleven. Tot in mijn nagels.’

‘Nu heb jij gelijk,’ zei ze opgelucht. Zij kwam naar hem toe, zette kordaat zijn hoed scheef.

‘Zol,’ zei ze.

Toen bevoelde zij zijn wambuis, zijn pofmouwen, keek naar zijn hosen en schoenen. Hij volgde haar blik, zei olijk:

‘Van mijn hosen blijf je af, Genendel!’

‘Heb ik geen andere zorgen?’ riep ze boos, maar haar ogen lachten. ‘Hoe durf je. Een oude vrouw.’

‘Als ik zeg “oude vrouw” word je nog kwader, Genendel.’

‘Probeer het,’ tartte ze, ‘misschien ja word ik weer achttien.’

Toen begonnen beiden onbedaarlijk te lachen. Jehoeda bar Gershom zei, toen hij zijn ogen had afgewist:

‘En toch – en toch, al is het dan als Loys de Negro, ik leef eindelijk gerespecteerd en niet onrustiger dan een goi. Marranos, gevloekten, zij mógen me zo vloeken! Omein!’

Genendel werd op slag ernstig.

‘Weet je veel, Reb Jehoeda, weet je veel. Ik ken het allebei. Ashkenase van geboorte, Sefardische door mijn huwelijk met Ido zaliger. En het is allebei niets. Vervolging, haat en angst voor allebei. Leef dáár nou eens gelukkig mee. Nahl!’

Hij zuchtte diep. Krabde zijn baard. Duwde zijn hoed recht. Graaide in zijn geldtas en liet de dukaten liefkozend door zijn vingers glijden.

‘Hoe lang nog,’ zei hij droevig. Zwijgend liep zij naar de deur, keerde zich naar hem toe.

‘Reb Jehoeda . . . volgend jaar in Jeruzalem. Wij wensen ons dat weet-ik-veel hoeveel jaren. Misschien is het volgend jaar plotseling zo. Eén vingerwijzing van God... Reb Jehoeda, veeg de vloer nog een keer.’

Plotseling weer vrolijk nam hij zijn hoed af, groette met een sierlijke zwaai. De struisveer veegde over de vloer. Genendel gierde het uit van het lachen. En ging.

’s Middags begroette Josua Mocatta de gast. In zijn bibliotheek. De wandrekken waren vol gebonden boeken. Jehoeda bar Gershom moest vlug even zien wat er stond. Zijn gelaatsuitdrukking werd een beetje misprijzend. Maar bij het werk van enige Venetiaanse en Antwerpse drukkers knikte hij opgewekt en goedkeurend. Want deze mannen drukten ook Hebreeuwse boeken, met groot gevaar voor lijf en goed.

‘Nah, nah, senhor Mocatta, zijn die drukkers nou Jo-

den vrienden of gaat het om de winst?' vroeg hij, nadrukkelijk op de boekbanden tikkend.

'Reb Jehoda, het is de winst. Wij betalen veel voor boeken. Bovendien, u kent dat wel, wanneer zij krap zitten voor de aanschaf van een nieuwe pers of papier, of zij hebben te kort voor de lonen voor hun gezellen, kunnen zij altijd rekenen op leningen. Die worden meestal nooit terugbetaald, maar ja, wij krijgen boeken. En dat is de hoofdzaak. Laten wij gaan zitten.'

Zij namen plaats. In zware kloosterstoelen, aan de zwaar eiken kloostertafel. Jehoda bar Gershom keek langzaam en onderzoekend rond, de ellebogen gesteund op de leuning, de vingertoppen van beide handen tegen elkaar.

'Het lijkt hier op de librerie van een klooster,' zei hij hoofdknikkend.

'Bent u daar dan wel eens geweest, Reb Jehoda?'

'Soms. Al leven zij nog zo sober, zij zitten wel eens krap. Net als die boekdrukkers. En dan – tja – dan moet die Jood komen om geld te lenen. En die Jood doet dat dan. Tegen onderpand van de nieuwe oogst of, tja, soms bieden zij een monstrans of een crucifix aan als onderpand. Doodsbenauwd. Maar die neem ik niet. Dat is tegen mijn gevoel. Verbeeld je! wanneer wij, Joden, de zilveren torens van een thora zouden belenen of een menouroh. En bovendien, dat is vragen om moeilijkheden en de brandstapel. Nee, mesjogge zijn we gelukkig nog niet.'

Vergenoegd streek hij over zijn baard, vervolgde:

'Ik ben blij met die boeken om mij heen.'

'Reb Jehoda, vindt u het niet merkwaardig dat wij alleen maar boeken hebben? Altijd zwart-en-wit, nooit

een kleurig schilderij of een marmeren beeld. Ook geen muziek, geen luit. Een beetje liturgie van de gazzan, meer niet. Joden hebben niet veel.'

'Wij hebben genoeg, Don Josua, meer dan genoeg. Alles zit in ons hart en in ons hoofd. En denk hieraan, Jehoshua bar Ido, Exodus 20 vers 4: Gij zult geen gesneden beelden noch enige gelijkenis maken van hetgeen dat boven in de hemel is, noch van hetgeen dat onder op de aarde is, noch van hetgeen dat in de wateren onder de aarde is.'

'En toch, Reb Jehoeda, ik twijfel. Ik was in Milaan, in Florence, in Napels – wat een schoonheid. Schilderijen en beeldhouwwerken, waarvan een mens stil wordt, ontroerd. Zangkoren die het hart doen trillen. Was Mozes niet te streng?'

'Ach, Jehoshua, wat zal ik antwoorden? Ik ontmoette eens een monnik, een menselijke monnik en die zei eerst hetzelfde. Hij vroeg: Kent u de geschiedenis van Sparta? Nee, die kende ik niet. Toen lichtte hij de sluier op en ik kon opeens antwoorden: Ik begrijp Mozes, de man Gods, nu veel beter. Streng wetten, een gehard volk. En een gehard volk? Het zal de eeuwen trotseren en niet ondergaan in weelde.'

Jehoeda bar Gershom stond plotseling op, dreutelde onrustig door de bibliotheek. Want opeens had hij spijt gekregen van zijn woorden tegen Genendel, zijn spot over Mozes en het Gouden Kalf, zijn plezier om Loys de Negro te zijn, een christen. Driftig zette hij zijn hoed op. Hij wilde niet langer blootshoofds voor God staan. Hij voelde onder zijn hemd, miste de arbang-kanfous, hij tastte snel aan zijn slapen en miste de pijes. Josua Mocatta beschouwde nauwkeurig zijn opgewonden doen, zag

zijn ontevreden gezicht, zijn ergernis. En hij begreep. Zei:
‘Reb Jehoeda, het zal eeuwen duren voordat de Joden de schoonheid van het verbodene durven zien. En het ook zouden willen maken. Maar nooit zullen zij de achterstand kunnen inhalen. De Rabbaniem zijn machtig. Zo machtig als de Kerk. Een leer uitroeien? Dat zal niet lukken. Er is geen schakel sterker dan de verbinding tussen vader en zoon, moeder en dochter. Wees gerust, Reb Jehoeda bar Gershom. En nu, vertel mij waarom u in deze verkleedpartij naar Antwerpen kwam. Het moet wel ernstig zijn.’

Jehoeda bar Gershom bleef drentelen. In diepe gedachten verzonken. Opeens stond hij stil voor de kloostertafel, keek diep in de ogen van Josua Mocatta, beet hem toe:

‘Het is ernstig. Anders zou ik God en mijn lotgenoten niet ontrouw geworden zijn. Het is ernstig . . . Nehemia bar Simeon is gevangengenomen in Keulen en gefolterd.’

Josua Mocatta wendde zijn blik naar het tafelblad, bleef secondenlang turen voordat hij vroeg, zonder Jehoeda bar Gershom aan te kijken:

‘Waarom?’

‘Wij weten het niet. Hij is nog steeds gevangen. Maar ik vermoed iets.’

‘Wat?!’

‘Hij is uw factor voor de Duitse landen.’

‘Is dat gevaarlijk? Nehemia bar Simeon vroeg zelf het te mogen zijn.’

‘Hij deed het voor ons. Het krediet van de Anoessiem.’

Nu rees Josua Mocatta op. Liep om de tafel heen, stond naast Jehoeda bar Gershom, zei:

‘Wilt u mij aankijken?’

‘Ja, Adoni.’

‘Waarom wilde Nehemia bar Simeon zo hardnekkig ons krediet? Zijn jullie in gevaar?’

‘Nog niet. Maar . . . keizer Maximiliaan blijft de vijand van Lodewijk XII van Frankrijk. Hij heeft de eis gesteld Bourgondië, de erfenis van zijn vrouw Maria, terug te geven aan zijn zoon, uw hertog Philips de Schone. U weet, Bourgondië was een zwaardleen, het viel toentertijd terug aan Frankrijk. Wij vrezen een langdurige, grote oorlog. Die kost geld.’ Jehoeda bar Gershom hief vragend zijn handen op en vervolgde spottend:

‘En welke geldkist wordt dikwijls geopend, senhor Mocatta? Op de sleutel staat gegraveerd: JUDEA. En als het slot een beetje knarst en droog is van ouderdom, dan smeert men het met bloed.’

Josua Mocatta keek streng in de ogen van Jehoeda bar Gershom en zei:

‘Nehemia bar Simeon wilde mij en anderen dus een groot risico laten lopen. Ik heb mij blijikbaar in hem vergist.’

‘Neen, Adoni, Nehemia bar Simeon is een diplomaat.’

‘Vertel mij nu alles en verberg u niet langer, Jehoeda bar Gershom. Ook u weet veel meer.’

‘Goed, senhor Mocatta, leer dan iets van de Ashkenaziem. Weten, veel weten, kan ook een schild zijn!’

Hij glimlachte op een bijzondere manier. Josua Mocatta vroeg zich af hoe het mogelijk was, dat Jehoeda bar Gershom zijn lijfspreuk ‘Geld zal altijd ons schild zijn’ kende. Hij antwoordde:

‘Ik luister, Reb Jehoeda bar Gershom.’

‘Welnu. Philips de Schone noemt zich reeds Prins van

Castilië, het toekomstig erfdeel van Juana, zijn vrouw. Misschien nog een paar jaar, dan zal het één zijn: Oostenrijk, de Duitse landen, Arragon, Castilië, Vlaanderen, Holland. En wie weet nog meer. Wanneer wij Habsburg en het Huis Bourgondië eens moeten helpen met geld? En als dan achter ons de tresors van de Sefardië staan?

‘Tja, dan is de ring gesloten. Ik begrijp het. Misschien komt er dan rust voor de Ashkenazië en de Sefardië.’

Nu dreutelde Josua Mocatta door de boekerij, zacht knikkend met het hoofd, zo nu en dan de ogen gesloten. Toen:

‘Ik zal trachten in te grijpen, niet zozeer om Nehemia als diplomaat, maar om Nehemia als mens. En om mijn eer. Hij is mijn factor voor de Duitse landen, de Ashkenazië verwachten iets van mij.’

‘Ja, Adoni, wij verwachten iets van u.’

‘Iets. Hoeveel is dat, Reb Jehoeda?’

‘Wij zullen de helft van zijn losprijs opbrengen.’

‘Dus de andere vijftig ten honderd zijn voor mij, voor ons.’

‘U hebt uw deel genoemd, senhor Mocatta.’

‘Keer morgen terug naar Keulen, Reb Jehoeda. Nehemia bar Simeon kan zich geen betere plaatsvervanger wensen.’

‘Dank u, Jehoshua bar Ido. Dank u, namens de Duitse Joden. Kom, dan zal ik je bidden namens je vader zaliger.’ Jehoshua bar Ido boog het hoofd, Jehoeda bar Gershom zegende hem.

Bij het verlaten van de bibliotheek zei Jehoeda bar Gershom nog:

‘Ik kon toen in Keulen niet bevroeden dat ik werke-

lijk precies twee maanden na ons gesprek voor dit doel naar Antwerpen moest komen.'

Josua Mocatta knikte en glimlachte droevig.

's Avonds, na het avondbrood, vroeg Josua Mocatta aan moeder Genendel of hij haar kon spreken. Genendel ontving hem in haar slaapkamer. Zij lag reeds te bed. De gordijnen had zij bijna dichtgeschoven. Hij nam plaats bij de lege schouw. Terzij van het bed brandde een kaars in een koperen bekken, zoals een keur het gebood. Het licht wierp de donkere en matte schaduwen van Mocatta op de muren. Zij nam het woord.

'Waarom wil je mij op zo'n geheimzinnige manier spreken, Jehoshua? Kan je dat niet morgen doen? In de tuin? In de zon?'

'Neen, moeder.'

'Je deed in de afgelopen maanden veel vreemde dingen. Zonder escorte van Maastricht naar huis. De homan over Holland met al het baar geld en de wissels. Al je koopwaar in Leipzig verkocht en niets ingekocht. Een factor in Keulen. Wat betekent dit allemaal?' Haar stem klonk bezorgd.

'Moeder, het betreft onze factor in Keulen.'

'Jóúw factor, Jehoshua!'

'Goed, de mijne. Dat maakt het mij gemakkelijker, moeder. Mijn factor Nehemia bar Simeon is gevangen genomen en gefolterd.'

Zij antwoordde niet onmiddellijk. Toen:

'Je hoeft me niets meer te verklaren. Je volgende dwaasheid zal zijn erheen te rijden en hem los te kopen.'

'Ja, moeder.'

'Denk er goed aan, Jehoshua, niets van mijn aandeel

mag daarvoor worden gebruikt. Ik wil door jouw dwaasheden niet tot de bedelstaf worden gebracht. Je kent toch de lijfspreuk van je vader zaliger? Het Huis Mocatta moet blijven bestaan.'

'Zo God wil, moeder.'

'Ja, zo God wil. Maar men zal God niet verzoeken, mijn jongen.'

'Ik zal het bedrag nemen uit mijn vermogen, moeder, maar ik vraag u achter mij te staan. Morgen rijdt ik terug naar Keulen. Gabriël Baëna zal mij volgen met een escorte. Wanneer ik in Keulen ook zal worden gevangengenomen, moet hij mij loskopen en dan reken ik op u, op uw vermogen.'

'Waarom al die moeilijkheden zoeken? Blijf. Iedere dag vallen er slachtoffers. Je kunt niet alle Joden gaan verdedigen met je verschijning en je geld.'

'Nehemia bar Simeon is mijn factor. Ik behoor achter hem te staan. Het raakt mijne eer, moeder.'

'Dwaasheid. Wat blijft er over van je eer wanneer zij jou ook grijpen en martelen? Wanneer je dan bekend Jood in je hart te zijn, word je vanaf dat moment een invalide jiddische scharrelaar, die blij mag zijn dat het laagste gespuis hem nog het leven laat. Je bent dwaas, je bezit onwaardig. Je herinnering aan Gracia Nunez een lugubere grap. Blijf. Niemand zal je dankbaar zijn.'

'Zij opende de bedgordijnen. Hij zag haar schim zitten, geleund tegen de kussens. In de donkere oogholten speelde het kaarslicht zijn spel van vonken en schaduw.

'Moeder, er bestaat in het leven meer dan liefde, geld en familie. Er bestaan ook geweten, fatsoen en eer. Die heb ik meegekregen van de Mocatta's. Wanneer ik Nehemia

overlaat aan de beulen en als hij sterft zonder dat ik een hand heb uitgestoken, zal ik geen rustig ogenblik meer beleven. Ik zou verteerd worden door wroeging. Mijn eer is mij meer waard dan mijn vermogen.'

'Eer . . . eer! Altijd die Spaanse mesjoggaas. Wat is eer? En wanneer geeft eer de doorslag? Zijn altijd alle omstandigheden even zwaar?'

'Wat bedoelt u, moeder?' vroeg hij scherp.

'Je eer gebiedt je, Nehemia bar Simeon te redden. Maar je eer verplicht je ook Gracia Nunez uit het klooster te halen. Desnoods met geweld. Die eer om Gracia te redden verplicht je te blijven leven en niet om wegens een ander soort eer te sterven. Je eer gebiedt je ook je vermogen noch het Huis Mocatta te vernietigen, omdat je kredieten hebt opgenomen van andere Marranos en hun geld in de waagschaal stelt. "Ge zult uw naaste niet beroven" staat er geschreven.'

'Moeder, ik weet dat. Ik weet ook dat eer tegenstrijdig kan zijn. Iets doen voor de één kan noodlottig zijn voor de ander. Hoe moet men dan leven?' vroeg hij driftig.

'Leven volgens gezond verstand. Ik geloof niet dat het woord Eer, zoals jij het bedoelt, voorkomt in de thora.'

'Zo . . . moeder. De Tien Geboden in Exodus, de aanvullingen in Leviticus en Deuteronomium, wat betekenen die te zamen?'

'Je wilt nu zeggen: Eer, Jehoshua. Maar een oude joodse vrouw zegt je: Gezond Verstand. Gezond weten waarmee een mens kan leven, waarmee een mens zich tegen zijn medemens beschermt. De mensen kennen elkaar, mijn jongen, en hoe! Eer! Dat is iets dat één op de tienduizend bezit. En hoe kan één zich tegen tienduizend verzetten? Ik heb je gewaarschuwd, Jehoshua. Je kunt Ne-

hemia bar Simeon niet redden. Je zult slechts een moordpartij ontketenen.'

'Moeder, laten wij veronderstellen dat er geen eer bestaat. Dan is er nog altijd toch de menselijkheid. U sprak: Ge zult uw naaste niet beroven. En ik herinner u aan dit: Ge zult niet werkeloos toezien wanneer het bloed van uw naaste vergoten wordt. – Nu, moeder?'

Er kwam geen antwoord uit de bedstee. Genendel zat onbeweeglijk en staarde voor zich uit. De handen gevouwen over haar borst. Toen rukte zij plotseling haar nachtmuts af, wierp haar op de grond. Woelde opgewonden door haar nog weelderig ebbehoutkleurig haar dat overvloedig over haar schouders golfde. Josua Mocatta stond op. Trok een dagobert bij het bed, nam daar plaats.

'Wat wil je?' vroeg Genendel boos.

'Uw antwoord, moeder.' Hij lachte zijn fijn ironisch lachje.

'Ik heb nog geen antwoord,' zei zij nijdig.

'Moeder, mag ik u iets vragen?' fleemde hij.

'Ja, je mag.'

'Waarom hebt u uw haren niet afgeknipt toen u vader trouwde? Was dit tegen uw eer als vrouw?'

Ze keek hem scherp aan. Lang. Maar opeens begon zij uitbundig te lachen. Zij riep:

'Kom hier, kwajongen. Geef me je hand eens. En luister. De Rabbaniem staan erop dat een vrouw zich lelijk maakt wanneer zij trouwt. Om haar liefde te bewijzen aan haar man moet zij haar schoonheid offeren, al is die man zo lelijk als een aap. En als dan de vrouw als een geplukte kip in het huwelijksbed is gestapt, moet de man ervan overtuigd zijn dat zij zich voor andere mannen heeft veranderd in een gargouille. En dat had ik nu echt

niet over voor de Rabbaniem. Zij mogen nog naar mij kijken. Of niet? De waarheid, Jehoshua.'

'En meer dan kijken, moeder. Verlangen ook.' Hij lachte op een jongensachtige, maar toch manlijke manier.

'Foci, je laat me blozen.' Ze trok haar hand terug.

'Dat wilt u toch nog wel, moeder?'

'Jááá . . .' zei ze hartgrondig. 'Kom, ik wil gaan slapen.'

'Welterusten, moeder.'

'Welterusten, Jehoshua. En . . .?' vroeg ze vol verwachting. Haar hart klopte iets sneller.

'Morgen rijd ik. Ge zult niet werkeloos toezien wanneer het bloed van uw naaste vergoten wordt.'

'Kom hier,' gebod ze. Ze klemde haar kaken opeen en bedwong haar tranen. Ze kuste hem op het voorhoofd, zei nog:

'Dat Ha-Kadosh-baroech-hoe je beschermel! Hij bezit niet veel Joden zoals jij. Je bent een dwaas en toch . . . , toch ben ik trots op je. Reken op moeder Genendel. Op haar vermogen. En haar Ashkenasisch krediet.'

'Nacht, moeder.'

'Nacht, Jehoshua, nacht. Ik zal bidden iedere morgen, iedere avond. Nacht, mijn jongen.'

Hij ging. Ze lag wakker. De gehele nacht. Totdat de hanen op de binnenhoven begonnen te kraaien.

Voordat hij uitreed, kwam Gabriël Baëna om afscheid te nemen. De reisfactor was in een ernstige stemming. Te ernstig, tegen zijn aard. Nerveus klopte hij het paard van Josua Mocatta op hals en borst, alsof hij het dier wilde bezweren op zijn meester te passen en hem niet te verlaten. Toen keek hij op naar de ruiter en zei:

‘Hebt u alles overdacht, senhor?’

‘Ja, Gabriël. Alles. Er bestaat meer dan geld.’

Gabriël Baëna knikte vermoeid en berustend, zei weer:

‘Er zit iets in om een arme schnorrer te zijn.’

‘Ook een schnorrer moet bedenken dat er meer is dan zijn aalmoezen. Ik ga om mijn plicht te doen, Gabriël. En jij?’

‘Ik zal de mijne doen, senhor. Welke zijn uw instructies?’

‘Je reis naar Bergen moet je uitstellen. Help moeder met het besturen van het Huis Mocatta. Wanneer ik na twee maanden niet bent teruggekeerd, rijd dan en zoek me. Leef ik nog wanneer je me vindt, koop mij dan los.’

‘Is het zo ernstig, senhor?’

‘Ik vermoed iets, Baëna. Hopelijk is het een hersenschim. Vaarwel, Gabriël.’

‘Vaarwel? Vaarwel? Mesjoggaas! Gezond weerom!’ riep Baëna boos.

Zij reikten elkaar de hand. Lang en krachtig. Toen reed Josua Mocatta. Zijn escorte bestond uit de homan en twee gewapende knechten. Eigen volk.

Zij kwamen te Aerschot. Vóór poortsluiting. Ze kwamen te Hasselt. Na poortsluiting. Nadat de homan de klopper op de ingebouwde kleine deur had laten vallen, werd een luikje achter tralies geopend.

Een geldstuk, de poort werd op een kier geopend. De cavalcade reed snel binnen.

Een geldstuk, de namen werden vlug in het register geschreven.

De korporaal van de wacht zei verontschuldigend:

‘Het is voorgeschreven, heer. De schout wil iedere

morgen beslist lezen wie na poortsluiting toegang vroeg.'

Vier geldstukken, het poortgeld was voldaan.

Een goudstuk, de korporaal van de wacht beduidde hun de beste herberg van de stad. Zij reden erheen. Het was de herberg waar Josua Mocatta eens vergetelheid gevonden had in de armen van het Vlaamse vrouwtje.

Zij herkenden elkaar onmiddellijk. Voor de waard en de late drinkebroers verborgen zij dat, maar zij was zeer bleek geworden.

Weer geldstukken. De stalknecht verzorgde de paarden. De homan en de twee knechten waren hun broodheer dankbaar dat hij hun deze avond het stallen, drenken en voederen bespaard had. Het was een zeer lange, vermoeiende rit geweest. Zij bogen voor hem. Hij knikte hen bemoedigend toe. Zij konden hun avondbrood eten en slapen gaan.

Josua Mocatta nam plaats bij de schouw. Houtblokken vlamden. De warmte deed hem goed want deze oogstmaandavond deed kil aan, een eerste schuchter voortekenen van de naderende herfst.

Hij wenkte de maerte. De waard kwam, vroeg:

'U wenst, heer?'

'Wijn van Bourgogne.'

De waard bracht een kan wijn. Mocatta dronk, langzaam. Weer wenkte hij de maerte. Weer kwam de waard.

'U wenst, heer?'

'Brood en kaas. En wat vruchten.'

Mocatta at. Niet veel, volgens zijn gewoonte. Toen stond hij op om langs de wenteltrap naar boven te gaan. In een draaiing keek hij neer in de gelagkamer. Hij ontmoette de blik van de waard. En die blik was haat en vij-

andschap. Achter de waard, bijna tegen de muur gedrukt door diens zware lichaam, keek ook de maerte. Een wisseling van angst, teleurstelling, verlangen en treurigheid in haar ogen.

Op de donkere gang tussen de kamers trad plotseling een kleine gedaante uit de nis. Drukte zich tegen hem aan. Een vrouwenstem fluisterde:

‘Zij kan niet komen. De waard loert en draait om haar heen. Vannacht moet ze bij hem slapen en iedere nacht, zolang u hier zult zijn.’

Mocatta antwoordde niet, streelde het meisje met beide handen langs de wangen. Zij fluisterde weer:

‘Ze zei dat ik u alles geven mocht als u dat wilde.’

‘Ik wil niets,’ antwoordde Mocatta.

‘Het mag best. Ik wil het graag voor u doen.’

‘Ik wil niets,’ herhaalde Mocatta.

‘Goed, koopman. En dan nog dit moest ik u zeggen. Pas op. Rijd morgen zo vroeg mogelijk verder.’

Hij boog zich voorover, fluisterde nu in haar oor. Het kriebelde. Even giechelde ze iets te luid.

‘Wat is er gebeurd, meisje?’

Haar frisse lippen beroerden zijn hals, zijn wang, zijn oor. Haar warme adem droeg de woorden:

‘U was al eens hier in de herberg. Drie dagen later kwamen de schout en de baljuw van de dorpen. Zij zochten u. Een man van Gelre had u aangeklaagd. Waarom, weet ik niet. Maar u moet weg, de stad uit, zegt de maerte. Zij is er ziek van.’

‘Kind, kan ik vannacht de poort nog uit?’

‘Nee, nee, de waard heeft geld gekregen van de baljuw. Ik weet zeker dat hij wakker blijft vannacht.’

‘Waar kom je vandaan?’

‘Uit Diest.’

‘Ken je Antwerpen?’

‘Nee.’

‘Durf je voor mij naar Antwerpen te gaan, een boodschap brengen?’

‘Nee, koopman. Hoe zou ik er moeten komen. Alleen met een koopmanskonvooi? Dan kan ik mij beter hier in Hasselt laten verkrachten.’ Haar fluisteren was heftig geworden, zij sprak bijna.

‘Vergeef me, meisje, ik dacht zover niet. Ken je een betrouwbaar iemand? Ik betaal met goud.’

Stilte. Lang. Zij dacht na. Toen zocht haar adem weer zijn hals, zijn wang, zijn oor. En haar handen omvatten zijn sterke bovenarmen. Hij merkte dat zij licht maar innig kneep.

‘Luister, koopman. Mijn kerel zal gaan. Hij wil hier weg uit die dooie stad. Hij wil een tijdje naar zee. Daarna trouwen wij.’

‘Ik begrijp je niet, meisje. Daarnet stel je mij iets voor terwijl je een bruid bent.’ Mocatta’s stem was iets harder geworden.

‘Heeft er niets mee te maken: wanneer hij straks hier weg is, pakt hij toch wat hij krijgen kan. Kerels? Poehl! Als zij een meter van je weg zijn is het al mis. En als u het wilt, nou . . . dan ben ik hem lekker vóór.’

‘Ik wil niets, geloof me. – Hoeveel zal hij rekenen, denk je?’

‘Hij rekt niet. Ik reken. En ontvang. En hij krijgt wel wat van mij. Kerels? Nou, zo gewonnen, zo geronnen,’ zei ze bits.

‘Kom straks op mijn kamer, dan zal ik je een briefje meegeven en het bodeloon betalen.’

‘Goed. Ik ga even naar de keuken om mijn gezicht te laten zien. U begrijpt me wel, niet?’ Ze lachte onderdrukt. Toen glipte ze weg. Hij zag haar snel door het venster klimmen aan het einde van de gang. Zo kon zij langs de steile brandladder op de cour komen en in de keuken. Zo was zij blijkbaar ook gekomen.

Hij sloeg vuur en ontstak de kaars. Nam zijn reis-schrijfdoos, schreef het bericht aan Gabriël Baëna. Zij kwam weer terug in zijn kamer. Hij gaf het briefje, dat zij verborg in haar keurs. Hij telde in haar hand twee goudstukken, het bodeloon. Verrast en verbaasd keek zij hem lang aan. Toen fluisterde hij in haar oor het adres van het Huis Mocatta.

‘Herhaal het,’ gebod hij.

Zij herhaalde het, angstig door het avontuur.

‘Herhaal het nog eens.’

Zij gehoorzaamde twee maal. Hij vervolgde:

‘Reis met hem mee. Thuis zullen zij ervoor zorgen dat hij op een van onze schepen kan monsteren. Voor jou wordt ook gezorgd. Een huisje en een uitzet. Word gelukkig. Vaarwel.’

Weer keek zij. Nog verbaasder, nog verraster. Maar innig gelukkig. Opeens omvatte zij zijn hoofd met haar wat harde werkhanden. Zoende hem wild op de mond, zei:

‘Zonder geld had ik het ook gedaan. Maar u bent rijk. Daarom.’ Ze snelde de kamer uit. Mocatta glimlachte en betastte even zijn lippen.

Weer trad het Lot uit het Niets. Weer viel het aan op Josua Mocatta. Heftiger dan de vorige keer, volgens zijn gewoonte steeds heviger.

Er was nog ochtendschemer toen de schout en zijn diennaren toegang eisten tot de herberg. Josua Mocatta werd gevangengenomen in naam van de hertog, die geen flauw vermoeden had van zijn bestaan op aarde. De homan en de twee knechten werd gelast de stad niet te verlaten op poene van lijfstraffen.

Josua Mocatta werd ingesloten in een kerker van het raadhuis. Na de noon werd hij ruw voor de schout geleid. In diens kamer bevond zich een monnik. Hij zat gereed om aantekeningen te maken. De schout opende het verhoor.

‘U bent Josua Mocatta van Antwerpen.’

‘Ja, mijnheer de schout.’

‘Koopman.’

‘Jawel.’

‘Arragonees, Castiliaan, Portugees?’

‘Portugees.’

‘Wat doet u hier in Hasselt?’

‘Op doorreis naar Keulen.’

‘Waarvoor?’

‘Zaken.’

‘U bent een gedoopte Jood?’

‘Neen.’

‘En uw vader, Ido Mocatta?’

‘Neen.’

‘U liegt. Hij werd gedoopt in zijn jeugd.’

‘U weet meer dan ik. Ik weet slechts dat mijn grootvader kiezen moest tussen doop en dood.’

De schout monsterde hem scherp en opeens haatte hij Mocatta omdat hij een vreemdeling was. Geen man van Vlaanderen, Brabant of Holland. Vreemd. De schout herinnerde zich, al kijkend, de tegenzin die hij als jonge-

man voelde tegen jonge kerels die het waagden naar de meisjes van zijn dorp te kijken. Toen had hij ook menigmaal zijn hartsvanger uitdagend in het tafelblad geworpen. Bekkesnijder. In zijn hart was hij dat gebleven. Een Jood? Een Moor? Het was vreemd. Basta. Weg ermee. Het verhoor ging over in de aanklacht.

‘U wordt ervan verdacht heimelijk het joodse geloof te belijden. U hebt in Keulen een Jood als factor aangeesteld. U hebt de Joden op de Messe bevoordeeld. U gaat nooit naar de mis. Niemand heeft u ooit uw kerkelijke plichten zien waarnemen.’

‘Bewijzen,’ beet Mocatta hem toe.

‘Dat zal ik. Voor de schepenenbank. Uw factor, de Jood Nehemia bar Simeon van Keulen, heeft bekend dat u in dat joodse zolderkerkje in Keulen bent geweest. Dat u Hebreeuws verstaat en spreekt.’

‘Zeker door foltering bekend. Bekend wat zij daar als antwoord wensten, mijnheer de schout.’

‘Na verscherpt verhoor bekend, inderdaad. En dan is er de getuigenis van een bode die u bedrogen hebt. Hij wil zweren dat u een Jood bent.’

‘Spreekt deze bode over vier lege geldkisten? En hij wil iets zweren waarvan hij niets weet?’

‘Ja. De man staat goed bekend. Uw antwoord.’

‘Dat ik hem nu niet meer sparen zal, nu gebleken is dat deze baron de geestesgesteldheid heeft van een teleurgestelde struikrover. Tussen Maastricht en hier heeft deze edelman mij overvallen. Zij waren met vieren. Zij pers-ten mij een machtiging af, gelukkig waren de kisten leeg. Het geld wilden zij gebruiken voor het Gelders verzet tegen hertog Philips, onze landheer. Dit is nu uw goed aangeschreven bodel!’

‘Waar was het geld?’

‘Veilig in Antwerpen gebracht, vóór die tijd. Wanneer de ronselaars van onze hertog weer zullen rondtrekken, dan ligt het voor hem ter leen. Nog meer, mijnheer de schout?’

De schout keek hem weer langdurig aan. Het viel Josua Mocatta op dat zijn mond wat zenuwachtig trok en dat hij nadenkend over voorhoofd en wangen streek. De schout begon te beseffen dat hij aan het begin stond van een zaak die hem zijn ambt zou kunnen kosten en de kerker voor hem zou kunnen gaan betekenen. Hij stond op.

‘Ik geef u over aan de geloofsonderzoeker. Ik zal uw beweringen over de Gelderse baron rapporteren aan de baljuw. Wie stelt u als borg?’

‘De gehele Portugese kolonie van Antwerpen. Alle leden van deze kolonie staan immer borg voor elkaar. Sta mij toe mijn homan en mijn knechten terug te sturen naar Antwerpen om zich te melden bij de provoost van de Portugezen. De heer provoost zal onmiddellijk het nodige doen.’

‘U blijft gevangen totdat uw antwoorden zijn onderzocht. Eerwaarde, het verdere verhoor is aan u.’

De schout verliet de kamer. Voor hem uit gingen twee dienaren. Eén droeg de Roede van Justitie.

De monnik ondervroeg. Josua Mocatta bekende niet. Het ging om zijn leven. Het grootste geschenk Gods. Het Leven. De monnik zei:

‘Ik ken uw soort. Ontwikkeld en behendig. Ik zal mij niet vermoeien met langdurige verhoren die u doorstaat met behulp van spitsvondigheden en welsprekendheid. Morgen zal ik de president-schepen verzoeken u scherp

te verhoren. Nu kunt u nog bekennen zonder tortuur.'

Josua Mocatta zweeg. De monnik gaf een teken. De knechten van de binnenmeester grepen hem en brachten hem terug naar de kerker.

Twee dagen later kwamen zij weer. Gebonden brachten zij hem naar de pijnkamer. In het midden, achter de zware kloostertafel, de schout met de Roede van Justitie. Rechts van hem de monnik, links de president-schepen, terzij aan een kleine tafel de schrijver met het confessieboek. Vóór de kloostertafel de pijnbank, smal, zwaar, veel gebruikt, oude bloedvlekken. Josua Mocatta werd erop vastgebonden. Hij sloot zijn ogen en wendde het hoofd naar rechts om de ondervragers niet te zien. Het eikehout geurde licht naar iets vreemds. Naar lijken en bloed en zweet en excrementen.

'Bekent ge een Jood te zijn, één van de moordenaars van Jezus Christus, onze Verlosser, de Zoon Gods?' bulderde de president-schepen hem toe. Mocatta antwoordde:

'U hebt geen recht mij te verhoren onder tortuur. Dat kan alleen voor zware misdrijven en op heterdaad betrapt. Bovendien moeten twee schepenen aanwezig zijn en deze monnik heeft hier niets te maken.'

'En welke keur geeft u het recht onze procedure te beoordelen?' schreeuwde de president-schepen, uitzinnig van drift.

'Sla er uw keurboeken op na, schepen. Dan weet u voor uw verder leven wat keur en willekeur is.'

'Bekent u, ja of neen?'

'Na de lezing van de keurboeken kunt u gaan overdenken of Antwerpen onder de jurisdictie van Hasselt valt.

Wanneer het dan weer helder in uw hoofd geworden is, zult u beseffen dat een proces tegen mij alleen in Antwerpen kan worden gevoerd.'

Er begon verwarring te heersen. De president-schepen keek woedend maar vragend naar de schout. Deze knikte bijna onmerkbaar ja. De gevangene had zijn rechten juist gezien. De president-schepen schuifelde wat onrustig op zijn zetel, hij had belangrijke verbindingen met de Antwerpse handel en steunde op hun ruime kredieten.

De monnik zei opeens met harde stem:

'Ik heb geen tijd voor juridische haarkloverijen. In naam van het Heilig Officie der Inquisitie eis ik voortgang van het verscherpt verhoor.'

Mocatta zweeg en sloot weer de ogen.

'Binnenmeester, de paternoster.'

Het hoepeltje van touw met grote knopen werd rond Mocatta's hoofd gelegd en aangedraaid. De knopen drongen in zijn vlees.

De president-schepen stelde weer de vraag. Josua Mocatta antwoordde niet.

'Binnenmeester, de afwassing der zonden.'

'De tortuurmeester legde een natte doek over de ogen van Mocatta, duwde zijn neusgaten dicht. Een helper goot uit een tuitkan koud water op zijn hartstreek, in zijn oksels, op de onderbuik, op zijn schaamte.

De president-schepen stelde weer de vraag. Josua Mocatta antwoordde niet.

'Binnenmeester, de lafenis der barmhartigen.'

De tortuurmeester rukte ruw Mocatta's mond open, legde een paardebit tussen de tanden. Een knecht pakte Mocatta's hoofd tussen zijn harde handen. Toen goot de tortuurmeester een kruik koud water in Mocatta's mond.

En nog een. En een kruik pekewater. En een kruik olie.
En een kruik paarde-urine.

De president-schepen stelde weer de vraag.
Stilte.

Toen fluisterde Mocatta, het gezicht als een dode:

‘Ja . . . ik beken . . . tot een volk . . . te behoren dat . . .
deze mensonteringen niet kent . . . Ik ben . . . een Jood.
En ik . . . ben er . . . trots op geen . . . schavuit te zijn . . .
zoals ulieden.’

De monnik riep gesmoord:

‘Binnenmeester!’

Bijzonder langzaam dwaalden de blikken van de tortuurmeester door het gewelf. Hij telde zijn gereedschappen.

Martelen was niet alleen zijn dagelijks brood, het was meer. Het was zijn Ik, zijn leven, zijn ziel. Nog even wachtte hij. Die ene kruik water nog in de buik van die Portugees. Toen:

‘Genoeg! Bind hem los.’

De president-schepen stond op. De schrijver sloeg het confessieboek dicht, reinigde de ganzeveer. Bedachtzaam, zoals een waardein van het goudsmidsgilde zijn jaarlijks werkstuk voor het meestertoernooi. De president-schepen knikte opgewekt naar de inquisiteur. Beheerst schreed hij naar de uitgang. En hij dacht aan de forse maaltijd, zijn vrouw en de kinderen thuis. Zoals altijd verwachtte zij zijn eetlust en zijn waardigheid. President-schepen van Hasselt.

De monnik bleef. Onderzoekend keek hij naar de tortuurmeester. Hij vroeg:

‘Waarom hebt u niet onmiddellijk mijn bevel om te eindigen opgevolgd, binnenmeester?’

‘Ik dacht . . . nog één kruik, misschien volgt er nog meer, eerwaarde.’

‘U bent ondergeschikt, niet zelfstandig. Denk daaraan, binnenmeester; een verscherpt verhoor door het Heilig Officie van de Inquisitie staat onder de jurisdictie van de Kerk, begrepen?’

‘Ik dacht dat de president-schepen dit verhoor leidde, zoals altijd, eerwaarde.’

‘Vergeet mijn woorden niet. Ga nu, het is noen.’

De tortuurmeester gaf een wenk, zijn knechten volgden hem.

In de folterkamer bleef de monnik. En Josua Mocatta, de Marrano, de gemartelde.

Hij lag bewegingloos op de smalle pijnbank. De ogen gesloten, de mond open, de stoppelige wangen ingevallen.

Zweet parelde op zijn voorhoofd, een straatje liep langs zijn wangen in de hals. Zijn bovenlichaam was ontbloot. De enorm gezwollen buik had het boord van zijn hosen gescheurd. Zijn beharing en schaamte waren zichtbaar. De inquisiteur stond op. Drentelde in wijde bogen in de pijnkamer, dreutelde voort en voort in steeds nauwere kringen, de ogen gericht op zijn slachtoffer. Toen bleef hij staan. Vlak bij de bank. Keek en keek.

Hij verwijderde zich weer, sleepte zijn zware hoogleunige kloosterstoel tot vlak bij de pijnbank, nam plaats. En wachtte.

Moeizaam sloeg Josua Mocatta de ogen op. De uitdrukking was flets. De monnik herinnerde zich de flonkerende tinteling van de eerste dag toen Mocatta werd ingesloten

op zijn verzoek. Op zijn verkapt bevel aan schout en schepenen.

Er ging een rilling door Mocatta's lichaam. De handen werden vuisten. De benen trok hij langzaam op. Het besef, niet meer gebonden te zijn, ontwaakte. Zijn ogen kregen weer glans. Pijnlijk en moeizaam wentelde hij opzij, zijn hoofd, met de ogen nu weer gesloten, kwam over de rand, weer rilde hij, het instinct tot zelfbehoud werkte plotseling. Met krachtige stoten golfde het water uit zijn mond. Nu hield de monnik zijn ogen gesloten, zijn kaken klemde hij open, aan zijn slapen klopte een ader.

Mocatta wentelde terug. Hij hijgde. De monnik opende de ogen. Bedachtzaam knikte hij. Zijn sonore stem begon:

'Eindelijk. Uw geheim is geopenbaard. Uw bekentenis ligt vast in het confessieboek. Voor eeuwig.'

'Uw laatste woord is hier niet op zijn plaats,' fluisterde Mocatta.

'Verklaar dat,' beval de inquisiteur. De flits van mildheid, die hem even had beroerd, was voorbij.

'Eeuwig is het voorrecht van God de Almachtige. Waar zal uw confessieboek zijn over honderd jaar, over vijf eeuwen? Waar zal dan mijn bekentenis zijn, eerwaarde monnik?'

Bruusk verschoof de inquisiteur zijn stoel naar achteren. Boosaardig keek hij neer op de gemartelde.

'Blijkbaar nog niet genoeg geweest. De verhitte tangen heb ik u bespaard. Morgen zullen die hun werk doen.'

'Wat u ook zult doen, het zij zo. Het is beter te sterven dan te moeten leven onder u en de exegese van de woorden van Jehoshua van Nazareth, welke ulieden zich veroorloofd hebt, eerwaarde.'

‘Woorden? Spreek van Leer, vervloekte. Leer!! De Leer van Jezus Christus, onze Verlosser.’

Driftig trok de monnik de stoel naar zich toe. Nam weer plaats. Zag het dodelijk vermoeide gezicht van Josua Mocatta. Hij schrok. Daar lag het gezicht van Jezus Christus, zoals hij het gezien had op een kerkschilderij in een dorp bij Florence. Daar lag een man die Jood wilde zijn. Plotseling moest hij denken aan die andere Marranos die Jood gebleven waren. Jood wilden zijn. Waarom?

De inquisiteur wilde deze gedachte verdringen. Het lukte niet.

‘Josua Mocatta, hoe luidt uw Hebreeuwse naam?’ vroeg hij zacht.

‘Jehoshua bar Ido.’

Mocatta's stem had aan kracht gewonnen. Zijn blik was star op de Romaanse steenbogen gericht. Lange tijd heerste er stilte. De inquisiteur verborg zijn handen in de mouwen van zijn pij, de armen lagen gekruist op zijn borst. Hij zei:

‘De monnik in Maastricht weigerde uw schaamte te zien. Uw beheersing was volmaakt, daarom aarzelde hij en liet u vrij. Ik heb door deze tortuur uw schaamte moeten zien. U bent geen Jood volgens de thora die zegt: Dit is Mijn verbond, dat gijlieden houden zult tussen Mij en tussen u, en tussen uw zaad na u: dat al wat mannelijk is, u besneden worde.’

‘Ik ken het gebod, eerwaarde, en ook dit: Mijn verbond zal zijn in ulieder vlees, tot een eeuwig verbond. – Maar ik ken ook dit, eerwaarde monnik: Lechaïem. Dat is Gods grootste geschenk. Het Leven. Totdat op Zijn bevel de Engel des Doods zal neerdalen en ons zal meevoeren. De Almachtige wil dat wij leven tot die seconde

en aan Zijn wil is alles ondergeschikt, ook al wat er geschreven werd door ons mensen. En de Almachtige vergeeft ons wanneer wij Zijn geboden moeten overtreden om te leven.'

De monnik overdacht lang deze woorden. Toen vroeg hij:

'U verwerpt de thora?'

'Neen, ik verwerp de woorden van Mozes niet, noch die van de mannen Gods na hem.'

'Dus u verwerpt ook niet de woorden van Jezus Christus en Zijn discipelen?'

'Neen. Jehoshua van Nazareth was één van ons. Een joodse man. U en de uwen hebben Hem ons ontstolen. Ulieden blijft wie u waart. Grieken, Etrusken, Teutonen, Slaven. Nog steeds levend als uw voorouders onder het juk van hun goden. Bloeddorstig, onbetrouwbaar, gewetenloos. Ulieden hebt zich meester gemaakt van Zijn woorden, u hebt daaraan uw eigen uitleg gegeven, welke verandert wanneer u dat voordeel brengt. Ik zal nu zwijgen want ik wil leven, blijven leven.'

'U hebt gezegd dat God de tijd van onze dood bepaalt. Waarom aarzelt u dan nu om verder te spreken?' vroeg de inquisiteur. Een flits van sluwheid op zijn gezicht kwamen verdween.

Josua Mocatta zuchtte. Een traan blonk in zijn ogen. Sedert zijn kinderjaren was dit de eerste keer dat hij huilde. En hij schaamde zich omdat de pijnen hem hadden overwonnen.

'Een man behoeft zich niet te schamen voor tranen, Josua Mocatta. Hij moet zich schamen wanneer hij geen tranen meer heeft,' zei de monnik opeens fluisterend.

Josua Mocatta wendde zijn hoofd moeizaam terzij,

zag de inquisiteur in zijn stoel, de ogen gesloten, de lippen trilden. Mocatta bemerkte dat een gevoel van vrede in hem opkwam.

‘U noch ulieden van het Heilig Officie van de Inquisitie zullen mij doden, eerwaarde. Zoëven kwam God tussenbeide, tussen uw Kerk en mij.’

‘Ja,’ antwoordde de monnik op schorre toon. ‘Er zal u geen leed meer geschieden. En zeg mij dan nu de beschuldigende woorden waarvoor u zoëven aarzelde. Uw aanklacht tegen ons, christenen.’

Josua Mocatta probeerde zich op te richten en viel vermoeid terug. Zijn handen krampten zich om de rand van de pijnbank.

‘Wilt u zitten?’ vroeg de monnik vriendelijk. Hij stond op om haastig het kussen van de schepenstoel te pakken.

‘Laat maar, eerwaarde.’

Maar de monnik schoof toch behoedzaam het kussen onder Mocatta’s hoofd. Hij glimlachte de gemartelde toe, zei:

‘Wij zijn niet zo slecht.’

‘U niet, duizenden niet. Maar, wee ons, wanneer u in groepen komt. Samen moedig. Samen vergiftigd van geest. Vergif, dat u reeds moest indrinken als koorknaap. Vergif, dat u vergezelde op uw lange tocht door uw seminaria. Het sprookje dat de Joden Jehoshua van Nazareth hebben vermoord, dat een heel volk daaraan schuldig zou zijn. Een heel volk terwijl slechts een tiental mannen verblind waren en de Romeinse bezetter niet tussenbeide kwam. Waarom eerwaarde? Het kwam op dat tijdstip in hun politiek niet te pas. De waarheid zullen wij nooit weten, de archieven gingen verloren na de val van het Romeinse Rijk. En verder, eerwaarde monnik, een

Jood erkent slechts God, de Enige, de Almachtige. Dat God een zoon zou verwekken voelen de Joden aan als godslastering. Men mag de Eeuwige niet zien als een man in bronst.'

'Wij lasterden niet. Het is blijkbaar moeilijk voor een Jood te begrijpen wat de Heilige Geest is, wat de betekenis is van de Heilige Drieëenheid: de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.'

'Ik kan dat ook niet begrijpen, eerwaarde. Maar wat hebt ulieden gemaakt van de Heilige Geest? Een stroom van bloed. Wat liet u over van de Geboden van de Sinaï? Gij zult niet doden – gij doodt. Gij zult niet echtbreken – gij breekt. Gij zult geen valse getuigenis doen – gij liegt. Gij zult niet . . . Gij doet al hetgeen verboden is.'

'Ken uw geschiedenis, Jehoshua bar Ido. Ook ulieden hebt gedood. Ook ulieden overtraden Gods geboden. Telkens weer. Honderdduizenden hebt ook u lieden omgebracht. Steeds weer heeft God u vergeven. Steeds opnieuw hebt ge gezondigd. Ondanks de woorden van uw profeten, de Mannen Gods. Daarom, wat verwijt u ons?'

Josua Mocatta sloot de ogen. Hij zuchtte diep. En nogmaals. De monnik zei:

'U bent te vermoeid, te veel gehavend. Laten wij nu zwijgen.'

'Neen, eerwaarde, neen. Er is reeds te veel gezwegen. U spreekt over onze profeten. Ik spreek van uw bisschoppen en kardinalen, over uw Heilige Vader. Waar waren zij tijdens de kruistochten en in de pestjaren? Waar waren zij in Spanje en in Portugal? Waarom ondertekende uw opperste leider de bul die het Heilig Officie der Inquisitie instelde? Waar was hun begrip om te weten dat Joden mensen zijn? Mensen van vlees en bloed, met gevoelens

en gedachten, met een neshama, een ziell! Waar zijn zij, monnik?!'

De inquisiteur sprong op. Zijn gezicht was bleek. Nerveus liep hij de martelkamer op en neer.

'Zwijg, Josua Mocatta, houd op! Dit leidt tot niets.'

'Het leidt naar iets, eerwaarde. Naar uw geweten. En dat is reeds veel. Eén geweten van duizenden dienaren van de Kerk. Uw Kerk. Die niet weet waarom zij bidt. Uw Kerk, die beheerst wordt door wraakzucht. Een wraakzucht die berust op een sprookje, een leugen. Zoals het de Romeinen van pas kwam dat Pontius Pilatus zijn handen waste in dat symbolische onschuldwater, zo komen de Joden u steeds te pas. Zij zijn goud geworden, eerwaarde. Kijk naar Arragon en Castilië. Het ging daar om het goud en het goed van de Joden. Nu hebben zij het, na moord en doodslag en plundering. Misschien zou het gewone volk nog willen vragen: waarom juist de Joden? Uw antwoord was er al, eeuwenlang. Het sprookje van de moord op Jehoshua van Nazareth. Ulieden hebt de eenvoudige van geest niet gelovig gemaakt, niet eerbiedig voor de geboden. U hebt slechts zijn wraakzucht wakker geroepen. Uw Heilige Vader, uw bisschoppen in Rome zwijgen. Komen niet tussenbeide met gewone diep menselijke woorden. Ook niet met machtsmiddelen, met de banvloek. De roede tegen Kaïn. Kaïn, die nu Kerk, Keizer en Koning heet.'

De inquisiteur stond nu vlak bij Mocatta. Hij keek hem diep in de ogen. Wiste zich het voorhoofd, de wangen en nek met een linnen doek. Mocatta glimlachte flauwtjes, meewarig, wijs, alwetend. Nu bereid om de genadeslag te ontvangen. Het was zeer lang stil. Toen zei de monnik:

‘Jhoshua bar Ido, u hebt mij diep verwond. IK moet daar liggen . . . ik, op de pijnbank. En u . . . is het recht om het gloeiend brandmerk op mijn voorhoofd te drukken.’

Mocatta schudde langzaam het hoofd, fluisterde:

‘Neen. Ons recht is slechts u te troosten en u te vergeven. God zal richten. Te Zijner tijd.’

In Mocatta’s gefolterde lichaam werd het rustig. Hij voelde een behaaglijke warmte en twee zachte prikken in de schouders, voelde zich wegzinken. Hij fluisterde:

‘Shaddaï!’

De monnik zag hem bewusteloos worden. Even dacht hij nog na. Toen opeens, resoluut, greep hij het confessieboek en wierp het in de vuurpot. En wachtte tot het verkoold was. Hij stond weer bij de bewusteloze en fluisterde:

‘Jehoshua bar Ido, u bent het Joodse Volk. Op deze pijnbank bent u het héle Joodse Volk. Mea maxima culpa. Ik zal de straf dragen uw confessie te hebben vernietigd, hoe zwaar die straf ook zal zijn.’

De inquisiteur begon te bidden. In eenvoudige eigen woorden. Een mens tot de Almachtige, zonder boek, zonder middelaar:

‘Here, U hebt doen schrijven in hun thora: Gij zult niet staan tegen het bloed van uwen naaste. Here, neem de lastgeving van het Heilig Officie van mij. Laat mij een mens zijn. Amen.’

BOEK IV

Prima nocte

De homan en zijn knechten. Menselijke verbondenheid met een goede broodheer. Zij kwamen voor afscheid in de kerker, een bijzondere gunst van de president-schepen. Antwerpen was het krediet dat Hasselt zo nodig had. De Kerk gaf geen krediet. Openlijk mocht godsdienst geen zaken doen. Laten zij er zich dan niet mee bemoeien. Een arme Jood is niets. Een rijke Jood is goud. De schepen koos goud. Dus daarom die bijzondere gunst.

‘Homan, meld senhora Mocatta dat ik gezond ben. Dat ik met vertraging terugkeer naar Antwerpen. Vraag senhor Baëna naar Keulen te rijden, onze factor daar los te kopen en zijn zaken te regelen. En deze brief is voor de provoost van de Portugese kolonie.’

De cipier wilde de brief afnemen. Mocatta vroeg autoritair:

‘Wilt u nog meer geld? Ganzeveer, inkt en papier heb ik u dubbel en dwars betaald.’

‘Ja, ik wil meer. Ik heb niet alle dagen het geluk een rijke Antwerpenaar te bewaken.’

‘De homan zal u driemaal betalen.’

De homan betaalde hetgeen hem opgedragen werd. Onbelemmerd kon hij met zijn knechten Hasselt verlaten.

Mocatta reed. Alleen. Na acht dagen kerker.

Grauw de gelaatskleur, grijzend geworden aan de slapen, de ogen diepliggend in donkere kassen. Vermagerd. Met een bijna ondraaglijk gevoel van moeheid.

. . . Zij kunnen nu Antwerpen bereikt hebben. En Baëna rijdt. De provoost zal de borgsom storten. In Mechelen bij het Hooggerecht. Hij zal meer doen. En de Marranos zullen meer doen. De hertog zal te weten komen wat er gebeurd is. Nog steeds hebben wij onze verbindingen met de hoge beambten in Spanje en Portugal. Nog steeds zijn er de geheime banden van het bloed. Discreet zal hertog Philips worden verteld dat hij niet meer onbezorgd zal kunnen rekenen op de kredieten van alle kolonies in Antwerpen. Zelfs niet op de Duitsers en de City London. Hij zal moeten beseffen dat de grondslag van iedere staat berust op zuivere rechtsbedeling. Dat geloof en geld soms niet een onverbreekbare macht vormen. De Kerk, de Leer van Jezus Christus. Die monnik zei Leer. Het is geen Leer. Gevoel is geen Leer. Het is ingeboren zoals bloeddorst. Wat hebben zij ervan begrepen? Niets. Wat zou deze zachtmoedige Mens getreurd hebben om zoveel wreedheid. Hij . . . ook de onzen zijn wreed geweest. Ook de onzen hebben Hem dat zware kruis laten slepen door Jeruzalem. Ook de onzen hebben hem gefolterd aan dat kruis, met spijkers door handen en voeten, en edik vermengd met gal . . . neen, toch niet de onzen, maar de centurio's van Pontius Pilatus, mansvolk uit de sloppen van Rome. En avonturiers uit de veroverde antieke wereld. En niet de onzen, het volk van het Boek. Edik en gal . . . urine van paarden! Heer in de Hemel, hoe kunnen zij het bedenken! Golgotha of Hasselt – zullen zij dan nooit veranderen? Is de mens dan de minste van al Uw scheppingen? Het schuim, het afval van Uw werk? . . .

Hij tuurde naar zijn paard. De hals, de rug. En toen hij

achter zich keek, de billen in regelmatige cadans. Het was goed verzorgd tijdens zijn gevangenschap, eerst door de homan en zijn knechten, daarna door een stalhouder die eerst had getwijfeld. Het dier verwaarlozen, dan zou de prijs veel lager worden. Het dier goed verzorgen, dan zou hij de waarde moeten betalen, maar zijn naam zou weer geroemd worden, de beste paardenkenner van Hasselt. Die man hield van paarden bovendien! Zijn ijdelheid overwon. Mocatta's paard kreeg wat het nodig had. Het speet hem dat de schout het hem niet meer had kunnen verkopen.

... Braaf dier, breng je vermoeide meester naar huis. Kalm aan, jongen, ik ben zo moe. Waarvan toch? Die foltering kon ik wel verdragen. Die paternoster knelde ontzettend, daarvan hield ik zware hoofdpijn. Dat koude water op het hart en in de oksels, och, ik heb een krachtig lichaam. Dat ben ik nu bijna vergeten. Maar die kruiden, die vuile urine, dat ... dat ... ik kan al dagenlang bijna niet meer eten. Ik word misselijk ... ik ... ik ... Halt, beest, halt ... daar is de grond ... het wordt zwart ... vaarwel, moeder Genendel ... Vaarwel, Leven ...

Hij had nog de kracht zijn paard langs de wegkant te mennen, voordat hij neerstortte. Het dier bleef bij hem, het hoofd omlaag, doodstil, treurig. Zo nu en dan beknabbelde het zijn bit en krabde met een voorhoef de grond.

En zo vond Geerte van Arcen man en paard. Tegen de schemer.

Aarzelend en uiterst behoedzaam kwam zij naderbij uit de richting Aerschot. Zij dacht, de ruiter was neergestoken en beroofd. Zij wilde snel voorbijvluchten, bang voor bloed, zoals alle vrouwen. Maar zij was ook nieuwsgierig, zoals alle vrouwen, en moest kijken. Moest!!

Zij zag zijn donker haar met het grijs aan de slapen. Zij zag het puntige Spaanse kneveltje, het uitheemse. Zij zag de atletische gestalte daar hulpeloos liggen. En moest blijven. Moest!!

Zij knielde, nog angstig voor de Dood die zij verwachtte in dit mannenlijf. Hij bewoog. De drang om te leven deed hem het hoofd wentelen naar de hemel, naar de zichtbaar wordende sterren aan de eeuwige koepel.

Zij streelde zijn haar, zijn voorhoofd, zijn wangen. Volgde met de wijsvinger van haar rechterhand het kneveltje, de even geopende lippen.

Zij zat op de grond, tilde zijn hoofd op, schuifelde wat naderbij en legde het op haar schoot. Keek en keek en streelde en streelde. Huiverde zo nu en dan. Zij trok haar rugmand naar zich toe, ontvouwde een deken en dekte hem toe. Nam nog een deken en sloeg hem om.

De nacht verstreek, de schemer week, de zon kwam op. Josua Mocatta rilde, zuchtte en sloeg de ogen op.

Twee mensen, die elkanders bestaan nimmer hadden vermoed, zagen elkaar voor het eerst. En glimlachten. Voelden zich warm worden, omdat er op dat ogenblik niets op aarde was dan hun ogen en de Vonk.

‘Wie ben je?’

‘Geerte.’

Hij sloot zijn ogen weer en sliep in als een gelukkig kind.

Zij vouwde haar deken, legde zijn hoofd erop. Zij stond op en bond het paard aan een boom, zodat het nog wat kon grazen. Zij opende de zadeltassen, vond brood, eieren en een veldkruik met water en wijn. Zij kwam ermee naar hem toe, wekte hem. Gaf hem te drinken, voedsel wilde hij niet.

‘Heb jij wat?’ fluisterde hij.

‘Brood,’ zei ze en toonde hem een roggebrood.

‘Niets meer?’

‘Een homp kaas en worst en uien.’

‘En drinken?’

‘Water.’ Zij toonde haar veldkruik.

‘Neem eieren, en onder in de tas zit rookvlees.’

‘Ik heb genoeg. Ik wil niets. Probeer wat brood te eten. Ik zal het voor je weken,’ zei ze.

Ze knielde bij hem met een tinnen bord uit haar rugmand. Trok zijn Italiaanse dolk. Bekeek eerst het kostbare heft, sneed toen wat brood in blokjes en weekte het met een scheutje uit de veldkruik. Zij voerde hem als een boreling, met kleine doorweekte stukjes. Hij at heel weinig. Zij drong niet aan. Het begin was er.

‘Lief van je,’ zei hij, de ogen weer sluitend.

‘Gewoon, heel gewoon. Van mens tot mens,’ antwoordde ze kregel en schokte even met de schouders. Na een tijdje zei zij:

‘Wat moet ik doen? Je kunt zo niet blijven liggen. Zal ik hulp zoeken bij boeren?’

‘Ik zal proberen overeind te komen en een boer te vinden.’

‘Alleen?’

‘Ja. Je hebt al genoeg tijd aan mij besteed. Waarheen was je op weg?’

‘Naar Brussel,’ zei ze afgemeten.

‘Zoek je daar werk?’

Zij antwoordde niet, keek stuurs voor zich uit over de lange, verlaten weg.

Hij ging zitten, trok zijn knieën op, stond ineens over-eind, waggelde. Ogenblikkelijk stond zij naast hem, ondersteunde hem onder de oksels. Hij legde zijn arm rond haar schouders, wees naar zijn paard, gebod:

‘Daarheen.’

Zij gehoorzaamde beduusd. Hij strompelde, zwaar op haar leunend, bereikte het paard. Bond het los, stak zijn linkerhand tussen de buikriem. En hield zich staande.

‘Pak je mand en spullen,’ gebod hij weer. Zij gehoorzaamde, bijna onderdanig. Zei niets.

‘Kom mee,’ klonk zijn kort bevel.

Zo trokken zij verder. Hij steunend met de rechterarm rond haar schouder, met de linkerhand tussen de buikriem van het paard. Een paar honderd ellen ging het, toen moest hij rusten. Riep opeens:

‘Draai je hoofd om.’

Hij braakte, het vuil golfde uit zijn mond, besmeurde zijn wambuis, zijn hosen, zijn ruitlerlarzen. Kordaat leidde zij hem naar de berm, dwong hem tot zitten. Pakte een linnen hoofddoek uit haar mand, wies zijn bezweet voorhoofd en wangen met water uit haar kruik.

‘Wat is er met je gebeurd?’ fluisterde zij moederlijk.

‘Later . . . misschien . . . Ik wil verder. Een bed . . . een dak.’

‘Wacht hier. Ik zal zoeken naar een hoeve,’ gebod ze.

Lenig sprong zij op, zette haar voet in de stijgbeugel, zwaaide zich in het zadel. Zijn vermoeide ogen zagen haar doende met haar rokken, het blanke flitsen van haar

benen, een stuk van haar dijen. Hij sloot de ogen weer, knikkebollend van ellende. Besepte toch nog dat een kortdate sterke vrouw zich over hem ontfermd had en reed om hulp.

Zij vond een hoeve, een mijl verder, bijna aan het gezicht onttrokken door het struikgewas langs de weg. Het mansvolk was in het veld bij het koren, dat door hun korte krachtige slagen met de sikkels werd gemaaid. Geertes boerinnenogen zagen bunder na bunder.

Achterdochtig kwamen de boerin en de huismeid op het erf. Zij waren gewend aan lopend bedelvolk, marskramers en maraudeurs. Een meid op een kostbaar en uitstekend getuigd paard was een heel nieuwe ervaring voor hen.

‘Wat wil je?’ snauwde de boerin.

‘Hulp voor een ruiter verderop. Hij kan zelf niet meer lopen. Leen mij een paard en wagen,’ antwoordde Geerte.

‘Lenen? En nooit meer terugzien, hè? Van ons erf af. Vooruit.’

‘Ik betaal met goud.’

‘Laat zien,’ gebodde de boerin.

Geerte knoopte haar jak los, tastte onder haar hemd naar een zakje tussen haar borsten. Er zat één goudstuk in, haar noodpenning. Zij gaf het aan de boerin.

‘Ja . . . ik zie dat je geld hebt en dat je niet wilde bedriegen. Hier is het terug. Het mansvolk is in de korenbouw, dat heb je gezien. Daarom ga ik zelf mee.’ De boerin klapte in de handen. De grootmoeder kwam naar buiten.

‘Let even op, oudje. Ik ga met de kar en ben zo weerom.’

De meid wierp de deuren van de deel open. De boerin haalde een paard uit de kleine wei. In een oogwenk was het voorgespannen.

‘Hoeiii!’ De zware Brabander gehoorzaamde onmiddellijk, trok aan. De huifkar reed.

Josua Mocatta lag weer bewusteloos naast Geertes rugmand en broodzak. Aandachtig keek de boerin op hem neer, toen naar Geerte. Vroeg achterdochtig:

‘Hoe kom je aan die kerel?’

Geerte wees in de verte naar de plek waar zij hem gevonden had, zei:

‘Daar, daar lag hij. Naast zijn paard. Bewusteloos.’

‘Zo,’ mompelde de boerin. Toen knielde zij naast hem neer, zag zijn rijke kleding, zijn gordelriem, het rapier, de kleine geldtas, de dolk. Zij wilde zijn geldtas openen, maar Geerte gebood:

‘Afblijven!’

‘Waarom?’

‘Ik heb het ook niet gedaan en ik bezit minder dan jij.’

‘Help mij,’ riep de boerin nors. Zij pakte hem van achteren onder de oksels, Geerte tilde de benen. De twee sterke vrouwen hadden geen moeite hem in de wagen te leggen.

Zij keerden terug naar de hoeve. De boerin breed op de bodem van de huifkar, haar benen op de boom. Geerte te paard. Rechtop in manszit. Zij voelde zich – na jaren.

Op de weg wachtte de boer. Hij was met zijn knechten van het veld gekomen. Het was noen.

De boer nam het goud van Geerte, zij bezat nu niets meer dan wat kleine munten in het geldbuideltje aan haar gordelriem. Hij schrobde daarvoor de lege stal schoon,

spreidde wat stro in twee hoeken. Hij verstrekte dekens. Voor zeven dagen eten en drinken en vetkaarsen voor de nacht waren in de prijs begrepen. Was er na die dagen opnieuw geld, dan mocht zij met die vreemdeling blijven; zo niet, dan eruit, misschien de baljuw.

Geerte knikte zelfs niet. Zij was minder gewend sinds zij de stad boven de rivieren was uitgejaagd. Maar op eens, fel en vechtlustig, gebood zij:

‘Ik wil emmers koud en warm water en een tobbe. En dat iedere dag. Jullie wassen je wel nooit, maar hij zal er schoon bijliggen. Geld krijg je van hem zelf als hij weer op zijn benen staat. Na de avondpap kom ik ze halen.’

De boer schrok even, toen onbeschaamd en dreigend:

‘Hou je muil, jij soldatensnol. Nog één woord en je moet er nou al af.’

Zij sloeg hem links en rechts in zijn gezicht. Hij was geheel beduusd.

‘Neem dat terug, zwijn, of je gaat van je grond af.’

‘Wat zeg je?’

‘Neem het terug, of je hebt voor het laatst die bunders gepacht.’

‘Ken je de landheer?’

‘En hoel Daar kunnen je vrouw en de meiden niet tegenop!’

‘Kent die vreemdeling de landheer?’ vroeg de boer, op Josua Mocatta wijzend. Hij had het warm gekregen.

‘Naaste familie,’ blufte Geerte onverstoorbaar verder.

‘Zo . . . nou, meid, ik neem het terug, enne . . . het geld kan je ook terugkrijgen. En je kunt blijven zolang het nodig is.’

Geerte hield haar hand dreigend op. Uiterlijk een keiharde, hoogmoedige vrouw, innerlijk angstig, en opge-

togen door haar zekere overwinning op deze boer, die alleen bestond voor zijn land, zijn vrouw en zijn kinderen. En zijn horige meiden en knechten.

Zij had haar noodpenning terug.

Die middag waakte zij tot na de avondpap bij Josua Mocatta. Toen zij de kaars in zijn hoek had ontstoken, kwam hij weer tot bewustzijn. Hij keek naar haar, zij keek naar hem. Langzaam kwam zij bij hem op het stro. Zij legde haar gevouwen deken weer onder zijn hoofd. Hij zei niets, keek naar haar bedrijvigheid met de emmers warm en koud water, waarmee ze enkele keren achter elkaar uit de deel door de lage staldeur binnenkwam. Zij liep zwierig en krachtig onder het juk. Toen knielde ze neer. Liet zijn hoofd rusten in haar linkerarm, gaf hem voorzichtig te drinken, als een kind.

‘Ik ga je nu wassen,’ zei ze.

‘Neen,’ weerde hij af.

‘Wel. Schaam je je voor mij?’

‘Ja . . . een man . . . die door een vrouw gewassen moet worden.’

‘Ik heb meer kerels gezien zoals zij van hun moeder kwamen. En jij? Is er nog nooit een vrouw lief voor je geweest zonder bedoeling? Zo maar, omdat je dat nodig had?’

‘Ik weet het niet meer. Ik had een meisje.’

‘Zwijg nou maar. Die is er nou niet, ik ben er. Blijf nou liggen. Doe je ogen maar dicht,’ zei ze, opeens snibbig. Toen ontkleedde ze hem. Langzaam waste ze hem. Lang en aandachtig bekeek ze hem. En was bekoord door zijn krachtig, gespierd lichaam en de lichtgelige tint van zijn huid. Zij dekte hem zorgvuldig toe met de boerendeken,

stopte zijn bevuilde kleding in de wastobbe om gedurende de nacht te weken.

De kaars in de koperen melkkuip brandde nog toen het zonlicht door de kleine vensters naar binnen viel. Met schrik ontwaakte Geerte op het stro in haar hoek. Volgens haar natuur drong het besef waar zij was slechts langzaam tot haar door. Toen zij alles weer duidelijk wist, stond zij ineens rechtop. Ze keek wat angstig en onheil verwachtend naar de hoek van Josua Mocatta. Zij zag hem rechtop zitten en rustig naar haar kijken. Hij glimlachte. Ze glimlachte terug. Ze rekte zich behaaglijk, op het wellustige af, steeds naar hem terugkijkend uit de hoeken van haar ogen. Daarna klopte zij het stro van haar rok en haar jak, ontrolde haar kastanjebruine weelde en kamde zich. Josua Mocatta nam alles in zich op. Haar verstelde jak, de verkleurde rok, de versleten sandalen. Al dat zonk in het niet bij haar vreemde charme. Bijna niets aan haar was volgens de afbeeldingen van de Italiaanse schilders. Alles te zamen, de beweeglijkheid van haar geelaatstrekken, haar manier van staan en lopen en buigen, het opslaan van haar ogen, haar wat brutale uitdagende glimlach, het boeide hem even diep als het andere mannen deed.

‘Geerte . . . Je heet toch Geerte?’ vroeg hij twijfelend.

‘Ja. Was je het nu al vergeten?’ zei ze, wrang glimlachend.

‘Neen. Maar het is allemaal zo vreemd. Een mens twijfelt soms aan de werkelijkheid. Denkt dat hij angstig gedroomd heeft. Angstig, afgewisseld door bekoring.’

‘Je praat mooi . . . Ben je een minstreel?’ vroeg ze.

‘Neen. Een koopman.’

‘Hoe heet jij?’

‘Josua . . . Josua Mocatta van Antwerpen.’

‘Je bent geen Vlaming, hè? Je bent zo anders.’

‘Ik ben een Portugees.’

‘O . . . daarom heb je die vreemde tongval. Goed. Ik zal eten voor je halen. Zal ik pap vragen?’

‘Nee. Brood. En in mijn zadeltas . . . Geerte, waar is mijn paard?’

‘Buiten, in de kleine wei. En daar liggen zadel en tuig. Kijk maar. En je rapier . . . en alles. Ook je geldtas is hier. Maar die heb ik vlak bij mij onder het stro verstoppt.’ Zij lachte kirrend, boog zich en zwaaide zijn geldtas omhoog.

‘Geerte, je moet die boer wat vooruit betalen,’ zei hij beslist. ‘Kom hier.’

‘Zij kwam bij hem, reikte hem de tas. Keek van terzij nieuwsgierig naar de inhoud. Goud en andere munten. Veel.

‘Breng hem alvast twee goudstukken, Geerte. Als hij meer wil, ook wel goed. En zorg dat jezelf niets te kort komt. Vraag de boerin voor jou om eieren en vlees en brood en bier.’

Zwijgend nam zij de twee goudstukken aan en liep licht en vrolijk naar de staldeur. Zij gaf bevelen aan de boerin, zij deed het nu bijzonder graag. Altijd vragen, eigenlijk altijd bedelen om brood en dak . . . en nu dit . . . opkomen voor een rijke koopman die goudstukken in zijn tas had alsof het kiezelsteentjes waren.

Ze gaf de boerin één goudstuk. En de boerin lachte breed en gediensig en begerig. En weer buiten op het erf stopte Geerte snel het tweede goudstuk in het buideltje tussen haar borsten. Haar noodpenning was verdubbeld. En ze knipoogde tegen de zon.

Ze waste zijn kleding, ze droogde die in de zon. Het was tegen de noon, toen zij hem hielp met het aankleden . . . Hij was stug, het hinderde hem dat een vrouw zijn zwakte moest zien. In de namiddagzon wandelde hij nu over het erf; zij bleef in zijn nabijheid, hield het oog op hem. Vóór de avondpap trad Mocatta de hoeve binnen om met de boer te spreken. Geerte bleef vlak bij hem. Haar hart klopte een beetje onrustig, die tweede noodpenning speelde zijn duivels spel.

De boer, breed van eigenwaarde, zich voelend boven zijn dienstvolk, bang voor de pachtduur, verslikte zijn trots, zei:

‘Kent u mijn pachtheer?’

Als de weerlicht viel Geerte in:

‘Ja . . . dat heb ik al gezegd.’

Josua Mocatta bedwong zijn lach tot een hoogmoedig glimlachje, vroeg:

‘Moet ik een wens van u overbrengen?’

‘Nee . . . nee . . . dat niet. Ik hoop dat u tevreden bent met wat een povere boer u kon aanbieden.’

‘Ik ben tevreden, boer,’ antwoordde Mocatta.

Geerte zuchtte diep en opgelucht. Die Portugees had het begrepen of speelde om een andere reden met haar mee. Maar op zijn eigen manier; gelogen had hij niet.

‘Heer,’ vervolgde de boer, ‘ik moest u wel op stro laten liggen. U was te ziek. Maar vanavond slaapt u bij ons in het grote bed. Vrouw . . . kom hier.’ De boer wees naar de lage deur achter in het woonvertrek. De boerin opende. De boer schreed als een vorst naar het slaapvertrek, verwachtend dat Mocatta hem zou volgen. Dat deed hij. In de lage donkere kamer stond het grote familiebed tegen de muur naar de deel.

‘De mans liggen aan deze kant, de vrouws gunder.’

Josua Mocatta puntte voortdurend zijn kneveltje, trok daarbij nerveus met de mond. Maar het lukte hem om niet te schaterlachen. Geerte van Arcen keek sip, zij had geen ondergoed om zich gezamenlijk uit te kleden.

‘Het zal een eer voor mij zijn, wanneer u nu met mij de avondpap wilt eten, heer.’

‘Hij kan nog niet eten,’ viel Geerte uit.

De boer keek teleurgesteld. Zijn gulle Brabantse gast-vrijheid, die plotseling was ontwaakt door zijn angst om de pachtheer, kon hij aan deze vreemdeling niet kwijt. Hij krabde een beetje zenuwachtig zijn nek. Mocatta zag het.

‘Ik wil graag aanzitten en het proberen,’ zei hij. De boer zuchtte opgelucht. Een ander zou hij bruant de rug hebben toegekeerd, maar deze reiziger moest een goede indruk van hem behouden. Moest! Om die vervloekte pachtheer. Wacht maar, ook in de Zuidduitse landen begon reeds de wrok tegen de adel te koken. De uitvreter! Hoe lang nog? Dan zouden de trosselaars rondgaan. Dan zouden de zeis en de riek en de dorsvlegels ander werk doen. In hun eigen bloed zouden zij verzuipen; het land is van de boer die zwoegt en zweet. Als die verhalen in de herbergen van Antwerpen nu maar waarheid zijn. Als!

Zij zaten aan de grote tafel. De boer breeduit in het midden, zijn vrouw naast hem. Tegenover hem Josua Mocatta. Naast de vrouw de dochters, naast de boer de zoons. Aansluitend de knechten en de meiden. Geerte van Arcen naast de hoofdeid, tegenover de boerin.

De boer was welvarend en hij toonde dat. Geen tafel-

blad met uithollingen voor de pap. Hij bezat aarden kommen, hij bezat tinnen kroezen, hij bezat zelfs een grote zilveren wijnkan. Vorig jaar in Antwerpen gekocht, toen hij daar inkopen deed na een goede oogst. Twee meiden kwamen uit de keuken met een smalle draagbaar, daarop stonden kommen volgeschept met dikke tarwepap. Voor zo een voornaam heer geen roggepap, voor deze verwant van de vervloekte pachtheer tarwebloem met room en klonten boter. Twee knechten volgden met hun draagbaar. De hoofdmeid nam de hammen en de ronde broden en de kom met vroege appels en pruimen eraf, plaatste ze op de tafel. De hoofdknecht kwam met kruiken bier.

Bijna onmerkbaar schudde de boerin het hoofd. Was hij dol in zijn kop, die boer? Wilde hij het opnemen tegen die vreemdeling met een bruiloftsmaal? Allez-nondedjeu, vooruit dan maar, hij is de boer, de baas. Maar . . . zondag geen zondagsmaal en volgende zondag ook niet. Het zal weer gelijk komen en het dienstvolk verwennen betekent de duivel in huis halen. Met die twee zondagen zal ik zijn verkwisting wel weer gladstrijken.

Nijdig stak zij haar houten lepel in de pap, begroef de klonten boter onder de room. Verkwister! Die zilveren wijnkan zat haar nu dubbel dwars. Verkwister!! Entoen hij terugkwam van Antwerpen klopte zijn geld niet. Zou het dan toch waar zijn wat de geburen hadden gefluisterd? Was hij in een kwade herberg geweest waar zij meiden hielden om bij een kerel te slapen? Sombereg keek zij naar Geerte van Arcen, dat kon ook best zo'n meid zijn. Met zulke ogen trok je een kerel in bed. De boer bad voor, zij bekruisten zich. En zij schrokken. De kamer was vol geluiden hoewel er geen woord werd gezegd.

Josua Mocatta probeerde. Het lukte hem met kleine hapjes een paar lepels pap te eten. Zelfs een plak ham en wat brood. De boer dronk hem toe met een kroes wijn, hij beantwoordde met een korte hoofdbuiging en een slok. De wijn was goed. Rijns. Ook gekocht in Antwerpen na die uitbundige oogst. De boerin, de kinderen en het dienstvolk dronken bier. Wijn! Die praalhans. Dat was alleen voor hem en die gast. Die meid uit de kwade herberg, ook bier. Water was meer dan genoeg voor haar geweest. Onwillekeurig keek de boerin kwaadaardig naar Geerte. Die antwoordde met een stenen masker – maar haar ogen! Ze keek zelfverzekerd, vrolijk, uitdagend . . . Geen wijn voor mij? Goed, boerin, die fijne Portugees is van mij. En die blijft van mij. Je zult ereis zien hoe rijk die Geerte van Arcen wordt. Met iedere dag wijn op tafel. Wijn van heel de wereld. Met één teug dronk Geerte haar kroes leeg. En veegde haar mond af met de mouw van haar jak. ‘Zo doen wij dat, jij ouwe, dikke, Brabander merrie. Verslijt jij je leven maar tussen roggepap en gezouten varkensvlees. Voor mij is het voorbij! Straks, Antwerpen en de rest. Weeldel!’ Uitdagend schonk zij nog een kroes bier en zette haar sterke tanden in een homp brood met ui. ‘Zo doen wij dat. Ik ben een sterk jong dier. Ik zal leven. Vuile handen en armoë heb ik genoeg gehad. Nu zou ik hem willen, die Portugees. Nu in mijn armen. Voor jouw boosaardig smoel zou ik hem alles willen geven, zodat je het goed weet dat hij van mij wordt.’ Geerte sloot de ogen in het stenen masker. Zuchtte wellustig, dacht aan het mooie lichaam van Josua Mocatta, aan het knappe uitheemse gezicht en aan het goud in zijn gordeltas. En nam weer bier en brood en ham.

Die nacht sliep zij alleen in de stal. Zij weigerde in het grote bed te kruipen aan de vrouwenkant. De boerin drong niet aan. Zij was die meid gaan haten. En het gerucht over de boer in de kwade herberg te Antwerpen wilde maar niet wijken uit haar gedachten, die anders rust vonden bij koren en rogge en vee en varkens. Bij melk en boter en meiden en knechts.

Josua Mocatta beantwoordde de boerengastvrijheid met stoïcijnse kalmte. Hij ontkleedde zich te zamen met de boer en de zoons. Toen zij één voor één hun plaats hadden ingenomen, lag Mocatta aan de rand van de manskant, naast de jongste zoon. Die slungel stonk. Mocatta draaide zich op zijn rechter zij, dacht even aan het frisse Vlaamse vrouwtje en begon zich in slaap te tellen. Het lukte en hij ontwaakte door het kraaien van de haan en het opstaan van de sibbe. Hij kleedde zich vlug en liep buitenom naar de stal. Daar lag Geerte van Arcen in diepe slaap op haar stro. Mocatta keek naar haar. Moest glimlachen om de rode kleur van haar wangen en de kleine pufjes, die zij uitstootte. Haar lippen bewogen daardoor op een grappige manier. Hij zag haar gesloten ogen, de lange donkere wimpers. Die tekenden iets onschuldigs in haar gezicht, iets kinderlijks, een mens zonder argwaan en zonder sluwheid. Hij glimlachte ook om de aanvechting haar nu wakker te maken en de grote verandering in haar gezicht te zien wanneer haar groengrijze ogen weer zouden beginnen met van het leven te genieten. Zouden deze ogen ook zacht en lief en onderdanig kunnen kijken? Zou dat in haar ook allemaal leven? Zou deze vrouw zich kunnen weg-schenken zonder iets terug te eisen?

Hij keerde zich om. In diepe gedachten pakte hij een emmer om water te gaan halen uit de put op het erf. Terug in de stal trok hij zijn wambuis en hemd uit en waste gezicht en armen en borst, droogde zich met een linnen doek die Geerte blijkbaar voor hem had klaargelegd.

Hij voelde zich veel beter. Hij voelde de oude kracht in zich terugkomen. Ondernemingslust, honger. Hij verliet de stal, slenterde over het erf. Bekeek de boerderij. Hoog en spits het dak, naast de deur van de deel in de kruiskozijnen de ronde dikke glas-in-lood-vensterschijven, de houten luiken voor de nacht. Een eindje van de zijkant, de mesthoop met de rondscharrelende kippen. De hofhonden gromden tegen Mocatta, zij lagen aan de ketting. Ongevaarlijk. Een kater sloop, bijna op zijn buik, naar vogels die, waakzaam, deden alsof zij hem niet in de gaten hadden.

Hij wandelde verder. Naar de akkers en de kleine weide met koeien en paarden. Aan de rand stond een groepje bomen zoals bij het huis. Beschut door een bosje eikehout ging hij zitten. Keek en keek over het wijde vlakke land met akkers en akkers. Met boomgroepen en hoeven, daarboven de stralende hemel van de nazomer. Het was herfstmaand.

Herfstmaand anno Domini 1500. Even schrok hij. Volgende maand werd hij eenenveertig jaar.

... Een nieuw decennium zou beginnen. Tien jaar – wat zouden zij brengen? Tien jaar – en nog steeds vrijgezel en geen erkende nakomelingen. Alleen hier en daar een bastaard bij een warmbloedige moeder die haar geheim reeds jarenlang meedroeg in een huwelijk of ongetrouwd zorgde voor haar kinderen. Vreemd, er

zijn vrouwen die kinderen beschouwen als haar persoonlijk bezit. De man is slechts de verwekker. Hij mag gaan – zij heeft het kind, alleen. Delen wil zij niet. Vreemd, vreemd . . .

Onwillekeurig schudde Mocatta zijn hoofd alsof hij niet verder wilde denken aan vrouw en kinderen en alleen maar wilde genieten van het herwonnen leven in Gods grootse schepping waarin hij nu zat in de warmer wordende zon.

En ineens zat Geerte van Arcen naast hem. Hij had haar niet gehoord. Hij keek terzij, zag haar bedrijvige handen bezig in een mand. Zag haar rozige armen met de strakke gladde huid. Opeens beseftte hij dat zij geen jak droeg en daar naast hem zat in haar keurslijf met de korte mouwtjes van het hemd, de hals rijzig en een beetje fier, haar kastanjebruine weelde puilend van onder haar hoofddoek. Fris, gezond, verleidelijk, die indruk maakte zij en hij moest glimlachen om het vleugje manlijk verlangen dat hem beroerde.

Een sierlijke hand, uitheems, zoals hij opgemerkt had bij een Voorindisch slavinnetje dat verzeild geraakt was op Candia, het bezit van een jong Venetiaans koopman waarmee hij veel zaken had gedaan. Snel vervaagde de herinnering aan dat droevige meisje. De hand bood een snee brood aan. Hij nam. De hand bood een gepeld ei aan. Hij nam. De hand bood een kom melk aan. Hij nam. Toen keek hij langs haar vingers, langs haar arm, langs haar hals, zag de lachende mond, de blanke tanden, de neuspunt, de ogen. Zij waren er weer, groengrijs, glanzend, lokkend. Met een ruk wendde Josua Mocatta zijn gezicht terzij, zag niets van de akkers, want het oog-

beeld was nog niet verdwenen. Zij kirde, één moment, toen:

‘Eet wat, Josua Mocatta van Antwerpen, en zeg me wanneer wij hier opbreken. Je bent toch beter?’

‘Ja,’ gromde hij, ‘ik ben beter, geloof ik. Vanmiddag rijd ik.’

‘Wij,’ zei ze zacht.

‘Ik, alleen,’ snauwde hij, ‘jij reist naar Brussel.’

‘Wij,’ herhaalde zij, ‘je bent nog niet in staat alleen te reizen. Tegen de avond zak je terug. Dat is altijd zo. Ik breng je thuis. Brussel wacht wel. Dat is al zo een oude stad. Die heeft in die tijd wachten geleerd.’

‘Wat verwacht je van Antwerpen?’ vroeg hij onderzoekend.

‘Niets. Ik heb niets te verwachten dan armoe en zorg om uit de klauwen van de mannen te blijven en dat kan ik net zo goed in Antwerpen als in Brussel.’

Hij staarde in de verte, haar woorden overdenkend, langzaam happend van zijn snee brood, zo nu en dan een slok melk. Zij at ook, met forse happen, alsof zij zoveel mogelijk wilde binnenhalen van deze dagen met hun onverwachte overvloed. Plotseling stond zij op, rekte zich langzaam. Toen keek zij op hem neer. Hij keek naar haar op, verward. Zij zegde:

‘Ik ga niet mee. Ik zal nog een paar dagen hier op je passen en je wat verzorgen. Dan kom je wel weer in Antwerpen bij die mooie weeldemeid van je.’

‘Wat zeg je nu voor dwaze dingen, Geerte,’ zei hij boos, ‘ik heb geen meisje en ook geen bruid meer.’

‘Dat moet je mij niet wijsmaken met zo’n gezicht als jij hebt.’

Zij bukte zich, wreef met beide handen langs haar

kuiten, zodat hij haar welgevormde benen moest zien. Zij keerde haar rug naar hem toe, streek zich langs borsten, taille en heupen.

‘Waarom doe je dat, Geerte?’

‘Omdat ik het lekker vind.’

Hij stond op, ging naast haar staan. Ze reikte met haar kruin tot bijna zijn kneveltje. Hij omvatte haar schouders met zijn linkerarm, dwong met zijn rechterhand haar gezicht opzij. Zij weerstreefde even tot hij zei:

‘Kom eens naast mij zitten, meisje.’

Zij zaten naast elkaar, kijkend over het verre land, waar de boer en zijn knechten weer maaiden en bonden tot schoven. Toen zei hij ruw:

‘Ik wil weten wat je in Antwerpen gaat doen.’

‘Wil je dat zo precies weten?’ vroeg zij langzaam uitdagend.

‘Ja.’

‘Doorreizen naar Parijs, over Brussel.’

‘Lopend?’

‘Nee. In Brussel zoek ik een koopmanskonvooi. Mijn reis verdien ik met mijn lichaam.’

Hij sprong weer op, was opeens hevig opgewonden, staarde op haar neer, schreeuwde:

‘Geertel!’

‘Ja, heer Josua Mocatta van Antwerpen. Een gewezen hoer heeft je een beetje verpleegd. Zo maar als mens. Maar mannen zoals jij voelen zich te fijn voor mij. Daar mag ik alleen maar naar kijken. Ik vergeet nu maar weer de tijd dat ik me goed gehouden heb. Dat was tot hier. In deze hoeve. Ik probeer met een rijk koopman naar Parijs te komen.’

‘En dan . . . Geerte? . . . En dan?’

‘Heel eenvoudig, heer Josua Mocatta van Antwerpen, heel eenvoudig. Ik heb gehoord dat de Fransen regelmatig Lombardije binnenvallen. En bij landsknechten hoort een trein. En in die trein zijn vrouwenwagens. Daarin hoor ik. Totdat er een met een dronken kop mij neersteekt of wurgt. Eenmaal losgeslagen, altijd losgeslagen. Je zegt maar wanneer ik gaan moet.’

Lenig rees zij op, verwijderde zich een paar stappen, keerde zich om en keek hem treurig en wanhopig aan.

Toen trok zij haar rok op tot boven haar knieën, zei:

‘Kijk, dat had één kerel kunnen hebben voor heel zijn leven. Eén kerel. Maar die bestaat niet. Jongens zijn het. Slungels. Ik heb nog nooit een man horen zeggen: “kom hier meid, je bent van mij, voor altijd. En die naar je durft te kijken, steek ik overhoop.” Ga wat slapen, heer Josua Mocatta. Ik breng het eten voor de noen in de stal.’

Ze keerde zich van hem af en liep over de akkers tot waar de knechten maaiden. Roerloos keek hij haar na. En zag haar opeens bukken en garven binden, handig, vlug . . . een jonge stevige boerin. Een vrouw was in zijn leven binnengesloten – na lange tijd.

Hij zocht de boer. Vond hem in de voorste akker. Maaiend met krachtige slagen, als een homan voor aan zijn troep. Mocatta zei:

‘Ik wil vanmiddag rijden.’

‘Alleen?’ De boer maaide voort. Iedere slag leek een man, die neerstortte.

‘Neen.’

‘Met die vrouw?’ De boer wiste het zweet van zijn voorhoofd, krabde onder zijn oksels.

‘Ja.’

‘Wilt u een wagen?’ De boer trok zijn hozen op.

‘Ja. Huren of kopen. Noem uw prijs.’

‘Ik wil niet verkopen. Ik ben gehecht aan mijn bezit.’

‘Dan huur ik tot Antwerpen. Een knecht zal kar en span terugbrengen.’

De boer noemde zijn prijs. Mocatta knikte en de boer had spijt niet meer te hebben gevraagd.

Zij aten op het erf vóór de stal, Mocatta en Geerte. Zwijgend. Hij nam weinig. Zijn ingewanden waren nog steeds pijnlijk wanneer hij at. Zij at gezond, zoals altijd. Tuurde na de maaltijd vergenoegd over het veld. Zij was weer thuis, het opgroeiende meisje.

Toen kwam de eerste knecht met wagen en gespan. En ook de boer en de boerin. Mocatta betaalde met een goudstuk, wat achteloos. De boer glimlachte breed, de boerin wreef onwillekeurig haar handen langs haar schort. Afscheid en dank voor zorgen en onderdak, afscheid en dank voor de eer en het geld. En de groeten aan de pachtheer met een vragende, angstige blik van de boer. Het zou gedaan worden. De pachtheer mocht tevreden zijn met zo’n boer op zijn land.

Mocatta’s rijpaard was geroskamd en gezadeld. Het glansde van zorgen en gezondheid, de eerste knecht ontving vergenoegd zijn drinkgeld.

Mocatta zwaaide in het zadel, krachtig, lenig, beheerst. Uiterlijk gezond, niemand bevroedde de inspanning en het lichte zweet door de pijn in het lichaam en de stijfheid in de dijen en benen. Mocatta wees op Geerte, toen naar de huifkar.

‘Rijden, Geerte.’

‘Nee, ik trek naar Brussel.’

‘Rijden, Geertel’ beval hij opnieuw.

‘Nee, ik volg mijn lot.’

Zij keken elkander aan. Lang. Ze vocht met haar tranen. Hij zag het en zuchtte diep. Toen, verward geraakt in zijn gevoelens, sprong hij van zijn paard. Wat zij verwachtte, gebeurde niet. Hij bond de teugels van het rijpaard achter aan de wagen, nam plaats voorin. Een rukje aan de teugels, de wagen reed. Wat verbijsterd, daarna diepbedroefd, keken de groengrijze ogen de wagen na. Toen . . . zij greep haar rokken, ze rende als een geboren hardlooper, de borst ontspannen, met diepe ademteugen. Ze was naast de wagen, keek opzij. Hij zag haar gezicht, doornat van tranen.

‘Ho, beest.’ De wagen stond. Eén sprong, zij zat naast hem. Weer keken zij elkander aan. Hij glimlachte, het geen haar nog verslagener en weker maakte. Hij vroeg: ‘En, Geerte?’

Zij keek op haar handen, hijgde nog wat na, zegde zacht:

‘Ik kan mijn lot ook in Antwerpen volgen.’

Hij gaf haar de teugels, wipte van de wagen, maakte zijn rijpaard los. Besteeg het, uiterlijk weer zonder inspanning, maar hij beet zich op de lippen. De pijnen waren gebleven. Hij beduidde haar te gaan rijden, maar zij sprong nu ook van de wagen, riep:

‘Mijn mand, mijn spullen.’

Hij knikte, hij zou wachten.

Na korte tijd reden zij.

En de boer zei tegen zijn vrouw:

‘Dat gaat hem geld kosten.’

En de boerin antwoordde:

‘Kerels – bahl!’

Bruusk keerde zij zich om, liep naar de hoeve. Dompelde zich in melk, boter, varkensvlees en pap. Haar wereld.

Zij mende ervaren. Het paard trok de wagen met regemaat. Mocatta zat rechtop, uiterlijk onbewogen, slechts de horizon had zijn aandacht. Zij trokken door een paar dorpen en gehuchten, letten op niemand. Vrouwen keken hen na, leunend over de onderdeur. Kippen fladderden kakelend opzij, woeste honden sprongen soms rond de paardebene. Een enkel konvooi, enige boerenwagens waren zij tegengekomen, ingehaald hadden zij niets. Dikwijls keek Geerte bezorgd-onderzoekend naar het ondoorgrondelijke gezicht van Josua Mocatta. Zij zag dat de moeheid zijn trekken steeds meer begon te tekenen. Rond de ogen was de huidkleur donker, de wangen waren meer dan ooit ingevallen, vouwen tekenden zich van de neusvleugels tot de mondhoeken, nog wat verdoezeld door het puntige kneveltje. Zij riep:

‘Heer Josua Mocatta, u moet gaan rusten.’

‘Rijden,’ gromde hij bars, klemde zijn kaken opeen.

Nog een half uur hield hij het vol, toen begon hij naar de grond te staren. Geerte zag het, een ruk aan de teugels en: ‘Ho, beest.’ De huifkar stond stil voor een kleine hoeve. Ze wipte van de wagen.

‘Rijden!’ riep hij.

‘Nee . . . eten en slapen. Ik wil geen lijk binnen Antwerpen rijden.’

Zij stond bij zijn rijdier, pakte de teugels vlak bij het bit, leidde man en paard naar het kleine erf.

Een oud boertje kwam naar buiten, een oud boerinetje volgde moeizaam. Een oude huismeid kwam hen

na, nog flink en krachtig voor haar leeftijd. Geerte zei:
'Wij vragen herberg.'

'Meid,' antwoordde de boer, 'dat kunnen wij niet geven. Wij zijn maar klein behuisd. Gunder, die hebben een grote deel. Vraag daar, mijn kind. Zeg dat ik je heb doorgestuurd, zij zullen het zeker doen.'

'Wij betalen met goud. Deze man is ziek. Hij kan niet verder. Kijk maar.'

De oude boer keek onderzoekend naar Mocatta's gezicht, hij zag het.

'Hij kan ons bed nemen, maar jij zult naast de schouw moeten slapen, meid, net als wij.'

'Goed,' besloot Geerte, 'hoeveel geld?'

'Meisje,' zei de boer, 'van een ziek mens, die herberg zoekt, nemen wij geen geld, nooit niet.'

'Bedankt dan,' antwoordde Geerte. Toen tikte zij Mocatta tegen zijn been, gebod:

'Eraf. Het is genoeg geweest. Zal ik u helpen?'

Hij schudde neen, met inspanning van al zijn krachten lukte het hem af te stijgen. Geerte steunde hem onder een oksel, langzaam hielp zij hem naar de hoeve. Stuurs keek hij terzij naar haar gezicht, beet op zijn onderlip van moeheid en pijn. Zij kon het opeens niet laten, heer Josua Mocatta van Antwerpen was plots geheel uit haar brein verdwenen. Zij fluisterde boos en lief:

'Held! Heb je nu je zin? Je hoeft voor mij niet stoer te doen. Wees nu maar ziek, gewoon alledaags ziek.'

Mocatta stond stil, zuchtte diep. Toen, met een vlug gebaar, streelde hij haar wang, pakte haar hand en kustte even de toppen van haar vingers. Zij wilde oprecht niet genieten van haar beginnende overwinning, maar toch glansden haar ogen en een neerrollende traan kon zij

niet verhinderen. Toen hij voor het bed stond, voelde hij zich wat sterker, het rijden trok uit zijn lichaam.

‘De stal, Geerte, ik wil niet dat deze oude mensen hun bed afstaan.’

‘Voor één nacht? Kom, neem het.’

‘Nee. Het wordt beter nu ik uit het zadel ben. De stal – en betalen.’

‘Zij willen geen geld, dat heb je toch gehoord?’

Josua Mocatta opende zijn geldtas, bood de oude boer een goudstuk aan.

‘Nee, heer, nooit niet. Ik ben een christenmens,’ gromde de boer.

‘Maar uw bed wil ik niet. Ik ben een jonge man.’

‘Goed, heer. Ik zal hooi spreiden in de stal.’

Zij aten gezamenlijk met de boer en zijn vrouw. Ook de huismeid en een oude knecht zaten aan. Zij spraken over het reizen. Josua Mocatta vertelde van Antwerpen. Over schepen en van verre landen. De boer vertelde van zijn akker, zijn paarden, koeien, zijn kippen, zijn varken en zijn hond. Hij sprak erover met eerbied en dankbaarheid voor het goede dat God hem geschonken had voor zijn oude dag. Het werd genoeglijk, vredig, eenvoudig. Vers brood en eieren en kaas en bier. En de oude boerin zette gul en verheugd een kom met vroege appels en peren neer.

‘Eet, mensen, wij zijn gezegend en wij zijn de Here Jezus ootmoedig dat wij mogen zijn zoals Hij. Goed voor de mensen. Amen,’ zei de boer en knikte ontroerd.

Het werd schemer. Het werd donker. Zij wilden gaan slapen. Oude mensen, en vroeg op voor het dagelijks brood.

Een kleine stal, leeg, de twee koeien waren ook 's nachts nog in de kleine wei. In twee hoeken had de oude boer ruim hooi gespreid. Een vetkaars brandde in een koperen melkkuipje in de hoek waar Josua Mocatta zich had neergelegd. Zijn wambuis en zijn ruitlerlarzen uitgetrokken en zich gedekt met een van Geertes dekens.

Zij lag in haar hoek, in hemd en onderrok, zonder jak en keurslijf, onder haar tweede deken. De kaars vlamde hoog door een geheimzinnig luchtstroompje ergens vandaan. Beiden waren wakker, beiden keken naar het spel van de wisselende schaduwen op de grauwwitte muren. Beiden hadden hun gedachten. Geerte van Arcen sprak het eerst.

'Heer Josua Mocatta van Antwerpen, waarom streelde je mijn wangen, voor het avondeten?'

'Wat dacht je, Geerte?'

Zij snibde een beetje: 'Net als alle kerels.'

'Ik ken de beweegredenen van alle kerels niet. Maar de mijne was heel simpel. Ik had er behoefte aan. Alleen maar even een vrouw te liefkozen.'

'Een vrouw? Zo maar? Had u de oude boerin of de huismeid ook kunnen nemen.'

'Had ik, inderdaad. Maar die zijn Geerte van Arcen niet.'

'Heb ik dan iets bijzonders?' vroeg zij vol verwachting.

'Weet ik nog niet, Geerte. Misschien leert de tijd, misschien niet,' antwoordde hij onverschillig.

'Oh,' beet zij hem toe. Draaide zich naar de muur. Het was lange tijd stil. Josua Mocatta hervatte het gesprek.

'Slaap je, Geerte?'

'Slaap je, Geerte van Arcen? Neen, heer Josua Mocatta-

ta van Antwerpen, neen, ik slaap niet. Misschien omdat er een man in mijn kamer is. Oppassen geblazen.'

Hij begon te lachen, riep:

'Ben je aan het oefenen?'

'Waarvoor?'

'Nu, straks in Parijs. Misschien word je aan het Hof genodigd. Koning Lodewijk XII is een minnaar van vrouwelijk schoon en mooie taal.'

'Spot maar. Maak een arme opgejaagde meid maar belachelijk. Zo een knappe rijke kerel denkt dat hij alles mag.'

'Ben je erg boos, Geerte?'

'Ik ben niet boos en ik word niet boos. Dat plezier zal je niet hebben. Nog even mijn plicht doen tot Antwerpen en dan . . . dag, heer Josua Mocatta van Antwerpen, het ga u wel.'

Er heerste weer lange tijd stilte. Weer hervatte hij het gesprek.

'Geerte . . .!'

Zij antwoordde niet.

'Geerte . . .!!'

'Ik slaap,' riep zij driftig.

'Geerte, antwoord mij dan vanuit je droom.'

'Wat!'

'Kom even hier naast mij liggen dan behoef je niet zo te schreeuwen,' zei hij.

'Nee. Vertel mij eerst waarom je mijn vingertoppen zoende. Is je antwoord goed, dan kom ik,' antwoordde zij. Haar toon klonk vastbesloten.

'Ik zoende je vingertoppen omdat je lieve, behulpzame en vlijtige handen hebt. Zij ontroerden mij dikwijls in de afgelopen dagen. Is mijn antwoord goed?'

‘Ja. Vleiende woorden voor arme Geerte. En . . . jij kunt er niets aan doen dat ik zo een slecht leven had. Ik kom.’

Zij kwam. Met haar deken. Vlijde zich op het hooi vlak naast hem. Wendde haar hoofd terzij, keek hem onderzoekend aan.

‘Waarom kijk je zo?’ vroeg hij zacht.

‘Je ziet er veel beter uit. De rust hier doet je goed. Wij blijven nog een paar dagen. Haast hebben wij geen van beiden. Jij niet, omdat je knechten hebt die voor je werken, en ik . . . omdat ik eigenlijk nooit een doel heb.’

‘Wil je een doel, Geerte?’

Zij wendde bruusk het hoofd af. Hij keek opmerkzaam. Zag de mooie lijn van weeldevol kastanjebruin, hoog voorhoofd, slapen en wangen en kin, zacht het oorlelletje, zacht de lijn van keel en hals tot aan de boord van het hemd. Toen de deken, de blanke arm en de welving van haar borst. Zij snikte, hij hoorde dat het oprecht was. Hij vroeg op gedempte toon, bijna fluisterend:

‘Hoe kwam het, Geerte?’

‘Och . . . van die wereld begrijp jij toch niets.’

‘Vertel het me maar. Stort je hart eens uit bij een man die het goed met je meent. Ik wil niets, alleen maar mijn dankbaarheid tonen omdat je mij niet liet creperen als een gewonde hond.’

‘Hoe kwam je daar zo op die weg?’ fluisterde zij.

‘Straks. Eerst jouw verhaal, goed?’

Zij hield haar hoofd terzij. Zij snikte nog zachtjes, haar schouders schokten lichtelijk. Toen, aarzelend:

‘Nou dan. Hier. Vader was een boer, pachter. Hij had een eerste knecht, een kerel als een boom met een smoel om altijd te zoenen. Hij was flink en kende zijn

vak en hij wilde proberen zelf een hoeve te pachten. Ja . . . hij hield van mij, ik van hem. Toen vroeg hij mij om te trouwen. Ja . . . en ik wilde wel. Het werd brui-loft. De landheer kwam . . . bijna een oude man. Met escorte, want hij was van adel. Een baron. Hij vrat en zoop mee. Ook zijn ban en achterban. En toen, dronken, eiste hij zijn recht. Een oud recht . . . Ik wilde niet . . . De mans trokken hun hartsvangers. Zijn volk trok de lange messen. De onzen hadden geen kans. En zij sleepten mij mee naar de burcht. Billekensrecht. En hij nam me. Oh, God . . .’

‘Prima nocte,’ fluisterde Josua Mocatta.

‘Wat betekent dat?’ fluisterde Geerte huiverend terug.

‘De eerste nacht.’

‘Ja, de eerste nacht. Die voor mijn kerel bestemd was. Ik kwam terug de volgende morgen. Mijn kerel keek door mij heen. Ik was er niet meer. Allemaal keken zij door mij heen. En ik had maar te gaan. Met niets. Zo kwam het. Zo begon het.’

Zij snikte niet meer. Lag bewegingloos te staren naar de stalmuur. Lange tijd. Toen fluisterde zij weer:

‘En jij?’

‘Later. Ik heb een ander soort verdriet dan jij, Geerte.’

Zij keerde haar hoofd naar hem toe, keek hem diep in de ogen. Haar hele gezicht, haar gehele wezen was verdriet. Een geschonden mensenkind.

‘Kom hier,’ fluisterde hij.

‘Nee, nee, het was mijn lot. En aan zijn lot ontkomt geen mens.’

Hij richtte zich op, kroop naast haar. Nam haar in zijn armen en kustte haar. Op heur haren, haar voorhoofd, haar ogen. Zij weerde hem niet af.

De begeerte pakte hem en hij zoende haar hals. Ver-
twijfeld kuste zij hem terug, sloeg haar armen om hem
heen.

‘Prima nocte, voor jou. Ik geef je alles. Zonder bedoe-
ling. In Antwerpen verdwijn ik uit je leven.’

‘Hier komt mijn hart, Geerte,’ fluisterde hij terug.
Kuste weer alles van haar gezichtje en nog eens en nog
eens.

Zij waren voor elkander. Een man verlangde een
vrouw te liefkozen. Die geliefkoosd wilde worden. Die
zich gaf. Die nam. Een man en een vrouw in de kracht
van hun jeugd. Kennende het Leven, de eenzaamheid,
het misbruik van macht, de wreedheid, en de hoop op
geluk en innige vrede.

Prima nocte in een stal.

Prima nocte van twee werelden.

BOEK V

Chérem

Hoogzomer. 1501. Langzaam vorderde een handelskonvooi op zijn weg van Keulen naar Antwerpen. En in dat konvooi reed een huifkar van Nehemia bar Simeon. De middelste wagen in een trein van twintig huifkarren. Een groot escorte reed voorop, terzij en achter.

Nehemia bar Simeon lag te rusten op het stro dat de bodem van zijn wagen bedekte. Op een baal 'Fugger'-dekens zat de leider van het konvooi, Jörg Kern, Hanzekoopman uit Lübeck. Zo nu en dan keek hij naar Nehemia bar Simeon, meer nieuwsgierig dan bezorgd. Hij keek weer eens. Nehemia had de ogen geopend. Jörg Kern glimlachte hem toe, vroeg:

'En koopman Nehemia van Keulen, uitgerust?'

'Dank u, Jörg Kern, ik voel mij veel beter. U weet het, de ouderdom komt met gebreken.'

'Dat weet ik niet. Ik ben nog geen vijftig jaar.'

'Een gezegende leeftijd voor een vrij man,' zei Nehemia nadenkend.

Jörg Kern antwoordde niet. Dacht na over de onvrijheid die Nehemia bedoelde. Waarom leefde die geschikte en verstandige Jood altijd in angst? Goed, zij hadden straf verdiend. Zij hadden de Verlosser vermoord. Maar dat konden zij toch niet allemaal gedaan hebben? En daarbij, dat was al zo lang geleden. Hoeveel Joden zouden er sedert de dood van Jezus Christus wel geleefd hebben? Laat eens rekenen. Zoveel per geslacht. En dat maakt zoveel per honderd jaar. En dat weer vijftien maal . . . dat kan ik zo niet onthouden. Hé,

wacht, waar is mijn telraam. Hé, wacht, ik zit niet in mijn eigen wagen. Ik zal het vanavond eens narekenen bij een kruik blond bier. Lekker bier brouwen die kerels van Brabant. En de worst moet ik niet vergeten. Die is niet zo goed als bij ons. Peperen te weinig. – Nehemia bar Simeon glimlachte om de ingespannen gelaatstrekken van de koopman en vroeg:

‘Moeilijkheden, Jörg Kern?’

‘Nee, nee. Ik dacht na hoeveel Joden er al geleefd hebben na de dood van Jezus Christus, onze Heer. En ik wilde dat eens narekenen.’

‘Ik zou mij niet vermoeien, Jörg Kern. Daar weet niemand iets van. De hoofdzaak is: er zijn nog Joden. Hier ligt er ook nog een.’

‘Waarom is dat een hoofdzaak, Nehemia van Keulen? Waarom houdt gijlieden zich zo hardnekkig vast aan al die gewoonten, aan uw vreemde taal, uw kleding die zo anders is dan de onze! Wanneer gijlieden Duits leefdet, was alle ellende toch voorbij? Kijk naar de Moskovieten, de Venetianen, zelfs de Turken, die hebben toch ook geen last in de Duitse landen?’

‘Jörg Kern, daarom gaat het nu juist. Al die volken zijn voor u net zo vreemd als wij. Maar . . . uw Kerk heeft hen niet beschuldigd. Dwingt hen niet een Moskovietenhoed en een lap te dragen. Waarom is er een Jodenhoed en een Jodenlap en waarom geen Venetianenhoed en een Venetianenlap?’

Jörg Kern dacht diep na. Zei toen, schouderophalend: ‘Wij mogen jullie niet. Dat is het. Waarom, weet ik niet.’

‘Ik dacht dat u mij wel mocht.’ Nehemia glimlachte weer.

‘Dat weet u wel. Ik mag u bijzonder. Vooral nadat men u, bejaarde man, zo zwaar gefolterd heeft. Er zijn veel joodse kooplieden die ik graag mag,’ zei Jörg Kern, een beetje verontwaardigd.

‘Praten wij er verder niet meer over, Jörg Kern. Wij komen er toch niet uit.’

‘Ik geloof wel dat de Kerk veel schuld heeft, Nehemia, en dat een bloedwraak geen vijftien eeuwen kan en mag duren. En uiteindelijk was Jezus Christus één van ulieden en geen Duitser.’

‘Jörg Kern, ieder land heeft hem omgetoverd tot een man van hun volk en zij zetten hun bloedwraak voort.’

‘U bedoelt?’

‘Dit. Er is een Deense Christus, een Poolse, een Moskovitische, een Venetiaanse, een Iberische. Noem maar op. De Christus van Judea zijn zij vergeten. Kijk naar de schilderijen en de beelden. Allemaal Christussen die geen Jood zijn. En ieder van deze pseudo-Christussen hebben zij omhangen met het bloedsprookje.’

‘Laten wij daar niet over praten, Nehemia van Keulen. Het is een gevaarlijk onderwerp, geloof ik.’

‘En de brandstapels zijn heet, Jörg Kern.’

De koopman huiverde, trok zijn reismantel vaster om zich heen.

‘Ja,’ gromde Jörg Kern.

‘Eigenlijk bent u net zomin vrij als een Jood. Ook altijd in angst. Voor machtige schepenen, voor de baljuw, voor de landvorst, voor de plunderende condottieri, Maar vooral . . . voor de mannen van de paus.’

‘En de duivel. En de hel. Met alles wat daarin leeft.’

Jörg Kern tuurde nadenkend over de weg terwijl hij dit zegde.

‘Zou er een stuk grond op de wereld zijn waar geen angst heerst? Jörg Kern, wat denkt u?’

‘Misschien in de nieuwe landen waar Columbus is terecht gezeild.’

‘Nauwelijks, Jörg Kern, de Spaanse infanterie is reeds op mars, met alles, monniken, alcaldes, hoeren, wijn, moordzucht en dieverij.’

‘Zwijg, Nehemia, verstoort mijn wereld niet zo. Wilt u wat eten?’ voegde hij er bezorgd aan toe.

‘Ik heb nog gekookte eieren en gerookt vlees en wat roggebrood. In de volgende stad zal ik wat vruchten kopen.’

‘Zo lang geen vers eten, dat kan niet goed zijn, Nehemia van Keulen.’

‘Wij zijn gehard voor de reis. En thuis eet ik weer vers en goed. De hoofdzaak is dat ik de geboden nakom.’

Jörg Kern boog even. Daarmee toonde hij zijn respect, zei:

‘Ik bewonder ulieden.’

De trein hield stil. Bevelen klonken. Het escorte steeg af. Het konvooi stond voor de poort van Brussel.

Nehemia bar Simeon zou in Brussel wonen bij Ezra Veidt, een Jood uit Metz. Jörg Kern beval een reiscommissie de oude heer daarheen te begeleiden en een homan ervoor te zorgen dat beiden niet zouden worden lastig gevallen. Bij het afscheid zei hij:

‘Ik blijf acht dagen in Brussel. Voordat het konvooi naar Antwerpen vertrekt, zal ik u laten afhalen. Rust maar goed uit.’

‘Dank u, Jörg Kern. Ik weet nauwelijks waaraan ik uw goede zorgen heb verdiend.’

‘Ik tracht wat goed te maken, ondanks mijn eigen angsten.’ De Hanze-koopman glimlachte wrang.

‘Ik heb begrepen, Jörg Kern.’

Zij bogen voor elkander. Nehemia bar Simeon gaf in het openbaar een christenkoopman nooit een hand. Dat was te gevaarlijk. Voor beiden.

Ezra Veidt. Klein, mager, grijzend. Met snelzoekende ogen, met trillende handen die bijna voortdurend streken langs wangen en baard. Zodra Nehemia bar Simeon was binnengestapt in het pakhuis, sloot hij de zware deur en grendelde. Nog even luisterde hij opletend. Toen werd hij wat rustiger, begon zelfs te glimlachen. Hij nodigde zijn gast uit de steile trap te bestijgen naar de woonkamer. Daar was Naomi Veidt, fors, dik, donker. Met bijna zwarte rustige ogen, met opmerkelijk sierlijke handen. Zij glimlachte, haar ogen lachten mee. Naomi Veidt was een vrouw vol levensvreugde. Daar waren ook haar kinderen, vier dochters, drie zonen. De jongste twee jaar, de oudste, een zoon, vijftien.

Nehemia monsterde nadenkend de aanwezigen en de ruimte waarin zij leven moesten.

Een kleine, bedompte voorkamer met langs de wanden de bedsteden voor de kinderen. Een lage deur naar een achterkamer. In een hoek, een ladder naar de zolder. Kleine glas-in-lood vensters, weinig daglicht, de huisjes van de overzij vijf of zes el verwijderd. Het verschil met de Duitse woningen was opvallend. Brabants of Vlaams klein, zo was het in deze streken. Slechts hun kerken, raad- en gildehuizen waren ruim.

De tafel was gedekt voor het avondbrood. Een enorm stuk vlees, gekookte eieren, brood en vruchten. Kom-

men vol soep, tinnen kroezen vol bier. Ezra Veidt was een bescheiden koopman, maar hij en zijn gezin leefden goed van zijn handel in weefsels uit den vreemde en zijn geldwisselarij.

Ezra zegde de zegenspreuk, zij aten. Aanvankelijk was de stemming stroef en wat angstig, maar allengs werd het vrolijker. Nehemia bar Simeon hield van kinderen, maakte grapjes en luisterde aandachtig naar hun verhalen en zorgen en zorgjes. Totdat Ezra hun beval naar beneden te gaan. In het pakhuis of in de steeg, hij wilde spreken met Adon Nehemia bar Simeon. Naomi en de oudste dochter ruimden de tafel af en brachten alles naar het keukentje aan de kleine betegelde hof achter de opslagplaats. Zij bleven daar wachten en kneedden intussen het brood voor de volgende dagen, totdat vader zijn gesprek met Adon Nehemia bar Simeon zou hebben beëindigd.

‘Nehemia bar Simeon, de reisfactor van het huis Mocatta is hier geweest. Hij verzocht mij deze brief aan u te geven. Zodra het konvooi van Jörg Kern in Brussel is aangekomen, zal deze reisfactor terugkeren om u naar Mocatta te brengen.’

‘Welke reisfactor, Ezra Veidt? Het huis Mocatta heeft er drie of vier.’

‘De eerste reisfactor, Gabriël Baëna.’

‘Kent u deze man goed, Ezra?’

‘Tamelijk.’

‘Ik kan hem niet goed beoordelen, Ezra. Soms is hij helemaal geen Marrano, maar een van ons, een Ashkenase.’

‘Hij IS een Ashkenase.’

‘Hè?’ Nehemia bar Simeon was geheel verbaasd.

‘Ja. Hij heeft het goed aangeleerd. Hij stamt uit Trier. Als jongeling werd hij eens op reis van zijn handel beroofd. Daar stond hij, gewond, met gescheurde kleren. En bereikte een hoeve. Zij joegen hem niet weg. Gaven hem zelfs te eten. Er was daar een jonge meid, die ’s nachts bij hem kroop. Wat zij besproken hebben, weet ik niet, maar de volgende morgen, heel vroeg, verliet Baëna de hoeve. Verkleed als boerenknecht. Zonder pijes, zonder arbang-kanfous. Als een goil! Hij heeft zijn ponem mee. Daarom is het hem gelukt.’

‘Zo . . . zo . . . zo . . . En zijn mishpoge?’

‘Zijn vader heeft shiwwa over hem gezeten.’

‘Zo . . . Het chérem – en toch een goed en vrij leven. Zou Haqodaush-boroech-hoe het soms toch niet met ons eens zijn, Ezra Veidt?’ vroeg Nehemia bar Simeon.

‘Ik wil daarover niet nadenken. Ik leef, zoals het door de Almachtige is ingezet, wachtende op de Messias.’

Nehemia bar Simeon tuurde naar de geveltjes van de overzij. Lange tijd. Zijn vingers speelden met de brief van Gabriël Baëna. Toen:

‘Hij is kundig. Hij kwam naar Keulen in opdracht van Josua Mocatta. Hoe hij het heeft klaargespeeld, weet ik niet, maar ik werd losgelaten.’

‘Was de folter zwaar?’

‘Ja.’

‘Op welk Boek hebt u gesteund, Nehemia?’

‘Daniël.’

Ezra Veidt drentelde rond de tafel waaraan Nehemia bar Simeon zat. Als een rechtsprekend schepen, steeds starend naar de vensters met de gevels aan de overzij. Het viel Ezra op dat zijn ogen vermoeid keken, met minder glans dan de vorige keer, nu enkele jaren gele-

den toen hij hem ook herberg in Brussel gegeven had. Ezra Veidt knikte bijna onmerkbaar en berustend. Want de Dood had Nehemia's gezicht getekend.

Baëna kwam. Met escorte. En een reiswagen. Hij zocht Jörg Kern op in de Duitse Hof. Jörg Kern ontving hem hoogmoedig. Hij was grootkoopman en deze Baëna slechts een bediende. Weliswaar reisfactor van Mocatta, een zeer aanzienlijk huis, maar een Hanze-koopman met verbindingen in negentig steden deed niet onder voor deze Iberiërs. Toch beviel hem deze jonge verschijning. Zijn zwier en grandezza waren dingen, die zijn logge brede Duitse bedienden volkomen misten. Binnen enkele ogenblikken hadden zij elkander gemonsterd. Baëna zag Jörg Kern. Een vierkant gezicht met blonde baard, blauwe ogen en rechte brede neus. Gekleed in bontgevoerde tabberd, het hoofd bedekt door de ronde vilthoed met opstaande rand waarin op vier plaatsen kanteelinsnijdingen, de stevige voeten in puntige schoenen. En Jörg Kern zag Baëna. Het slanke lichaam, soepel in het Spaanse wambuis, de lange benen in de juchtleren ruitlerlarzen, de Bourgondische jagershoed, die Baëna tijdens zijn reizen altijd droeg. Zijn gezicht, jeugdigen mageren vastberaden, de donkere ogen, de dikke zwarte wenkbrauwen, de lichtgebogen neus, het blauwzwarte van de geschoren wangen. En vooral het puntige Mocatta-kneveltje, dat alle reisfactoors en commiezen van het huis droegen als hun handelsteken en een eerbewijs aan hun broodheer.

‘Grootkoopman Jörg Kern van Lübeck, ik betuig u het respect van senhor Josua Mocatta van Antwerpen. En het mijne.’

‘Aanvaard. Ik betuig u mijn respect voor uw heer Josua Mocatta van Antwerpen. Wees welkom.’

Gabriël Baëna boog even met het hoofd. Jörg Kern vroeg:

‘Uw opdracht, reisfactor Gabriël Baëna?’

‘Senhor Josua Mocatta zond mij om Adon Nehemia bar Simeon van Brussel tot Antwerpen te begeleiden.’

‘Bijzonder menslievend van senhor Josua Mocatta, maar onvoorzichtig, senhor Baëna.’

‘Ik ben vergezeld van een escorte, koopman Kern.’

‘Nog onvoorzichtiger, senhor Baëna. U moogt schout en schepenen en de baljuwen niet uitdagen. Noch de bevolking. En vooral niet de grootkanselier. Beseft ulieden niet dat een Jood groot levensgevaar loopt door zulke eerbetuigingen? En vooral ook de joodse nederzettingen hier in Brabant, Vlaanderen en Henegouwen.’

Gabriël Baëna verborg meesterlijk zijn verbazing achter een stenen masker. Een Duitser die zo sprak, was voor hem een nieuwe ervaring in zijn avontuurlijk leven. Hij puntte zijn kneveltje, hij was nu het Huis Mocatta.

‘Adon Nehemia bar Simeon staat onder bescherming van de Iberische kolonie. Misschien daardoor onder die van de landsheer.’

‘Uw Iberische trots is waardeloos tegenover het volksgevoelen, senhor Baëna. Ik ken deze landen beter dan ulieden. Het spijt mij voor uw vergeefse reis. Adon Nehemia bar Simeon blijft in mijn konvooi en onder mijn hoede tot in Antwerpen. En daar zal hij, als Jood, te voet, met Jodenhoed en Jodenlap, zich onopvallend melden bij uw heer Josua Mocatta. Keer terug en breng mijn woorden over.’

Gabriël Baëna boog. Deze Duitse rots had stijl, deed niet onder voor de Iberiërs en de Marranos. Met lange langzame passen verliet hij de herberg. Maar om zijn maag had hij een vreemd gevoel. Een nerveuze angst, dat toch op een dag een goi zou ontdekken dat hij geen Iberiër, geen Marrano, maar een heel gewone Ashkenasische joodse jongeman was. Dat dan het blok of de brandstapel dichterbij zou zijn dan Rosh Hashana. – Maar in de Spaanse Hof klonken zijn bevelen weer hard en kort en niet te weerspreken. Het escorte brak op en reed terug naar Antwerpen, onder bevel van de geheime Jood Gershom bar Shlomo, nu senhor Gabriël Baëna.

Nehemia bar Simeon kwam naar het handelshuis Mocatta. Zoals hij vanaf zijn jongelingsjaren gekomen was in vele steden en dorpen van Europa. Te voet. In het zwart, met gele puntige Jodenhoed, met gele Jodenlap op zijn tabberd, op de plaats waaronder het hart, en in sommige landen ook nog een teken op de rug. Want hij eerbiedigde de wetten van het land even streng als de wetten van Sinaï. De Wetten van het land, de Wetten.

In de schrijfkamer van de klerken liet men hem wachten. Staande. Tegen een Jood, of Jodin, jong of oud, was niemand hoffelijk. Uitgestoten, nog minder dan de laagste stand; zij mochten blij zijn dat men hun het leven liet. En hij wachtte – en hij wachtte zoals hij vanaf zijn kinderjaren geduldig had gewacht in de huizen van de christenen. Eindelijk een barse stem:

‘En . . .?’

‘Meld mij bij de reisfactor Gabriël Baëna.’

Weer stilte. Nehemia bar Simeon wachtte verder, zoals hij vanaf zijn mannenjaren geduldig had gewacht in

de schrijverskamers van de christen kooplieden. Weer die stem:

‘Waarvoor?’

‘De factor van Rijnland en de Elzas van het Huis Mocatta rapporteert uitsluitend aan degenen die senhor Josua Mocatta daarvoor heeft aangesteld.’

Ook Nehemia's stem klonk nu bars. Meer stemmen, verbaasde stemmen, onderdrukt gemompel tegen elkander. Twee klerken sprongen tegelijk op. Van deze gebeurtenis mocht senhor Josua Mocatta nooit iets te weten komen. En zij waren op slag vriendelijk, hoffelijk, bijna kruiperig. Want hun broodwinning had getrild op haar grondslag. Zij brachten hem naar de werk-kamer van Josua Mocatta op de eerste verdieping van het zeer ruime koopmanshuis, bijna een kasteel. Daar vond Gabriël Baëna hem. Nehemia bar Simeon zat stuurs te kijken, volgens zijn gewoonte. Vanuit de diepte van de kamer zag hij door de vensters de gevels van de overzijde. Langzaam wendde hij het hoofd naar de reis-factor, groette niet.

‘Welkom, Adon Nehemia bar Simeon. U bent vroeger gekomen dan wij hadden verwacht.’

‘De konvooireis naar hier verliep voorspoedig, senhor Baëna.’

‘Is u reeds herberg aangeboden in Antwerpen, Adoni?’

‘Ja.’

‘Wilt u mij vertellen bij wie?’

‘Neen.’

Een stilte viel in. Nehemia bar Simeon bleef naar buiten kijken. Gabriël Baëna voelde zich wat nerveus worden. Na een tijdje hervatte hij het gesprek.

‘Adoni, senhor Josua Mocatta is op reis. Ik ben zijn

plaatsvervanger. Hebt u vragen of berichten? Kan ik iets met u afhandelen?’

Weer wendde Nehemia bar Simeon zijn gezicht langzaam naar de reisfactor, zegde:

‘Ik ben gekomen om senhor Josua Mocatta te danken voor hetgeen hij deed om mij te lossen. En u wil ik danken voor de uitvoering van zijn bevelen.’

‘Ik zal uw woorden overbrengen, Adoni. Zijn er nog zaken die haast hebben? U kunt ze met mij bespreken en regelen.’

‘Er zijn zaken, maar ik ben moe. Daarom verzoek ik u mij toe te staan een der volgende dagen terug te komen.’

‘Gaarne, Adoni.’

Nehemia bar Simeon rees langzaam, wat moeizaam op. Gabriël Baëna werd ontroerd door deze waardigheid.

‘Adon Nehemia bar Simeon, ik hoop dat de foltering niet te zwaar voor u was en dat Ha-Kadosh-baroech-hoe u verder vervolging en verdriet zal willen besparen.’

Langzaam naderde de oude man. Stond voor de reisfactor. Met een plotseling gebaar pakte hij zijn Jodenhoed bij de punt en plaatste die op het hoofd van Baëna.

‘Gershom bar Shlomo, nu, onder deze Jodenhoed, veroorloof ik u pas de naam van de Almachtige uit te spreken. De woorden Haqodaush-boroech-hoe zijn het eigendom van ons, Joden. Christenen en Marranos dienen hun eigen woorden te gebruiken.’

Geschrokken keek Baëna naar de oude man, maar opeens barstte hij wat onbeheerst los:

‘Waarom voert u dit gesprek op zo’n vijandige toon?’

‘Sedert eeuwen zijn de gesprekken tussen Joden en christenen vijandig, senhor.’

‘Uw gesprekken met Jörg Kern waren vriendschappelijk en zeker niet vijandig. Bovendien was de Hanze-koopman bijzonder bezorgd om uw welzijn.’

De wijsvinger van Nehemia’s rechterhand wees beschuldigend naar Baëna.

‘Jongeman, waarom hebt u uw volk verraden? Waarom draagt u kleren die de tekanoth van de soberheid overtreden? En waarom hebt u uw naam veranderd?’

Drie maal dreigde de benige vinger. Verslagen keek Baëna in het oude, baardige gezicht, zag de harde beschuldigende ogen, maar ook het witte kapje op het achterhoofd, Nehemia’s trouw aan de gebruiken.

‘Ik wilde leven, Adoni, in vrijheid, zoals anderen.’

‘God heeft ons geboeid, alleen God zal onze boeien slaken. Morgen, of over duizend jaar, over tweeduizend jaar. Maar wij waren nimmer zo geboeid, dat onze handen de thora niet konden opheffen. En tonen! Ook aan onze verdrukkers. Vergeet dat nooit. Het zijn goddelijke boeien.’

En Nehemia bar Simeon zag onder de Jodenhoed het gelaat van de jonge Jood Gershom bar Shlomo. Met betraande ogen en angstig. Opeens, wild van drift, schreeuwde Baëna:

‘Ik kán zo niet leven. Ik wíl zo niet leven! Binnenkort hoop ik te trouwen. Mijn kinderen zullen niet worden nagejouwd, vernederd, misschien mishandeld of vermoord. God schiep eerst mensen, daarna gaf Hij hun wetten. Hij schiep niet eerst wetten en daarna mensen ter wille van die wetten. God speelt niet!’

‘Niemand kent Gods beweegredenen, niemand. Ook

u niet, Gabriël Baëna. U werd geboren als Jood, u hebt dus te leven en te lijden als Jood.'

'Nooit! . . . Ik aanvaard het niet!'

Uitzinnig van drift greep Gabriël Baëna de Jodenhoed van zijn hoofd en slingerde die in een hoek van de kamer. Vervolgde, met trillende vinger ernaar wijzend:

'Kijk, daar – dáár ligt het stempel door mensen op andere mensen gedrukt en nu het weggerukt is, hier, hier staat de mens die God geschapen heeft. De mens . . . de vrije mens! Verlos de Joden van die tekens, de hoed, de lap . . . Kom los uit uw verstarring!'

Nehemia bar Simeon ademde diep, antwoordde beheerst:

'Ik wacht op de vinger Gods. Meer rechten heb ik niet. Verdwij, Baëna. Gij zijt een pestilentie.'

Gabriël Baëna snelde de kamer uit, de zware deur sloot hij niet. Nehemia bar Simeon nam weer plaats en wachtte, wachtte, zijn verdofte ogen turend naar de gevel aan de overzij.

Genendel trad binnen. Bleek, angstig. Nog wat huiverend van het verhaal dat Baëna haar gejaagd en geheel van streek had verteld. Behoedzaam sloot zij de deur. Bedeesd naderde zij de verstarde aartsvader, fluisterde bijna:

'Wees welkom, Adon Nehemia bar Simeon van Keulen.'

Langzaam wendde hij zijn gezicht. De grijze ogen drongen door tot haar ziel en haar geweten, zodat zij begon te huilen. Langzaam rees hij op, torende hoog boven dit sierlijke vrouwtje, zegde:

'Dank voor uw welkom. Vergeef het mij uw gastvrij-

heid te hebben geschonden door te twisten met een uwer knechten, senhora Mocatta.'

'Ik heet Genendel bath Micha.'

'De profeet, wiens naam uw vader droeg, zei: Daarom zal Ik Samaria stellen tot enen steenhoop des velds, tot plantingen eens wijngaards; en Ik zal hare stenen in de vallei storten, en hare fondamenten ontdekken. En al hare gesnedene beelden zullen vermorzeld worden, en al hare hoerenbeloningen zullen met vuur verbrand worden, en al hare afgoden zal Ik stellen tot ene woestheid; want zij heeft ze van hoerenloon vergaderd, en zij zullen tot hoerenloon wederkeren.'

Terwijl hij sprak, versteende Genendels gezicht, haar ogen begonnen te gloeien, haar sierlijke handen werden tot vuisten. Nog overwon de gastvrijheid.

'Adoni, bent u gekomen om dit Huis Mocatta te vloeken? Hebben wij naar vermogen gehandeld om u uit de handen van Haman te redden, ja of neen?'

'Dat hebt u en dat heeft uw stiefzoon Josua Mocatta. Ik ben hier om u daarvoor te danken en ik ben ook gekomen om de verbintenis als factor van uw huis te verbreken.'

'Waarom?' flitste haar stem.

'Ik heb uw welvaart en uw macht gezien en ervaren, maar ik heb ook begrepen welke rente u en uw stiefzoon daarvoor moeten betalen.'

'Rente?' vroeg Genendel kinderlijk. 'Rente? Het Huis Mocatta is schuldeiser, nooit schuldenaar.'

'U hebt mijn beeldspraak niet begrepen. Ik bedoel de rente die uw ziel betaalt om zó te mogen leven.'

Nehemia bar Simeon maakte een spottend-beschermend gebaar, al de weelde in de schrijfkamer van Josua

Mocatta daarmede omvattend. Genendel volgde met haar ogen zijn beschuldigende handen, zag in de hoek de Jodenhoed. Enige passen, zij greep hem, overhandigde Nehemia het gele ding. Met zijn oude vingers herstelde hij de vorm, zette de hoed op.

‘Ziehier, senhora, zó is het ons aangezegd.’

‘Door wie?’ beet zij hem toe.

‘Door Haqodaush-boroech-hoe. Ik hoop dat u het loshen-ha-koudesh nog verstaat, Genendel bath Micha.’

‘Ik versta het en spreek het, Nehemia bar Simeon. En nu is het uw beurt om te antwoorden.’

Zij ging over in het Hebreeuws:

‘Hebben wij gedood?’

‘Neen.’

‘Hebben wij gestolen?’

‘Neen.’

‘Hebben wij vals getuigd?’

‘Neen.’

‘Hebben wij onze ouders geëerd?’

Hij antwoordde weer in het Duits:

‘Ik heb gehoord dat u ze altijd hebt geëerd, Genendel bath Micha.’

‘Hebben wij het goed van anderen begeerd?’

‘Ik kan daarop niet eerlijk antwoorden, want ook ik ben een koopman.’

Genendel werd weer onrustig. Zij liep gejaagd door de kamer, rond het zware kloostermeubel dat diende tot schrijftafel van Josua Mocatta. Nehemia bar Simeon wendde zich steeds in haar richting, dat maakte haar nog onrustiger. Opeens stond zij vóór hem, keek naar hem op, haar kaken opeengeklemd. Haar ogen vonkten. Zij ademde zwaar, voordat zij hem toebeet:

‘Kat en muis, nietwaar, Adoni?’

Zijn gelaatstrekken veranderden, werden hoogmoedig, spottend. De wenkbrauwen iets opgetrokken, de grijze ogen koud. Toen sprak hij weer en klaagde aan:

‘Exodus 20, vers 3.’

‘Wij dienden geen andere goden,’ riep zij driftig.

‘Exodus 20, vers 4.’ De aanklacht ontrolde zich.

Zij schreeuwde, wijzend naar een crucifix aan de wand en een madonnabeeld in een muurnis:

‘Die gesneden beelden heeft Josua daar geplaatst als schilden tegen dit vergiftigde volk, waaronder wij moeten leven.’

‘Exodus 20, vers 2,’ sprak hij tergend langzaam, ‘u had geen vertrouwen in Hem, Die u uit Egypte, uit het diensthuis heeft uitgeleid.’

Zij bonsde heftig met haar vuistjes op zijn borst. Hij glimlachte erom.

Totdat zij hem toebeet:

‘En in een nieuw Egypte, in een nieuw diensthuis bracht.’

Met zijn sterke handen omvatte hij haar polsen. Op eens, angstig, werd zij stil en rustig.

‘Exodus 20, vers 5,’ vervolgde hij koud.

‘Waarom vloekt u ons? Mij deert het niet. Ik heb geen kinderen. Maar Josua’s nageslacht zou het kunnen trefen. Waarom . . . waarom vloekt u zoals al die boosaardige oude mannen uit de thora?’

‘Genendel bath Micha, keer terug. Exodus 20, vers 6. Haqodaush-boroech-hoe zal u dan tellen bij de duizenden die Zijn geboden liefhebben en onderhouden.’ Zijn stem was zacht geworden, alsof hij tot een kind sprak. Hij liet haar polsen niet los. Zij keek terzij naar de

grond, haar armen omhoog in zijn ijzersterke greep. Zij voelde zich ineens als een drenkeling die zich trachtte vast te klampen aan een rots in een kolkende zee. Zo werkelijk werd dit beeld voor haar, dat iets in haar innerlijk voor haar antwoordde:

‘Nu dit leven loslaten betekent de dood in de Schelde, in een dichtgebonden zak. Exodus 20 vers 13, Adoni. U kunt óók doodslaan met een geloof en met woorden.’

Hij liet haar polsen los. Zij wreef er onwillekeurig over. Zijn greep was te fors geweest. En Nehemia bar Simeon zeeg vermoeid en verward neer in zijn stoel. Wiste tersluiks tranen uit zijn wijze en harde en oude ogen. Wiste daarmee ook een flits van twijfel aan God weg. En prevelde:

‘Uw wil geschiede – tot in Eeuwigheid. Amen.’

Nehemia bar Simeon ging. Zoals hij vanaf zijn jongelingsjaren gekomen en gegaan was in vele steden en dorpen van Europa. Te voet. Getekend door de gruwelijke bul van Innocentius III en daardoor overgeleverd aan de willekeur van de beambten en de plotseling opvlammende haat en bloeddorst van het volk. Hij liep rechtop en trots. Dacht aan de woorden met Gabriël Baëna en het gesprek met Genendel bath Micha. Dacht aan de trotse, sterke en moedige mannen uit de thora. Mozes, de ijzeren dictator, die Farao hoonde en trotseerde. En overwon. Josua, de krijgsoverste, die geen mannen telde om zijn opdracht te vervullen. En overwon. Nehemia ben Hachalja, die Jeruzalem herbouwde en zijn vijanden trotseerde met de spade en de speer. En overwon. Simon bar Kochba, die opstond tegen de Hellenen. En overwon. En de Richters en de Profeten en de Koningen en

de krijgsoversten. Zij waren onbevreesd en overwonnen. Hij dacht verder.

‘Zouden deze mannen dezelfde moed hebben opgebracht als zij getekend waren geweest door de Jodenhoed en de Jodenlap? Zouden zij . . . neen, zij zouden niet. Zij zouden geen tekens hebben geduld. Zij zouden geen chérem, geen banvloek hebben aanvaard. Van niemand. Zij zouden zich hebben omgord om liever strijdend te sterven.’ Nehemia bar Simeon begon te bidden:

‘Heer in de Hemel, geef hun moed. Doe de Leeuw van Juda ontwaken. Verscheur hun merktekens en neem de chérem van ons hoofd. Amen.’

Straatjongens wierpen met vuil naar de baardige statige Jood, havenvolk schold en dreigde, dienaren van de schout vroegen naar zijn vrijgeleide. Hij bleef trots en recht toen hij het kostbare papier toonde. En toen hem vloekend bevolen werd door te lopen, dacht hij op eens veel milder over Gabriël Baëna en Genendel bath Micha. Omdat niet ieder mens even sterk geschapen is. Omdat niet ieder mens even dapper is. Besmeurd kwam hij in het huis van de joodse wolhandelaar die hem herberg in Antwerpen had aangeboden. Besmeurd door het straatvuil, besmeurd door de merktekens van paus Innocentius III, de vertegenwoordiger op aarde van Jehoshua van Nazareth, de Jood die Jezus Christus werd genoemd en als de Zoon van Haqodaush-boroech-hoe aanbeden werd, van Gibraltar tot de Noordkaap.

Na het gesprek met Nehemia bar Simeon trok Genendel zich terug in haar kamers. Zij gaf bevel aan de major domus niemand bij haar aan te dienen. Daarop ontbood zij

haar kamenier. Het slanke meisje meldde zich. Genendel beschouwde haar aandachtig en werd opnieuw bekoord door dat roodkoperkleurige haar, bedekt met het Florentijnse netkapje, de bijna zwarte ogen, het rechte smalle neusje, het vrolijke welgevormde mondje. Ah – wat was zij toch sierlijk, deze Senhorita Juana de la Calle, en daarom zuchtte en glimlachte Genendel. Een zucht om die starre, massieve, onomkoopbare Nehemia bar Simeon, de glimlach voor dit soepele, jonge en vreugdevolle leven. En Genendel, die dikwijls in beelden dacht, zag de donkere onheilspellende nacht in een bos, Nehemia bar Simeon, vervangen door de prille morgen met zonlicht over de velden: Juana de la Calle.

Een gratievolle nijging, een wat hese lokkende stem: 'U wenst, senhora Mocatta?'

Genendels ellebogen rustten op de leuning van haar armstoel. Even keek zij terzijde naar beneden in de grote bloementuin, haar handen bewogen, haar vingers, alsof zij iets teers wilde plukken.

'Juana . . . breng mij wijn van Jerez. Goudgele wijn van Jerez en een luchtig pasteitje van kalfsragoût. En knappend brood. Daarna moet je mij voorlezen uit Boccaccio. Er moet vandaag een frisse wind waaien door mijn zwartgallige gedachten.'

Weer neeg Juana en zij ging naar de keuken.

Juana plaatste een Mechels tafeltje voor Genendel, het koksmaatje bracht de pasteitjes en het brood. Vroeg of hij de wijn mocht inschenken.

'Ja, mijn jongen, maar vertel niets aan de major domus. Het is zijn werk en hij is er verzot op. Je zou geen leven meer hebben in dit huis.'

‘Heb ik toch niet,’ antwoordde het koksmaatje een beetje somber.

‘Wat vertel je me daar, mijn jongen,’ riep Genendel.

‘Nee, senhora, nee, het koksmaatje heeft geen leven. Maar dat is overal zo. Vóórdat je een volleeerde kok bent, heb je voor de rest van je leven genoeg grauwen en snauwen en slaag gehad. Dat hoort bij de leertijd, senhora.’

‘Zo, zo . . . , hoort dat bij jullie leerjaren. Juana, morgen moet de kok bij me komen. Hier in huis wordt niet geslagen.’

Het koksmaatje riep:

‘En geschopt, senhora. Maar als u morgen met de kok wilt spreken, mag ik dan vandaag al naar mijn moeder teruggaan? Anders overleef ik het niet. De kok is sterk en . . . gemeen en vals.’

Genendel glimlachte. Zij pakte een pasteitje, zei:

‘Kom hier, bengel. Eet vlug op. Ik zal dan maar niet met de kok praten. Tenminste niet onmiddellijk. En veeg je mond af en loop niet na te kauwen. De kok zou kunnen denken dat je gesnoept hebt.’

Gulzig propte het koksmaatje zijn mond vol, onderwijl neuriede hij door zijn neus . . . hm, hm, hmmm. Veegde toen zijn lippen af met zijn koksdoekje, boog en snelde de kamer uit.

‘Juana, ga zitten en eet mee. En drink ook een glas.’

Juana nam plaats tegenover Genendel, schonk een glas vol en wachtte. Met tintelende pretogen en hongerig bij het zien van de pasteitjes.

‘Waarop zullen wij drinken, Juana?’

‘Op de behouden terugkeer van Don Josua, zijn concubine en zijn zoon, senhora.’

Opmerkzaam bekeek Genendel nog eens haar kame-nier. Juana doorstond haar blik, maar met een hoogmoedig glimlachje. Genendel zei:

‘Ai, Juana, zeg je dat om mij plezier te doen?’

‘Neen, senhora, ik meen het werkelijk.’

‘Ook met zijn bijzit Geerte?’

‘Zeker met de senhores Josua en Ido.’

Genendel tuurde naar buiten. Het glas Jerez liet zij langzaam tussen haar vingers draaien. Zij mijmerde hardop:

‘Ido. Naar mijn man zaliger. Zou hij ervan weten een bastaard-kleinzoon te bezitten?’

‘Ach, senhora, in de hemel is alles mogelijk. Misschien is senhor Ido Mocatta ontboden bij de aartsengel en heeft die het hem verteld.’

Juana lachte, een beetje hoog, een beetje te spottend. Genendel nipte van haar glas, opeens in diepe gedachten verzonken.

‘Zou mijn Ido zaliger toen geschrokken zijn, Juana?’

‘Welnee, senhora. Hij zal heus wel weten dat Don Josua niet van hout is.’

‘Jawel – jawel – maar een kleinzoon uit die vrouw . . .’

‘Ach . . . senhora, vergeef mij. Maar een man is niet zo kieskeurig. Wanneer hij verliefd raakt is hij zich zelf niet meer.’

‘Ervaring, Juana?’

Genendel keek haar diepvorsend in de ogen.

Juana de la Calle zat ineens rechtop in haar stoel. Wat hoogmoedig, wat misprijzend, wat pijnlijk getroffen.

‘Senhora, ik heb ervaring. Maar ik was gelukkig niet zo een waarom mannen minder kieskeurig werden. Om mij moesten zij bijzonder kieskeurig zijn.’

‘Mijn respect, Juana. Ik wilde je niet kwetsen.’

‘Ik dank u, senhora, mijn respect.’

Genendel at. Juana at. En langzaam dronken zij de lichtwrange goudgele Jerez en beiden zwegen korte tijd.

Toen:

‘Juana?’

‘Senhora?’

‘Juana, Marranendochter, zou je deze middag willen komen logeren in mijn Ashkenasische wereld?’

‘Wanneer ik u daarmee genoeg kan doen, dan gaarne, senhora.’

‘Kan ik rekenen op je zwijgzaamheid, Juana?’

‘Marranos zijn even trots als alle Iberiërs, senhora. Ons woord is ons woord.’

Genendel knikte langzaam, vele malen, zei kinderlijk opgetogen:

‘Juana, weet je hoe je heten zou als Ashkenasische Jodin?’

‘Ja, senhora, Gittelle!’

‘Hè?! Hoe weet je dat?! Ik was net zo blij je als eerste zo te mogen noemen en nou weet je het al. Wie heeft je dat verteld?’

‘Ach, senhora, wat doet het ertoe. Wie? Wie is wie? In dit geval heeft wie toch alleen maar voor mij enige betekenis!’

‘Enige betekenis? Ach Gittelle, hoeveel is enige betekenis?’

‘Dié betekenis is niet te meten, senhora.’

‘Schenk mijn glas nog eens vol, Gittelle. Ik wil trachten die betekenis te meten. Antwoord. Klopt je hart sneller wanneer je zijn naam hoort?’

‘Neen, senhora.’

‘Klopt je hart sneller wanneer hij in je nabijheid komt?’

‘Neen, senhora.’

‘Klopt je hart sneller wanneer je aan hem denkt? Ik bedoel, wanneer je alleen bent ’s avonds en op je kamer, of in de tuin? Of wanneer je in de stad wandelt?’

‘Neen, senhora, mijn hart klopt niet sneller. Maar ik heb wel een vreemd gevoel over mij.’

‘Waar, Gittle?’

‘Senhora . . . u laat mij blozen.’

‘Heb ik al gezien, Gittle. Maar dat vreemde gevoel is nog geen liefde. Dat is meestal alleen maar hartstocht. Die man móet in je nabijheid leven want ik geloof niet aan hartstocht op een afstand.’

Juana de la Calle stond bruusk op. Het lege glas trilde even in haar handen. Genendel glimlachte jolig, ging voort:

‘Gittle, Gittle, alleen een Ashkenasische man kan je zo noemen. Hier in Antwerpen zijn er bijna geen en die er zijn . . . nah . . . die zijn getrouwd met hun boeken, soms met boeken en een vrouw. Blijft over een ongetrouwde Ashkenase, vlak in je nabijheid. Laat mij eens even nadenken, Gittle. Ik geloof dat ik hem ken. Of zal ik maar niet nadenken, Gittle? Nah?’

‘Denk maar niet na, senhora. Dat vermoeit u maar.’

‘Ik ben nog jong en goed gezond, Gittle,’ riep Genendel geïrriteerd, ‘dat nadenken over Gabriël Baëna vermoeit mij helemaal niet.’

‘Senhorall’

‘Nah, mijn kind, schreeuw maar niet zo. Ik zal je niet verraden. Weet Gabriël zelf al dat hij uitverkoren is en dat je ergens aan een vreemd gevoel lijdt?’

‘Ja, senhora. En hij weet nog meer.’

‘Alles, Gittele, alles?’

‘Alles, senhora. En . . . hij is een Ashkenasische hidalgo.’

Genendel gierde van pret, dronk in één teug de rest van haar wijn.

‘Senhora, bent u niet boos op mij?’ vroeg Juana wat be-deesd en angstig.

‘Welnee, mijn kind. Het is veel beter dat jullie alles van elkaar kent, maar . . . snoep niet te veel en te dikwijls van de druiventros. Heb je een bruidsschat?’

‘Een bescheiden bruidsschat, senhora. Onze familie heeft maar weinig kunnen redden uit Portugal.’

‘Gittele, wat je hebt zal ik verdubbelen en Gabriëls inkomen zal worden verhoogd. Ik zal je missen, maar over drie maanden moet je senhora Baëna zijn.’

‘Dat is de hoogste tijd, senhora Mocatta.’

‘Gezegend zij je schoot, Gittele. En wanneer het een zoon is?’

‘Hij zal besneden worden, senhora.’

‘Geef mij mijn gebedenboek, Gittele,’ zei Genendel, opeens diep ontroerd.

Juana de la Calle snelde naar de deur. Luisterde. Kwam geruisloos terug. Sloeg het vloerkleed op, en onder een tegel opende zij een kluisje, nam daaruit Genendels gebedenboek en een zwart hoofddoekje. Zij reikte ze aan.

‘En jij, Gittele? Wil Gabriël het niet?’ Genendel was opeens streng en achterdochtig.

‘Jawel, senhora. Hij wil teruggaan als ik het wil. Maar ik ben nog niet zo ver. Ik ken de betekenis nog niet van het joodse geloof. En . . . ik ken nog geen alef voor een beth,’ antwoordde Juana ernstig.

En de impulsieve Genendel, wier stemming vele keren

in een uur kon wisselen, kreeg ineens tranen in haar ogen.

‘Kom hier, mijn schaap, kom hier. Ik zal je Hebreeuws en Jiddisch leren. Gittele, God is groot en groots. Uitgerekend mij, een afvallige, laat Hij een Marranenkind terugbrengen. Uitgerekend mij. Kom hier. De Jodinnen zijn het behoud van het volk. Door de eeuwen heen.’

Juana de la Calle kwam. Genendel kustte haar op het voorhoofd. Tussen lachen en schreien door riep zij nog:

‘Wat heb ik gezegd? Je bruidsschat verdubbelen? Driedubbel zal hij worden. En, met wat Don Josua schenkt, zesdubbel.’

Genendel ontdeed zich van al haar kostbare juwelen en ringen, bedekte haar hoofd met het zwarte doekje, bladerde in haar gebedenboek, ging staan in een hoek, naar het Oosten. En prevelde en prevelde. De geheime lessen waren begonnen – Boccaccio was volkomen vergeten . . .

Een paar dagen later meldde de major domus de aankomst in Antwerpen van senhor Loys de Negro, met echtgenote en kinderen. Genendel vocht met haar beheersing, overwon, en vroeg koeltjes:

‘Senhor Loys de Negro met echtgenote? Vergis je je niet, Jehan?’

‘Neen, senhora. Een knecht van ‘Het Hof van Neurenberg’ bracht de boodschap, dat senhor Loys de Negro en Doña Raquel het voornemen hebben u hedenmiddag te komen begroeten.’

‘Goed dan. Zorg dat alles in orde is voor deze voorname gasten.’ Zij knikte kortaf. De major domus kon vertrekken.

Genendel ontbood Juana. Toen zij alleen waren, zei zij:

‘Gittele, blijf bij mij. Er komt bezoek. Sinds een paar dagen heb ik last van lach- en huilbuien. Wanneer ik er zo een krijg, dan moet jij de honneurs zolang waarnemen.’

‘Jawel, senhora. Maar zoudt u de dokter niet eens ontbieden?’ vroeg Juana ernstig.

‘Neen, Juana, het zal wel overgaan.’

Genendel ontweek de onderzoekende blik van haar kamenier.

En toen die namiddag Loys de Negro zijn hoofse buiging maakte voor Genendel en daarna met Spaanse grandezza en sierlijk handgebaar Doña Raquel voor haar leidde en een revérence liet maken, kreeg Genendel inderdaad een hevige lachbui en daarna hilde zij. Loys de Negro schrok. Een paar vlugge passen en hij stond vlak voor haar.

‘Senhora, wat scheelt eraan? Bij mijn vorig bezoek waren uw emoties toch zo volkomen evenwichtig. Begint de afwezigheid van Don Josua u zo te drukken? Kom, kom, dat gaat voorbij. Bitter en zoet, zij volgen elkaar gelukkig altijd op. Kom, kom.’

Genendel droogde haar ogen. Zij glansden weer ondeugend. Zij maakte een uitnodigend gebaar om de trap naar de eerste verdieping te bestijgen. En stilzwijgend, wat plechtig, gingen zij naar Genendels woonkamers. Genendel en Doña Raquel, achter hen Loys de Negro, achter hem Juana de la Calle.

In de kleine hal van de eerste verdieping betrok Juana de wacht in een hoogleunige kloosterstoel, nadat Genendel met haar gasten was binnengegaan in haar woonkamers aan de tuinzijde. Nauwelijks had zij de deur achter zich gesloten, of zij barstte los met één woord:

‘Oi!’

Loys de Negro maakte een breed gebaar met zijn handen, zijn ogen half dichtgeknepen, het hoofd een beetje scheef, een vreemd spottend lachje om zijn mond, antwoordde:

‘Nou nee, waarom niet? Wij hadden er genoeg van.’

‘U ook, Doña Raquel?’ vroeg Genendel.

‘Zeg maar Riwke, Genendel bath Micha. Zeg maar zoveel mogelijk Riwke. Kan ik tenminste weer eens gewoon sjmoezen. Als Doña Raquel krijg ik nog eens een versjtomming, als de dood zo bang om een woord verkeerd te zeggen. Het valt echt nog niet mee.’

‘Went wel, went wel,’ zei Genendel bemoedigend. ‘Kind, je moest es weten wat ik heb doorgemaakt dat eerste jaar met Ido owelesjolem! Maar nu? Ik bezweer je, zelfs met Juana van Arragon, de vorstin, durf ik het aan.’

‘Heb ik ook gezegd,’ interrompeerde Loys de Negro. ‘Alles went. De tsores en ook de simcha. Nah, Riwke, hoe hebben wij gereisd? Nah?!’

‘Als oude adel. Iedereen buigt. Iedereen kijkt je naar de ogen. Alleen een beetje duur, heel duur.’

‘Is mijn zorg,’ riep Loys de Negro wat driftig. ‘Genendel, wat heb ik aan mijn mezomme in een donker huis in een Jodensteeg? Alsmaar verborgen onder de vloer van mijn pakhuis. Wanneer ik wat nodig had, moest ik me eerst een breuk sjouwen om ruimte te maken, dan tegels eruit tillen, dan zand uitgraven en eindelijk het geldkistje, met zware hartkloppingen van de angst. Wat een leven! En nou, Genendel, en nou? Een tegoed bij de Fuggers. een tegoed in Brussel, in Metz, in Parijs, noem maar op.’

‘En toch . . .’ mompelde Riwke.

‘Wat “entoch”, wat “entoch”,’ fluisterde Loys de Negro driftig. ‘Ik heb gelijk. Moet ik mijn mezomme soms blij-

ven koesteren totdat zij weer een "Judengass" gaan plunderen?"

'Misschien vinden ze het niet,' zei Riwke koppig.

'Goed, goed, ze vinden het niet. Maar wij ook niet meer. Opgejaagd, zwervend, komen wij er nooit meer om het geld op te graven. En misschien over honderd, tweehonderd jaar gaat een goi afbreken en een nieuw huis bouwen en vindt mijn mezomme. Neemt het vanzelfsprekend, zegt niet eens 'gebenschte Jood . . .' oser. Nee, als God iemand wat wil laten bezitten, geeft Hij hem dit om hem ervan te laten genieten en niet om hem te treiteren.'

'Ik ben bang,' fluisterde Riwke.

'Voor wie?' stoof hij op.

'Voor God. Misschien gaf Hij je al die mezomme om te verdelen onder de arme beroofde schlemielen,' zei ze eenvoudig.

'Schenk ik niet genoeg weg?!' Hij stampvoette.

'Ik weet het niet. Misschien moet je alles geven en medelijden hebben met allemaal,' zei Riwke treurig.

Hij begon op en neer te dreutelen. Schudde driftig het hoofd, sloeg zijn rechtervuist voortdurend in zijn linkerhandpalm, riep boos maar beheerst:

'Neen, neen, we hebben genoeg geleden. Wij Joden willen alsmaar lijden. De hele thora: één lijdensweg. Geen hoofdstuk, geen vers met vreugde. Bloed en tranen en geboden. Geen zon, geen lach, geen blijheid. Neen, neen!'

'Nah, senhor Loys de Negro, kalmeer,' zei Genendel geïrriteerd. 'Misschien já word je de eerste profeet van de Vreugde. Misschien schrijven de Rabboniem nog eens een Zesde Boek . . . de Megilla Jehoeda bar Gershom, de Blijde Levensgenieter. Misschien já.'

'Omein,' riep hij.

‘Omein,’ fluisterde Riwke.

Toen nodigde Genendel hen uit plaats te nemen bij het venster. En zij rinkelde haar zilveren tafelbel. Juana de la Calle trad binnen, wachtte.

‘Juana . . . Jerez . . . en het gebak.’

Toen zij vertrokken was om de wijn en het gebak te bestellen in de keuken, zei Genendel:

‘Jullie behoeven niet zo krampachtig te zitten en te doen. Juana de la Calle is tow, een Marranenkind dat terug wil naar de jiddischkat. En gaat trouwen met Gabriël Baëna.’

‘Gabriël Baëna? Hij?’ vroeg Loys de Negro.

‘Ja . . . Gabriël Baëna, een joodse jongeman. Vroeger Gershom bar Shlomo. God geve dat het lukt,’ fluisterde Genendel.

‘Mesjoggene wereld, mesjoggene wereld,’ hilde Riwke, ‘de een wil goi worden, de ander wil weer als Jehoede leven. Gottogott, wat een duisternis.’

Loys de Negro sloot de ogen. Tranen welden op onder zijn wimpers en rolden over zijn wangen. Hij fluisterde:

‘Als ik het maar goed doe, als ik het maar goed doe. Het is voor de kinderen . . . bij mijn leven . . . voor de kinderen.’

Spontaan stond Genendel op, pakte zijn hoofd tussen haar handen, zoende hem op de betraande ogen, zegde:

‘Vertrouw op God. Hij zal je weg altijd bewaken. De weg van een goed mens. Riwke, zoen je man. Hij is het waard.’

Toen stond Riwke op om haar man te steunen met een zoen en Genendel, vóór het venster, bad. Twee joodse mensen offerden zich op voor het leven van hun kinderen. Lechaïem, het hoogste gebod.

Herfst. Een klein konvooi keerde terug in Antwerpen. Een konvooi van drie reiswagens getrokken door Friese paarden. Een escorte van twaalf bereden mannen onder bevel van de vertrouwde Vlaamse homan van het Huis Mocatta. In de eerste wagen reisden twee schrijvers en een kamerdienaar. In de tweede Josua Mocatta, zijn concubine Geerte en een maerte met de boreling Ido. De derde wagen vervoerde bagage en leeftocht voor allen. Het escorte was verdeeld over de trein. Voor, terzijde en achter.

In de binnenhof dromden de schrijvers, de pakhuis-knechten en het koggevolk. Want de jonge patroon zou terugkeren van zijn reis naar Milaan en Venetië. Toen Mocatta's wagen de hof was binnengereden, namen allen hun muts af. Een diepe stilte. De voerman opende het zware portier. Mocatta sprong lenig op de grond, monsterde langzaam van links naar rechts, van rechts naar links, al het volk van het handelshuis. Toen knikte hij glimlachend, opgewekt. En zij zagen hem weer zoals hij in het voorjaar vertrokken was: rijzig, slank, wilskrachtig en verzorgd. Een handelsheer was teruggekeerd, hun broodheer was weer thuis.

Gabriël Baëna kwam naar hem toe, boog. In het bijzijn van de schrijvers en de knechten werd afstand streng bewaard. Handelsheer en eerste reisfactor, voor de gemeenschap waren hun plaatsen nauwkeurig bepaald.

'Welkom, senhor Mocatta, welkom thuis.'

'Dank u, senhor Baëna, is alles wel?'

'Goed en minder goed, senhor.'

'Geen kwaad nieuws, hoop ik, senhor Baëna?'

'Zoals ik gezegd heb, senhor Mocatta, goed en minder goed. Geen kwaad.'

Josua Mocatta knikte. Toen keerde hij zich om. In de

wagen stond Geerte van Arcen, de kindermaerte naast haar met Ido in de armen. Hij reikte Geerte de hand en, even lenig als hij, sprong zij op de grond. Maar voordat zij de schrijvers en de knechten groette met een wat stuurse hoofdknik, hielp zij behoedzaam de maerte en het kind uit de wagen. Toen verspreidde zich de kleine menigte, het dagelijks werk werd hervat. In de hof werden de voerlieden en de mannen van het escorte luidruchtig, vrolijk en bedrijvig. Het ontbinden van het konvooi, het verzorgen van paarden en have was begonnen. Gabriël Baëna begeleidde hen tot de hofdeur die naar de hal voerde. Daar wachtte Jehan, de major domus. Hij begroette zijn broodheer en Geerte, die allengs stugger was geworden. Jehan zei:

‘Senhora Mocatta verwacht u in haar kamer.’

Josua knikte met een flauw glimlachje, het kookte in hem. Waarom zo een vijandige ontvangst door moeder Genendel? Waarom was zij, zijn deelgenoot in het handelshuis, niet in de hof gekomen? Wachtend aan het hoofd van al het volk?

In haar grote woonkamer zag hij haar zitten op haar vaste plaats bij het tuinraam. Juana de la Calle stond achter haar stoel. Genendel rees op, kwam naar hem toe. Omvatte zijn gezicht met haar beide handen en kuste hem op het voorhoofd.

‘Welkom thuis, mijn jongen,’ zegde zij. Daarop keerde zij zich naar Geerte.

‘Welkom, Geerte van Arcen.’

Geerte zweeg, stroef, onhandig, boers, zichtbaar onwillig.

Genendel deed een paar stappen naar de maerte en het kind. Met haar sierlijke vingers streek zij de reisdeken

om het gezichtje wat terzijde en keek aandachtig naar Ido. Hij glimlachte, zijn groengrijze oogjes glansden. En, ondanks zich zelf, glimlachte Genendel terug en streek met haar wijsvinger langs zijn wangen en kinnetje.

‘Ik veronderstel dat u zich wilt terugtrekken, Geerte van Arcen, en wat rusten.’

‘Jawel, senhora, ik wil mijn zoon verzorgen.’

Zij keken elkander aan, koel, nog niet vijandig. Een eerste verkenning.

‘Juana, wijs juffrouw Geerte van Arcen de weg naar haar kamer. En zorg ook voor de kindermaerte. En laat onze maerte zich ter beschikking houden met alles wat verlangd wordt. Neem mijn plichten nauwkeurig waar.’

‘Jawel, senhora.’

Zij waren alleen. Genendel en Josua Mocatta. Zij nodigde hem uit tegenover haar plaats te nemen aan het tafeltje bij het tuinraam.

‘Wat wil je drinken, Jehoshua? Bourgonje, Rijns, Jerez?’

‘Niets, moeder Genendel. Hoe is uw gezondheid?’

‘Onbeschreeë,’ antwoordde zij nadrukkelijk, met één heftige hoofdknik.

Hij glimlachte haar toe.

‘En, moeder Genendel, wat is er hier voor nieuws?’

‘De eerste commies heeft de cijfers voor je gereedgemaakt. Het jaar 1500 was voorspoedig, dit jaar tot nog toe nog beter.’

‘Hoeveel koggen hebben wij verloren?’

‘Twee.’

‘Op hoeveel reizen?’

‘Op honderddrieënvijftig.’

‘Zijn de koggen vervangen?’

‘Ja. En ik heb nog twee nieuwe bijgekocht.’

‘Goed, moeder Genendel. En de konvooien?’

‘Een peperkonvooi verloren bij Ulm, een zijdekonvooi verloren bij Stettin.’

‘Op hoeveel konvooien, moeder Genendel?’

‘Dat weet ik niet zo precies, Jehoshua. Het waren er honderden, grote en kleine dooreen.’

‘Is de Hanze opgekomen voor het zijdekonvooi?’

‘Neen.’

‘Is de Rijnse Bond opgekomen voor het peperkonvooi?’

‘Neen.’

‘Waarom Antwerpen nog lid is van de Hanze, is mij een raadsel moeder Genendel,’ zei hij hoofdschuddend.

‘De provoost van de Portugezen heeft zich voor ons ingezet, Jehoshua. Hun antwoord was dat wij Iberiërs zijn. Voor Duitsers zouden zij zijn opgekomen.’

‘Ja, ja,’ zei hij peinzend. ‘En voor de Fuggers met hun machtige factorij hier.’

‘En jouw reis, Jehoshua?’

‘Wij zullen geld neerleggen in Venetië en Milaan. Ook in Genua en Florence. Wij zullen correspondenten hebben in Napels en in Saloniki, En . . .’, hij keek onwillekeurig naar de deur, fluisterde:

‘. . . en in Constantinopel.’

‘Zóver ons geld, Jehoshua?!’

‘Ja, moeder. De sultan is een gemakkelijker vorst voor de Joden dan welke koning hier in het Avondland. Tenminste, zolang het westen hem blijft aanvallen omdat hij Kanaän bezit en liever bij zijn Mohammed blijft. Ik heb dubbele conti geaccordeerd, één bij een joods huis, één bij een christen of een islamiet. De rente komt eens per

jaar per speciale koeriers, in wissels op de Hanzesteden en de City Londen. Geen baar geld onderweg, moeder.'

Zij knikte begrijpend en toestemmend.

'Hoeveel van ons vermogen steek je in deze bankzaken, Jehoshua?'

'De helft, moeder. De andere helft zullen wij bezighouden in onze handelszaak. Ik heb het risico verdeeld. Zo hebt u het toch liever? Het oude, en toch ook iets nieuws proberen!'

Zij antwoordde opgelucht:

'De helft is altijd nog voldoende om er rustig van te kunnen leven, mijn jongen.'

'Ja, moeder.'

Zijn gelaatstrekken werden gespannen en nadenkend. Toen stond hij op, drentelde door de kamer. Hier en daar bekeek hij miniaturen, kleine beeldjes en het zilverwerk, dat Genendel sedert zijn vertrek had verzameld. Zij keek opmerkzaam naar de belangstelling die hij toonde, zegde:

'De schippers en de konvooileiders weten blijkbaar wat ik steeds zoek en mooi vind. En zij hebben smaak. Dat verwondert mij steeds opnieuw.'

'Vlamingen, moeder. Een volk met gevoel onder een ruwe huid.'

Lange tijd zeiden zij niets, totdat opeens Genendel vroeg:

'Is je liefje een Vlaamse?'

'Nee, een Hollandse.'

'Haar gezicht is niet Hollands. Er is vreemd bloed in haar.'

'Ja, bloed uit het Verre Oosten. Tussen India en Cathay. Het is niet te bepalen. Van niemand is het te bepalen.'

‘Weet je dat zo zeker, Jehoshua? Van de Joden is het heel zuiver, dacht ik.’

‘Lees de thora nauwkeurig, moeder Genendel. Chal-deeuws, Egyptisch, Assyrisch, Perzisch, en na de verwoesting van de tempel . . . Romeins, Moors, ga maar voort. Neen, moeder, eensoortig bloed bestaat niet. En het zou ook niet goed zijn.’

Hij bleef vóór haar staan, keek op haar neer. Bijna drif-tig riep hij haar toe:

‘Ido, mijn zoon, heeft gemengd bloed. Hij is mij er niet minder lief om. En van haar houd ik. Ziekelijk veel. Ik kan niet meer zonder haar.’

‘Die . . . !’

‘Ja, diél Van haar, zoals zij is, zonder verleden. Twee mensen ontmoeten elkander, gaan in elkaar op en hun verleden wordt afgelegd als een vuil versleten hemd. Een nieuw leven bestaat niet, moeder, dezelfde mens leeft voort, mijlpaal na mijlpaal . . . maar zonder dat oude hemd, zijn verleden.’

‘Gracia Nunez?’ fluisterde Genendel en durfde niet op te kijken.

‘Weggezeild uit mijn herinnering, moeder, zoals alles wegzeilt uit ieder mens. U, moeder, leeft mijn vader nog in uw herinnering?’

‘Ja, en in je zeemansbeeldspraak zal ik antwoorden. Het schip, genaamd Ido Mocatta, ligt voor altijd veran-kerd in de grond van de veilige baai, genaamd Genendel bath Micha.’

Zij stond. Bruusk het hoofd in de nek, de ogen hard en fonkelend, in opvlammende drift. Zij ging verdedigen wat haar dierbaar was. En gelijktijdig aanvallen wat als vreemd binnengedrongen was in haar leven. Die!

En terwijl zij hem aankeek en hij onbeweeglijk wachtte ontdeed zij zich langzaam van haar juwelen. Het parelsnoer, de oorknoppen, de ringen van haar vingers. Twee hield zij aan, samen om één vinger: de trouwringen van Ido en haarzelf.

‘Verlaat mijn kamer, Josua Mocatta, ik wil bidden.’ Zij bedekte heur haren met het zwarte doekje. Het flitste uit zijn mond:

‘Voor wie gaat u bidden?’

‘Voor Gracia Nunez. Dat Ha-Kadosh-boroech-hoe Zijn Engel zende in haar cel met de sluier der vergetelheid.’

‘Moeder! moeder Genendell!’

‘Ga nu, goi! Een Jodin wil bidden.’

‘Goi? Ik? Betekent dit chérem?’

‘Ja.’

Hij sloeg de handen voor z’n ogen. Zij keek hem na. Deze lenige atletische figuur, een man zoals zij er slechts weinig in haar leven had gezien, nu langzaam lopend naar de deur, de brede schouders schokkend van verdriet.

Chérem, banvloek.

En haar woorden tegen Juana de la Calle over de Jodinnen brandden in haar gedachten. Maar ook twijfel, hevige twijfel. Had zij de woorden chérem en goi ijdel gebruikt?

BOEK VI

Genendel

Geerte schrok wakker. Vroeg in de morgen. Zoals dat de laatste tijd reeds meermalen was gebeurd.

En weer wachtte zij op de hoorn. Die niet blies, dat was reeds twee jaar geleden. In die stad in het noorden, boven de rivieren.

Geen bakker, niet neerhurken in de kleine betegelde hof. Geen glurende gildemeester, geen roggepap aan de haak voor Joost Kluwer. Niets van toen. Alleen het wakker schrikken. En het klamme zweet op haar voorhoofd om de angst voor Toen!

Geerte van Arcen richtte zich op in het ruime zachte bed. Schoof de gordijnen terzij. En zag de weelde van haar slaapkamer. En het Heden was daar, zonnig, rijk, veilig.

Tranen schoten in haar ogen, tranen van rust. Ze keek naar de grote schommelwieg naast haar, gleed lenig uit bed en boog zich over Ido, haar zoon. Lang bekeek zij het slapende gezichtje. Zo anders, zo geheel anders dan de borelingen uit Holland en Vlaanderen. Vooral de donkere wenkbrauwen en de wimpers. En het ferm gesloten mondje. Noch van Josua noch van haar was de kleur van zijn haren. Blond, Hollands blond.

Zij liep naar het venster, een licht zinnelijke prikkeling overviel haar door de kitteling van het dikke zachte exotische tapijt onder haar blote voeten. En een gedachte aan Toen, de huiverig koude plavuizen van de keuken in het huis van Joost Kluwer, overviel haar. Zij nam plaats in een dagobert bij het venster . . .

Zou het blijven? Zou het kunnen blijven? Waarom niet? Nog steeds was zijn hartstocht hevig voor haar, nog steeds kon hij doelloos in haar armen liggen. Alleen maar wat liggen en genieten van de rust, van de ontspanning die zij hem schonk. Die hij nodig had in zijn drukke leven van grootkoopman en bankier. Zo dikwijls had zij hem gevraagd of dit voldoende was. Steeds had hij met gesloten ogen gefluisterd – ja – ja – alleen maar rust en jouw genegenheid, niets willen, niets verlangen.

Rust, rust, niets meer. En daarna kon hij opveren en, onmiddellijk weer gespannen, liep hij door haar kamer als een lenig en sterk mannetjesdier, gereed om te vechten. En te overwinnen.

Hij was goed, te goed. Ze had bijna nimmer iets goeds van mannen ondervonden. Eén! Die schout van die stad. Die te oud en te lelijk was geweest om haar dankbaarheid te aanvaarden. En zijn waardigheid had behouden omdat hij alleen maar schout wilde blijven. Onkreukbaar. Onomkoopbaar. Een sterke oude man. Josua, nog sterker, ondanks zijn jeugd.

Hoe uitstekend had hij gezorgd, zodra zij hem haar zwangerschap had bekend. Dit grote huis haar onbezwaard eigendom, daarbij als lijfrente de pacht van twee hoeven. Voor nu en tot zijn dood een ruim jaargeld, zodat zij een maerte en twee meisjes in dienst kon houden. En een karos met een voerman-stalknecht.

Zij begon te huilen. Zou het zo kunnen blijven? Wanneer zij ouder zou worden, haar lichaam zou vervetten zoals van de meeste Vlaamse vrouwen hier? Wanneer haar gezichtshuid zou gaan rimpelen, haar handen en vingers dik zouden worden en op haar benen spataderen zouden ontstaan? Maar hij, ook hij bleef toch geen veer-

tig? Hij zou toch ook zijn jeugd verliezen en zijn kracht? Ook hij zou minder worden, minder, minder . . . Zij zuchtte.

Toen glimlachte zij. Hij was zoveel ouder. Geen muizenissen, Geerte. Maar dat ongebondene, dat vrije, dat minnares blijven! Dat is niet zijn schuld, hij wilde je trouwen, maar je kon niet omdat je nog steeds getrouwd bent met die lompe boerenknecht. Alleen tegen zuster Theresia had zij toentertijd gelogen. Anderen hadden het nooit gevraagd. En scheiding is een zaak van de Heilige Vader, die alleen aan koningen en keizers verlof geeft, mits er politiek voordeel in zit – zo heeft Josua het verklaard – ook hij was machteloos – Josua – Josua – mijn kerel. Hoelang?

Zij hoorde gerucht. De maerte trad binnen, een meisje volgde. Zij brachten een houten kuipje en kannen warm water.

‘Joffrouwe, het kinderbad.’

Geerte knikte, keek niet op. De vrouwen plaatsten de tobbe en de kannen op een tafeltje. Het meisje verliet de kamer. De maerte knielde bij de kledingkist, nam schoon kindergoed eruit en legde dat bij de tobbe. Toen vroeg ze:

‘Wat zal de pot schaffen, vandaag, joffrouwe?’

Geerte dacht na. Josua zou bij haar komen eten.

‘Vis, maerte.’

‘Stokvis?’

‘Nee, die krijg ik niet meer gaar.’

‘Wilt u dan zelf weer koken?’, vroeg de maerte geprikkeld.

‘Ja. Voor senhor Mocatta wil ik zelf koken. Hij komt niet zo dikwijls hier eten.’

‘Juist daarom kan ik het beter doen. En u kunt zich helemaal aan hem wijden. Helemaal,’ antwoordde de maerte.

Met een ruk van het hoofd keek Geerte haar aan. De maerte glimlachte op een bijzondere manier.

‘Wat bedoel je, maerte?’

‘Och, niets. Ik wilde het makkelijk voor u maken, joffrouwe.’

‘Of me beledigen, maerte.’

‘Misschien.’

‘Niet misschien. Als de dienst je hier niet bevalt, vertrek dan. Er is werk genoeg in Antwerpen.’

‘De eerste van bloeimaand, joffrouwe.’

‘Goed. En nu de reden en de waarheid, maerte.’

‘Heel Antwerpen spreekt over u en senhor Mocatta. Ik wil niet langer dienen in een vrijersnest.’

‘Ooit zelf een vrijer gehad?’

‘Wat gaat u dat aan, joffrouwe?’

‘Ik begrijp het. Heeft mijnheer pastoor je deze woorden voorgezegd?’

‘Ja. Hij heeft me bevolen zo spoedig mogelijk te vertrekken. Ik wil geen last met de pastoor, ik ben gelovig rooms. En u gaat bijna nooit naar de mis. Bovendien . . .’

‘Wat?’

‘Mijnheer pastoor zegt dat senhor Mocatta afstamt van verjaagde gedoopte Joden. Dat hij in het geheim nog wel een Jood zal zijn.’

Geerte van Arcen huiverde. Haar gezicht werd bleek.

‘Pas op, maerte,’ riep zij.

‘Past u op, Geerte van Arcen. Voor schout en schepenen en de monniken van de Inquisitie.’

‘Poeh, wilde je me bang maken, maertel!’

‘Nee, joffrouwe, nee. Ik wilde u waarschuwen op mijn manier.’

‘Bewijs alles wat je beweert, maerte.’

De maerte liep langzaam naar de wieg. Wees naar het kind.

‘Zal ik de boreling wassen? En het u tonen?’

De vrouwen keken elkander strak aan. Het weerlichtte in Geertes ogen, in die van de maerte doofde een boosaardige vonk.

‘De eerste van bloeimaand zal ik uw jaarloon verdubbelen, maerte,’ zei Geerte. De aderen in haar slapen klopten, haar handen werden klam.

‘Niet nodig, joffrouwe. Ik vertrek. Want ik ben bang voor de pijnbank. Ik zal er nooit meer over praten, maar neem een raad van mij aan. Was uw zoon altijd zelf en laat hem nooit samen zwemmen met de jongens van het land.’

Geerte knikte langzaam en gelaten. Voor het eerst in haar leven voelde zij een breidel die zij aanvaardde. De maerte deed een paar stappen, stond voor haar. Weer keken beiden elkander aan. De ogen van de maerte waren zacht geworden. Ze zegde:

‘Ik hou van dit kind. Het mijne stierf in de hooiberg waarop ik het ter wereld bracht. Daarom. De man die mij verkrachtte was een Boheemse schutter, een heer Mocatta was jammer genoeg voor mij niet voorbestemd. Ik zal bidden en de Moeder Gods zweren, dat ik zwijgen zal voor altijd.’

Toen nam de maerte het kind uit de wieg, kustte het teder. Bij de deur zegde zij, met afgewend gelaat:

‘Ik zal het middagmaal gereedmaken voor u en Senhor Mocatta.’

Geerte was weer alleen met haar zoon.

Hij kwam terug. Lenig. Soepel. Opgewekt. Een man in zijn volle kracht, bruisend van levenslust.

Zij zat. Weer bij het venster. Starend, de ogen behuild, een onbestemde angst deed haar pijn rond het hart en in de borst.

Zij keek niet op toen hij binnenstapte en achter haar rug zich vooroverboog om haar haren te kussen, haar oor, haar hals. Toen zijn sterke handen haar schouders omvatten en haar bovenarmen streelden, huiverde zij. En boog het hoofd. Verwachtend.

De stilte werd beklemmend. Voor haar was er een kloof tussen hen, de eerste na de dag toen zij hem had teruggebracht in het leven.

‘Geerte,’ fluisterde hij in haar oor.

Ze antwoordde niet. Hij streelde haar wangen en kinnetje met beide handen. Voelde haar tranen.

Bruusk wendde hij haar hoofd achterover en zag de diepe angst en droefenis. Voor het eerst sinds hun samentreffen, voor het eerst zag hij een andere dan zijn kortdate flinke Geerte.

‘Wat is er, Geerte?’

Zij maakte met haar sierlijke krachtige handen de zijne los van haar wangen, schudde even het hoofd en stond. Keerde zich naar hem en keek. Koel, vijandig. Een vrouw van een ander volk.

‘Ik wil hier weg.’ Ze fluisterde bijna.

‘Geertel!’ Zijn gezicht versteende, was bleek onder de uitheemse gelaatskleur. Zijn ogen gloeiden. Een man van een ander volk.

‘Alleen?’

‘Nee, nooit. Met mijn zoon. Hij is mijn leven. Ieder kind is het leven van een vrouw. Nummer één, vóór de man, de verwekker.’

Hij ademde diep, bevrijdend.

‘Wat is er gebeurd, Geerte?’

‘Niets. Een paar woorden tussen de maerte en mij.’

‘Waarover?’

‘Ido. Door jou getekend voor heel zijn leven. Door jou gedoemd om bevreesd te zijn tot zijn dood. En ik? Voor mij een nog grotere angst, mijn geluk is vervlogen.’

Hij nam haar hand, zat neer in haar stoel, trok haar op zijn schoot.

Zij duwde zijn kin op, zodat hij haar in de ogen moest kijken. Treurig vroeg ze:

‘Waarom Josua? Ik begreep het toen niet en ik hield te veel van je. Had ik toen maar beseft wat er in die zijkamer met mijn Ido gebeurde. Wat die mannen daar deden met mijn zoon. Besnijdenis! Voor mij een onbegrijpelijke wet. Een wet van wilden!’

Zij sprong op van zijn schoot, liep doelloos door de kamer, huilde, gierend. Schouderchokkend stond zij in een hoek, toen hij haar verliet nadat zij geroepen had:

‘Ga weg. Ik kan je vandaag niet velen.’

Langzaam verliet hij het huis. Dacht aan de woorden van moeder Genendel. Goj, chérem.

Dacht aan de zin van Geertes woorden.

Jood, chérem.

Acht dagen verstreken. Niemand wist waar hij was. Moeder Genendel doolde rusteloos door het grote huis, de schrijfkamers, soms langs de kaden waar de koggen van het huis waren gemeerd.

Geerte van Arcen wachtte. Ook zij liep door haar huis. Verzocht de maerte te beginnen met de schoonmaak. Ze hielp mee, gekleed als een werkmeid, deed soms hetzelfde tweemaal om maar iets te doen te hebben. Om te trachten rustig te worden. Tevergeefs.

De negende dag. Een donderdag.

Moeder Genendel ontbood Gabriël Baëna.

‘Senhor Baëna, ik ben ongerust.’

Ze keek hem zo verdrietig aan, dat hij zich opeens een paar andere ogen herinnerde. Jaren geleden. Toen had zijn moeder hem ook zo aangestaard, het was de dag geweest van het bericht dat zijn vader was binnengelokt in een herberg om geld te komen wisselen en daar werd doodgeslagen.

‘Ik zal op onderzoek uitgaan, senhora Mocatta.’

‘Ga niet alleen, Gershom ben Schlomo.’

Verrast keek hij haar aan. Bedekte opeens zijn ogen met zijn linkerhand en boog het hoofd.

‘Waarom keert u terug, Genendel bath Micha. Waarom maakt u me weer Jood?’

‘In tijden van gevaar sluiten de Joden zich aaneen. Er is gevaar, Gershom. Daarom verlaat ik nu deze wereld, die de onze niet is.’

‘Voorgoed, Genendel bath Micha, voorgoed?’

‘Dat zal de tijd leren. De tijd, die geleerd wordt door de Almachtige. Vind Jehoshua, Gershom, het zal je niet berouwen, je choepah met Gittlele zal je groots kunnen vieren.’

‘U weet alles?’ riep hij geschrokken.

‘Alles. Maak je daarover geen zorgen. Jodinnen kunnen babbelzuchtig zijn, maar ook zwijgen tot in het graf.’

Hij begon te drementen door haar kamer. Nadenkend,

steeds strijkend langs zijn wangen en kin. Toen hij stilstond zegde hij:

‘Genendel bath Micha, vergeet nu alle beloningen. Niet alleen de Iberische Joden kennen de eer, ook wij, de Ashkenaziem kennen hem. De onze is warmer, menselijker, dieper. Ik vertrek nu en ik zal hem zoeken als Gershom ben Schlomo, met Jodenhoed en Jodenlap.’

Opgewonden greep zij hem vast bij zijn bovenarmen. Kneep hem bijna pijnlijk. Sprak gejaagd:

‘Nee . . . nee, mijn jongen. Zonder baard en zonder pijes en Jodenkleding? Tart het lot niet!’

‘Het lot is God,’ zei hij simpel.

Zij pakte zijn hoofd tussen haar handen, trok het naar zich toe en kuste hem op het voorhoofd.

‘Dan heeft de Almachtige door mijn mond gesproken en je gewaarschuwd. Zoek als Gabriël Baëna, van het Huis Mocatta. De Kehilliem in de Duitse landen mogen niets weten.’

Hij kuste haar hand en ging weg.

Die avond begon zijn speurtocht. Nadat Genendel was gaan slapen, zocht hij Juana de la Calle. Hij vond haar in Genendels woonkamer, waar zij zat te lezen. Onstuimig kuste hij haar en enigszins koel onderging zij zijn liefkozing. Hij bemerkte het niet. Zo vol was hij van het gesprek met moeder Genendel en de tocht die hij wilde ondernemen. Zij luisterde nauwlettend toen hij haar mening vroeg.

‘Gabriël, waarom vraag je mij om raad?’

Hij schudde langzaam en peinzend het hoofd, antwoordde:

‘Ik vraag je niet om raad, Juana. Wat zegt je gevoel?’

Bedachtzaam dronk zij haar Bourgonje. Totdat zij op eens opstond en door de kamer dwaalde, hier en daar achteloos wat schikkend. Zo nu en dan starend naar het wagenrad dat van de zolder afhing, en met zijn brandende kaarsen diende als lichtkroon.

Hij wachtte, het hoofd afgewend, tot het uiterste gespannen.

‘Gabriël, wat wilde hij beginnen na zijn reis naar Milaan en Venetië?’

‘De import van wol uit Engeland.’

‘Wat zit daarin?’

‘Ik weet het niet. Gent en Brugge en Ieper hebben de markt in handen. Ik geloof niet dat hij zal slagen.’

‘Wie is jullie man in de City?’

Met een ruk keerde hij zijn hoofd naar haar toe. Zij stond midden in de kamer, een hand steunend op de grote kostbare tafel.

‘Juana . . . herinner jij je het bezoek van Loys de Negro en Doña Raquel?’

‘Ja.’

‘Die man heeft senhora Mocatta benoemd als onze vertrouweling in Londen. Zij heeft hem een groot krediet verleend. Maar de zaken zijn nog nauwelijks begonnen. Zij kochten tot nu toe alleen wat wissels van de Londense goudsmiden. Geen wol.’

‘Welk soort wissels, Gabriël.’

‘Schuldbrieven van de adel. Grote landgoederen zijn zwaar belast.’

Zij dreutelde weer. Toen kwam zij bij hem staan, streelde zijn haren en zei:

‘Ga naar Londen, Gabriël. Zoek Loys de Negro en je zult weten waar senhor Mocatta is.’

‘Naar de City? Waarom, Juana?’

‘Je vroeg mijn raad niet, je vroeg iets uit mijn intuïtie. Daaruit gaf ik je antwoord.’

‘Jawel, maar het klinkt zo doordacht, Juana.’

‘Zwijg nu maar. Misschien zeg ik het later nog weleens.’

Hij zocht haar hand, wilde haar op zijn schoot. Maar ze stond het niet toe, zei alleen nog:

‘Morgen moet je vertrekken. Er is haast bij. Senhora Mocatta is ziek van onrust.’

Zij kustte hem vluchtig. Verliet de kamer om te gaan slapen. En er bleef voor hem niets anders meer te doen dan te gaan.

Hij werkte als een geoefende Mocatta-man. Grondig, doordacht, waar nodig met geld. De provoost van de Engelse kooplieden gaf hem introducties voor de City, de naam Mocatta had hij reeds enige keren ontmoet in brieven om inlichtingen. Bij het afscheid zei hij te hopen dat de verbinding met de City zou kunnen worden verstevigd. Hij dacht Brits. Hoe meer verbindingen, des te meer invloed in Vlaanderen, Frankrijk en de Duitse landen. En een eiland kan zijn produkten niet in het water gooien, ze moeten worden gekocht door vreemdelingen, liefst met goed goud.

Gabriël Baëna reed naar Duinkerken, gedekt door een klein escorte onder aanvoering van de vertrouwde Vlaamse homan. Daar liet hij wat geld werken en hij werd nauwkeurig ingelicht wanneer de Iberische koopman was aangekomen, waar hij herberg had gezocht en op welke dag hij was overgestoken aan boord van een Hollandse haringbuis, waarvan de schipper avontuur en brood zocht.

Bij aankomst in de Engelse havenplaats moesten de introductiebrief en het paspoort van de provoost reeds hun werk doen. En zij deden dat. Van inn tot inn verliep de reis vlot, de City was uitzonderlijk vlug bereikt, maar hun paarden hadden zij dan ook niet gespaard.

Hij vond Josua Mocatta. In het huis van Loys de Negro. Mocatta was niet verbaasd, hij kende zijn stiefmoeder en hij kende het doorzetten van zijn vertrouwde reisfactor. Allereerst vroeg hij naar Geerte en Ido. Gabriël Baëna kon hem niet antwoorden, hij kende de concubine nauwelijks en principieel bemoeide hij zich niet met het privéleven van zijn broodheer. Toen vroeg Mocatta hem zakelijke dingen, daarvan wist hij alles en rapporteerde uitvoerig.

Doña Raquel stond erop dat ook Gabriël hun gast zou zijn. Vragend keek hij naar Mocatta, die toestemmend knikte. Na het avondmaal trokken Loys de Negro en Doña Raquel zich terug. De mannen konden nu vertrouwelijk praten. Josua Mocatta schonk voor zijn reisfactor een grote tinnen kroes bitter bier. Nam zelf een bijzonder kleine. Toen dronk hij hem toe. Gabriël Baëna nam een flinke teug, sloot zijn ogen en slikte niet door.

‘Is het zo heerlijk, dat je het steeds weer over je tong laat spoelen, Gabriël? Toe, slik door! Er is nog genoeg hier in huis, je kunt zoveel drinken als je maar wilt,’ zei hij zacht en bijzonder ironisch.

Heel langzaam liet Gabriël het bier door zijn keelgat. Toen rilde hij, schudde vol afkeer zijn hoofd, opende de ogen. Zei:

‘Hoe heerlijk, senhor Mocatta. En hoe heerlijk dat ik zoveel mag drinken als ik maar wil. En het heerlijkste, senhor? Dat is dat ik niet meer wil. Hebt u soms nog een

slokje Bourgonje bij de hand om me zelf te overtuigen dat ik me niet heb vergist? Dat men voor deze gal geschapen moet zijn?’

‘Ja, Gabriël, ik dacht wel dat deze alsem je smaak niet was. Daarom heb ik nog een slokje Bourgonje voor je bewaard. In die credenz. De Venetiaanse glazen staan erbij.’

Gabriël rilde nog even na, met goed gespeelde tegenzin. En in een ommezien schonk hij de glazen vol en zij dronken elkander toe, minzaam glimlachend. Want zij kenden elkander, bij tijden speelse kwajongens.

Zij dronken door. Gabriël vertelde van belevenissen tijdens de reis en Josua Mocatta voelde na lange tijd dat de vreugde in hem nog niet gestorven was. Toen werd hij ernstig.

‘Gabriël, waarom heb je me gezocht?’

‘Senhor, het stiefmoederhart kent vrees en telt geen levens, zelfs het mijne niet. Het wil rustig kloppen.’

Mocatta glimlachte.

‘Dat kan weer rustig kloppen, Gabriël. Het mijne ook.’

Baëna luisterde opeens scherp, zei vragend en vrolijk één woord:

‘Oï?’

Josua Mocatta stond op. Ging voor de schouw staan, vatte de koperen handgrepen van de eiken rand, staarde in het kleine blokkenvuur. Gabriël Baëna beschouwde de krachtige slanke rug van zijn broodheer. Wachtte op diens antwoord.

‘Gabriël, ik heb misschien de grootste fout van mijn leven gemaakt. Ik heb mijn zoon Ido volgens de joodse wet getekend en zo opgenomen in het verbond met de Almachtige. Daarmee heb ik de moeder verspeeld. Tenzij . . .’

Hij zweeg. Nu stond Baëna op en ging naast hem staan. Keek terzij naar zijn profiel. Antwoorde, wat schor: 'Ik begrijp het, senhor. Tenzij u beiden in veiligheid bent. Buiten de macht van de Inquisitie, buiten de achterdocht en de Jodenhaat.'

'Ja,' mompelde Mocatta.

'Onder een volk dat niet meer weet wat een Jood is omdat zij ze eeuwen terug het land uitjoegen.'

'Ja, Gabriël.'

'En dat volk woont hier. In Engeland of Schotland of Wales.'

'Ja . . . Gabriël.'

Langetijd staarden zij beiden in de vlammen. Zwijgend. Gabriël Baëna sprak weer het eerst.

'Hoe, senhor?'

'Ik heb een klein landgoed gekocht. Daar zal ze wonen. Met Ido. Totdat hij volwassen is en kiezen kan.'

'En u, Senhor?'

'Ik zal een grote factorij in de City vestigen. Met Brits personeel. Ik zal dan veel hier zijn en dus bij haar en de jongen. Antwerpen komt onder jouw leiding.'

'En Loys de Negro? Waarom mag hij de Britse factorij niet leiden?'

'Loys de Negro en Doña Raquel worden nooit Iberiërs zoals jij er bijna een bent. Hun figuur, hun gebaren, hun manier van lopen . . . Nee, Gabriël, het is te gevaarlijk voor hen en voor ons. Loys de Negro plaats ik in Koppenhagen. De wereld is groot en het vermogen der Mocatta's hoeft niet uitsluitend te worden gevoed met Vlaams geld.'

Ze glimlachten voor zich heen. Grote handelsavonturen waren hun lokkend werk begonnen.

‘Wanneer, senhor?’

‘Onmiddellijk. En daarna, Gabriël, zal ik een belofte inlossen. Wanneer dat gebeurd is, hoop ik rustig te gaan leven naast de vrouw die nog hevig in mijn bloed zit.’

‘Geerte van Arcen?’ fluisterde Gabriël Baëna.

‘Ja . . . Geerte van Arcen, die Gracia Nunez bijna verdrongen heeft.’

Gabriël Baëna liet de handvatten los. Nam weer plaats en dronk langzaam zijn wijn. Plotseling zei hij:

‘U kunt op me rekenen, senhor Mocatta.’

‘Dat wist ik, Gershom ben Schlomo. Joden zijn betrouwbaar. Soms tot in de dood. Daarom zijn er zoveel hofjoden.’

Gabriël Baëna stond plotseling op en verliet de kamer. Josua Mocatta bleef. Staarde en staarde in het verstervende vuur.

Samen keerden zij terug. Dezelfde weg van inn tot inn. Weer met een haringbuis. Maar nu naar Rotterdam. De zeeziekte pakte hen meedogenloos. Josua Mocatta had nog de kracht om Gabriël Baëna te bevelen aan stuurboord te braken, hij wilde het aan bakboord doen. Groenig van ellende mompelde Baëna:

‘Oi? Bent u bang dat stuurboord te vol wordt?’

‘Nee, chacham. Maar ik wil niet dat je mijn hulpeloosheid ziet. Vertrouwelijkheid . . . heeft . . . een grens.’

‘Goed . . . goed . . . senhor. Ik heb de wind mee . . . u . . . niet,’ hijgde Baëna, ‘wie is hier de chacham?’

‘Ik heb een ander mazzaal . . . Gershom . . . bar . . . Schlomo. Wanneer . . . wanneer . . . er nog iets is overgebleven van die . . . die . . . paarde . . . urine van de foltering, dan . . . dan . . .’

‘Mazzel-tob . . . Mazzel-tob . . . u bent nu alles grondig kwijt . . . senhor Mocatta.’

Het deinende dek sneed het gesprek af, ieder wankelde naar zijn boord. De zee deed zijn reinigend werk. Tijdens het opvaren van de Maas herstelden zij langzamerhand. In Rotterdam waren zij genezen. Josua Mocatta nodigde de schipper uit voor het middagmaal, de man weigerde, hij was gewend aan vis. Maar een dronk nam hij aan. En tijdens het drinken in een herberg vernam Mocatta veel over het ongewisse van het vissersleven en de geringe besommingen van de vangsten. Daarom vervoerde deze visserman graag personen en soms kleine vrachten, de prijs was vast en vooruit bepaald. Nadenkend knikte Baëna, keek vluchtig naar zijn broodheer, die glimlachend terug knikte.

‘Schipper, we hebben geregeld te vervoeren. Maar soms ver weg. Naar de Denen, naar de Portugezen, soms naar Visby en Danzig. Altijd met retourlading. Is dat wat voor je?’

‘Ik vaar niet als knecht,’ gromde de schipper en zette zijn kroes krachtig op tafel.

Bier gulpte over de rand, zijn hand werd nat. Zijn grote witte tong likte de handrug behaaglijk droog.

‘Dat willen wij ook niet, we hebben eigen schippers genoeg. Maar dikwijls is er onvoldoende lading voor een eigen kogge. Je kunt dan varen voor ons én voor andere kooplieden. Zoals het valt . . . soms dikwijls . . . soms weinig,’ antwoordde Baëna onverschillig.

‘Ja . . . dat lijkt me wel,’ zei de schipper en loste gretig een nieuwe kroes Delfts bier in zijn mond. In één teug.

Baëna telde het vaarloon neer voor de schipper. Mocatta legde nog een goudstuk toe.

‘Waarvoor is dat, koopman,’ vroeg de schipper wantrouwend en keek hem aan met de wenkbrauwen gefronst.

‘Zomaar . . . omdat ik bijzonder tevreden was met de overtocht.’

De schipper schoof het goudstuk terug, greep een groot stuk worst en met volle mond antwoordde hij:

‘Ik wil niet meer dan ik bedongen heb. Ik blijf vrij tot dat de zee me verzwolgen heeft. Wat er boven ons is weet ik niet, misschien loop ik in de eeuwigheid met een koord om mijn hals of lig voor altijd met de laars van Petrus in mijn nek. Tegen daarboven kan een mens geen praats hebben.’

Hij stond op. Stak zijn zware vereelte hand uit. Ook Mocatta en Baëna stonden op, schudden die zware vissershand. De schipper zei:

‘Wanneer, koopman?’

‘In hooimaand open ik hier een kleine factorij. Meld je bij de factor, hij zal de vrachten met je regelen. Akkoord?’

‘Ja.’

Baëna noteerde met zijn grafietstift de naam van de schipper en waar hij woonde. Toen liet hij hem drie-maal herhalen waar het Huis Mocatta in Antwerpen te vinden was. Baëna had geleerd om te gaan met volk dat lezen noch schrijven kon.

Einde van bloeimaand 1502 kwam Mocatta terug in Antwerpen. De vallende avond van de dag na zijn thuiskomst was warm en licht, de voorzomer prikkelde mens en dier en gewas. Maakte hen blij met verjongde levenslust, maakte hen tevreden met hun bestaan. Maakte hen oot-

moedig voor God de Almachtige, Die schonk en schonk met gulle handen vol, onmeetbaar veel, ontelbare keren.

Genendel had een grote stoel laten plaatsnemen op het kleine grasveldje van de moestuin. De bloemen had zij de gehele dag gezien, daarom nu het gewas. Juana de la Calle zat plichtsgetrouw naast haar. Een beetje stuurs en ontevreden. Genendel keek tersluiks naar haar hoogmoedig profiel dat toch allengs zachter werd door de overwinnende schemer.

‘Juana!’

‘Senhora?’

‘Ben je boos?’

‘De vrouw des huizes verwacht dat haar dienstmeid niet boos is in haar aanwezigheid, senhora.’

‘Waarom zo bitter, Juana?’

‘De waarheid is meestal bitter, senhora.’

‘Wat heb ik misdaan, Juana.’

‘De vrouw des huizes misdoet nooit iets. Ze is altijd rechtvaardig en weet op het juiste ogenblik wat zij moet toestaan of verbieden, senhora.’

Plotseling overviel de drift. Genendel pakte de armleningen van haar stoel. Stond, stampvoette, riep:

‘Zwijg, Gittelle, of ik sla je links en rechts in je gezicht. Verdwij. Hij wacht misschien al te lang.’

‘Ja, senhora, hij en ik, we wachten sinds gistermiddag om eindelijk elkander te kunnen knuffelen.’

‘Meer niet?’ riep de woedende Genendel.

‘Veel meer, senhora, maar voor u en de mensen blijven we het liever knuffelen noemen.’

Even plotseling als haar drift was opgekomen, schoot Genendel in de lach. Het klonk jong, opgewekt, zonder wraakzucht. En ze nam weer plaats.

‘Nog even, Juana, héél even. En dan kun je gaan, vrij tot overmorgen. En knuffel, mijn kind, ah, wat is de jeugd toch heerlijk.’

Vergenoegd schudde ze langzaam haar hoofd. Niemand zou ooit weten, welke jonge kerel die avond voor haar ogen was teruggekeerd. Zeker niet de baardige solide, te rustige Ido, haar tweede man.

Josua's persoonlijkheid bracht de zekerheid terug in het Huis Mocatta. De schrijvers hadden zijn bruisende energie bij het brievendictaat gemist. Het kadevolk en de pakhuisknechten verwachtten weer zijn snelle alles ziende controle, de schippers vreesden weer zijn scherpe vragen over alles wat hun kogge betrof. Een kerel was weer thuis. Zo moest een broodheer zijn. Krachtig, streng, betrouwbaar.

Twee dagen na zijn terugkeer, toen hij het gehele Huis Mocatta door zijn kundige leiding weer voelde trillen van ondernemingslust, ging hij naar zijn Geerte. De aarde verwachtte de zwartblauwe stolp met de sterren. De vallende avond.

In haar woonkamer stond zij met de rug naar het venster. Hij zag haar donkere silhouet verleidelijk getekend tot vlak onder de heupen door het slank makend keurslijf, overgaand in breed uitstaande rok.

Zij hoorde hem en keerde zich om.

Heur haren droeg zij niet weelderig puilend uit haar traditionele boerenhoofddoek. Zij lagen strak gekamd, vanaf het midden van haar voorhoofd streng gescheiden, erover een netkapje van de Florentijnse vrouwen. Bezet met parels op de mazenhoek.

Verbaasd en verrukt stond hij stil en staarde haar aan. Al haar gelaatstreken waren scherper en mooier. De schuine stand van de wenkbrauwen, de hoge jukbeenderen, de neus, de altijd zo mysterieuze mond. En vooral die groengrijze ogen. Hij moest zich bedwingen om haar niet in het gezicht te slaan uit minnenijd. Want zó keek zij ook naar andere mannen. Zo moest zij kijken, zo was zij geschapen, geboren met een hoerensmoel . . . Mocatta! . . . Senhor Mocatta! beheers je . . . oordeel niet naar een impuls . . . zij is de moeder van je zoon . . . en haar gezicht heeft zij niet zelf gemaakt. Mocatta, oordeel niet naar een uiterlijk . . .

Hij beet zich op de onderlip, bedwong zijn opgekomen jaloerse drift. Toen stond hij voor haar, omvatte met beide handen haar gezicht en keek en keek, in die vreemde, vreemde groengrijze vensters. Zij weerstond zijn blik, haar ogen werden iets warmer, toen een spottende vonk. Hij kustte die ogen, wild en driftig, omdat hij die vonk niet wilde zien. Die vonk, die vonk, hoeveel keren hadden andere kerels die gezien. Vroeger!

Hij liet haar los, wendde snel zijn hoofd terzij, stapte langs haar heen naar het venster, staarde naar buiten. Op eens stond ze naast hem, pakte zijn pols, liet haar strelen: de vingers glijden over zijn handrug. Hij greep ze, kneepte en kneepte, maar zij gaf geen kik.

‘Kerel,’ fluisterde zij.

‘Wijf . . . sterk prachtwijf,’ gromde hij gesmoord terug.

Stilte. Heel lang. Toen, hij:

‘Waarom heb je je zo mooi gemaakt?’

‘Voor jou. Al dagenlang. Ook nachtenlang.’

‘Heus? Alleen voor mij . . . bedrieg me niet, Geertel!’

‘We hadden toch afgesproken dat we nooit meer over die jaren zouden spreken? Dat het verleden was weggegooid als een oud vies hemd? Vertrouw je me nog steeds niet, Josua . . . toe, Josua . . . waarom toch niet?’

‘Vergeef me, Geerte. Soms stijgt de afgunst plotseling omhoog, vooral wanneer je mooi en verzorgd bent. Vergeef me.’

‘Ik heb gevochten, reeds voordat ik jou kende. Door jou heb ik overwonnen. Josua, verlaat me niet, verlaat me nooit. Ik wil niet meer terug in de klauwen van de duivel. Ik wil niet meer zwerven, mijn bestaan kopen met mijn lichaam. Ik wil de rust van een nest. Voor mijn jong . . . En een kroon op mijn hoofd voor dat jong.’

Hij greep haar pols. Zij voelde zijn kracht en zij keerde haar lichaam naar hem. Hij omarmde haar, vlijde zijn mond en zijn wang in haar hals. Fluisterde in haar oor:

‘Die kroon zal je hebben. De kroon van een moeder.’

‘Hou je nog van me? Zoals toen? Prima nocte?’

‘Ja. Laten we gaan zitten en ik zal je alles vertellen. Waarom ik zo plotseling vertrok.’

‘Vertel het hier. In mijn oor.’

‘Dat duurt zo lang, mijn lief.’

‘Geeft niet, mijn jongen, uren kan ik je zo hebben.’

‘Nee, mijn lief, nee . . . ik wil meer! Veel meer.’ Zijn stem was minder dan fluistering.

‘Kom,’ antwoordde ze. ‘Kom! Kom!’

En de zwartblauwe stomp met de sterren bedekte de aarde. Verborg de mensen en hun omhelzing. Ook senhor Josua Mocatta van Antwerpen en zijn lief en vrouw Geerte van Arcen.

Zomermaand. Een ochtend van zinderend licht, een

strak blauwe hemel. Bijna geen wind. De boeren tuurden even met genepen ogen hemelwaarts. En zeiden dat het weer vast zou blijven. Dagenlang. Die dag reed Josua Mocatta naar zijn lief.

‘Het is tijd, Geerte. Het weer is gunstig. Een dag en een nacht zeilen en je bent aan de overkant.’

Zij wachtte met haar antwoord, hij fronste zijn wenkbrauwen, want haar houding was verzet.

‘Geerte, hoorde je me niet?’

‘Maar al te goed. Luister jij nu ook even goed, Josua. Ik ga niet.’

‘Waarom zeg je me dat nu pas, Geerte?’

‘Heb je mij toestemming gevraagd om over mijn leven te mogen beschikken? Wij gaan niet!’

‘Wij?’

‘Wij. Idó en ik.’

‘Maar kind, het gevaar! Ik wilde toch mijn fout goedmaken? En waarom heb je dit niet onmiddellijk gezegd toen ik uit Engeland terugkwam?’

Zij haalde haar schouders op. Keek hem hoogmoedig aan.

‘In dit land zegt men: Komt tijd, komt raad. Waarom zou ik de tijd dat je weer eens bij me was verknoeid hebben? Ik ben weer een maand gelukkig geweest. Die heb ik tenminste genoten. Verkoop dat landgoed maar, ik blijf.’

‘En je angst?’

‘Is mijn zaak. Een sterk wijf heb je me genoemd. Dat ben ik, zo heeft mijn verleden me gemaakt.’

Hij wuifde iets hinderlijks weg, drentelde gejaagd door haar kamer.

‘We zouden daar nooit meer over praten, Geertel!’

‘Ja, dat zouden we. Maar soms is het nodig om het wel te doen, om je te tonen dat ik je slavin niet ben.’

‘Geertel!’

‘Ja, Josua. En nu ik! Waarom heb je dat laten doen zonder mijn toestemming? Maakt dat merkteken een bijzonder mens van hem?’

‘Geerte . . . toe, spaar me. Ik deed het, ja, waarom deed ik het?’

Hij zeeg neer in haar stoel bij het venster. Zijn armen krachteloos op de steunen. Wat ineengezakt leunend. Zijn ogen waren omfloerst. Haar overviel de neiging naar hem toe te gaan, hem in haar armen te nemen, zijn haren te strelen, lief voor hem te zijn. Ze weerstond. Dit gesprek zou beslissen over hun toekomst. Sterk wijf, alleen haar lippen bewogen, hij hoorde niets. Sterk wijf, als het moet . . . weer zwerven, maar mét mijn jong.

‘Maakt dat merkteken een bijzonder mens van hem, senhor Josua Mocatta? Antwoord, ik ben de moeder!’

Ze sloeg de handen ineen. Zij klemde haar kaken open. Zij sloot haar ogen. Zij zuchtte diep. Greep. Slingerde iets dat kletterend in gruijzels viel tegen de vuurplaat van de schouw. De wilde drift zakte op hetzelfde ogenblik. De oogleden sloegen op. En de groengrijze ogen waren licht door de tranenvloed.

‘Een diepe ademhaling, een diepe zucht. Een ruk van twee sterke armen. Het teleurgestelde ineengezakte lichaam stond. Josua Mocatta stond. Een stalen trillende hartsvanger in een tafelblad.

Zij sloeg de hand voor de mond. Dit was het einde.

‘Ja, Geerte van Arcen, een bijzonder mens. Wat ik niet beleven mocht, wil ik beleven in mijn zoon. Eén Almachtige, geen stenen beelden, vrije keuze tussen goed en

kwaad door karakter. En gelijke menselijke waardigheid. Waarom werd één mens geschapen? Adam! Opdat niemand zal kunnen zeggen: Mijn voorvader was er eerder, stond dus hoger, was dus beter. Kijk om je heen, Geerte van Arcen! Waar is de eerbied voor het kostbare leven? In de bijbel staat dit: Ik neem heden tegen ulieden tot getuigen de hemel en de aarde: het leven en de dood heb Ik u voorgesteld, de zegen en de vloek. Kies dan het leven, opdat gij leeft, gij en uw zaad.'

Verward wiste hij over zijn ogen, ademde diep. Zij riep ontsteld:

'Heb ik iets tegen het leven? Wie baarde Ido, jij of ik? Je praat als een dronkaard!'

'Nee, ik sprak van de eerbied voor het leven, niet over de daad van de voortplanting. De eerbied voor het leven, dat is joods!'

'En verder?' drong ze aan, nerveus in haar hals strijkend, van kin tot borst, van kin tot borst. Steeds weer.

'En dit is ook joods, Geerte. Een zedelijk leven leiden en rechtvaardig zijn.'

Zij hoonde door een kirrende lach, haar handen wuifden afwerend. Zij hoonde verder met woorden:

'Een zedelijk leven en slapen met een concubine!'

Opeens stond hij voor haar, pakte haar schouders, schudde haar driftig. Zijn donkere ogen vonkten, zijn gezicht werd rozig gele steen. Geschrokken staarde zij hem aan. Een man van een ander volk. Zij besepte het opeens en volledig.

'Waar staat geschreven: Ge zult getrouwd zijn, ge moogt niemand liefhebben zonder te trouwen? Waar is dat geboden, Geerte van Arcen? Maar zedelijk leven is geen zaak alleen van onder de gordel, meisje! De mens

wordt een eeuwig wezen wanneer hij zedelijk leeft. Dit zijn de zeden! Tel ze. Waardigheid, mensenliefde, je plicht doen, karakter, niet liegen, tevreden zijn, weldadigheid, vergiffenis schenken, niet bedriegen. En je beloften nakomen!’

Hij schudde haar weer heftig, zijn ogen boorden en boorden in de hare.

Toen hief zij haar handen, streek hem over het voorhoofd en langs de wangen. Een zon brak door op haar gezichtje en ze glimlachte innig, zegde: ‘En je woede beheersen.’

Het was voorbij. Zijn handen lieten haar schouders los. Zijn antwoord fluisterde hij:

‘Ook dat. Zijn woede beheersen. En een mens redden, één is genoeg om een plaats in de hemel te winnen.’

Zij vlijde zich tegen hem aan, haar hoofd tegen zijn borst, vroeg:

‘En als een mens dat allemaal kan en doet, is hij dan een Jood. Of een Jodin?’

‘Ja,’ zei hij schor en streekte haar.

‘Nee,’ plaagde ze, ‘ik heb veel mensen ontmoet die dat ook allemaal konden, maar soms niet alles tegelijk. En ze waren geen Joden. Malle kerel. De Here schiep geen soorten, hij schiep mensen. En als jullie zo edel zijn, waarom dan al die strenge wetten, waarvan je me soms wat vertelde. Nou?’

‘Er zijn twee krachten. Die altijd strijden met elkaar. De hartstocht en de beheersing. Yezer ha-Ra, Yezer tob. De wetten helpen de Yezer tob,’ zei hij zeer ernstig.

Nog steeds streekte hij zachtken haar rug.

‘Die Hebreeuwse woorden, Josua, wat betekenen die?’

‘Neiging tot het kwade, kracht tot het goede.’

‘Wie zal overwinnen?’ fluisterde zij en volgde met haar wijsvinger de lijn van zijn kneveltje.

‘Een derde kracht. De liefde. Jij en al die andere vrouwen.’

‘De zegetocht der ribben,’ riep ze schalks en maakte zich snel los uit zijn omarming. Zij gierde van pret.

‘Geertel!’

‘Ik kom zo. De jongen huilt!’ Zij snelde de kamer uit. Hij bleef alleen met zijn woorden en het leven, dat het verlangen naar zijn Geerte was. Dacht aan haar gezegde: de zegetocht der ribben. Zag een nieuw facet aan haar. Humor – overdacht haar andere woorden – verstand. Zij was niet alleen vlees. De moeder van zijn zoon was op weg naar beschaving, uit eigen vrije wil.

Yezer tob.

Beloften nakomen. Men zal niet liegen. Die woorden wilden niet uit zijn hoofd. Telkens tijdens zijn werk onderbraken zij zijn gedachten. Verlamden zijn kracht, zijn ondernemingslust.

Gracia Nunez, twee woorden die een naam vormden. En een hoon van moeder Genendel. Niet liegen. Hij zag zijn Geerte.

En voelde de afkeer om haar te moeten zeggen dat hij naar Spanje moest reizen om een belofte na te komen. Dat hij het haar niet kon uitleggen en liegen moest om haar geluk niet te verstoren en de zekerheid van haar nieuwe leven zou ondermijnen.

Een avond. Toen de twijfel te hevig geworden was. Een klop op de deur van het huis van Baëna.

Een beheerste verwondering. Wijn, zware Bourgonje. De woorden:

'Gabriël, ik reis naar Spanje.'
 'Waarom, senhor Mocatta?'
 'Ik heb er iets te doen.'
 'Wilt u vertellen wat?'
 'Nee, ik heb iets te regelen.'
 'Wanneer?'
 'Morgen.'
 'Ik zal vannacht het escorte samenstellen, senhor?'
 'Nee. Ik zeil mee op de kogge naar Porto.'
 'Ik zal vannacht de schipper orders geven.'
 'Nee. Ik kom aan boord op het laatste ogenblik.'
 'Mag niemand iets weten?'
 'Eén. Geerte van Arcen. Een uur na het uitzeilen, moet
 jij het haar vertellen, Gabriël.'
 'Dat zal gebeuren, senhor. Wanneer keert u terug?'
 'Zodra ik klaar ben.'
 Gabriël Baëna glimlachte vreemd. Knikte almaar heel
 voorzichtig, als zachtjes wiegen.
 'Geld, senhor?'
 Nee. Wat ik nodig heb neem ik op bij het Huis Zacuto
 in Segovia.'
 'Ah!' riep Baëna geschrokken.
 'Ja . . . dat is het. Gracia Nunez in dat klooster bij Se-
 govía. Lieg voor mij tegen Geerte van Arcen. Na mijn be-
 lofte te hebben ingelost ben ik eindelijk voor haar. Hon-
 derd ten honderd. Ben je een Mocatta-man, Gabriël?'
 'Ja, senhor. Zend uw geheime koeriers naar mij. Ik wil
 weten hoe u reilt en zeilt.
 'Zo nodig, doe wat. Je kent de manier.'
 'Ja senhor. Ga met God.'
 De handdruk duurde lang. Hun blikken nog langer.
 Twee mannen. Vermetel en bekwaam.

En zij kenden de ethica van hun wetten.

Mocatta's gehuurde bereden bende overviel het klooster. 's Nachts. Het duurde maar kort. De nonnen waren slechts een groep huilende huiverende vrouwen, samengedrongen in de refter.

Eén blik uit het masker van Josua Mocatta.

Eén korte aanwijzing met een gebiedende vinger.

Geen woord.

Een toegeworpen lange zwarte mantel.

Gracia Nunez volgde de minnaar van jaren her. Betaling in goud bij het licht van een toorts. Buiten. De bende verdween in de duisternis. Josua Mocatta en Gracia Nunez reden naar het noorden. De vrouwen zit te paard had zij niet verleerd. De nacht was koud. Eenzaam en angstig.

Voor dageraad bereikten zij een onbewoond huis aan de rand van een dorp.

Drie nachten reden zij verder. Steeds was er een onbewoond huis aan de rand van een dorp. De vijfde nacht bereikten zij Segovia.

Gracia Nunez was in veiligheid in het huis van Isaác la Peyeréro. Marrano.

Het goud verloor van de Kerk.

Drie dagreizen van Segovia haalden dubbele patrouilles van de gouverneur hem in.

Hij gaf zijn rapier over, zijn dolk. Het zilveren kokertje met Venetiaans vergif vonden zij in zijn gordel. Zij slooten hem in de toren. In een vunzige kerker. Klonken hem vast met een ketting aan de muur.

Slechts één dag.

Toen had het goud van het Huis Zacuto gewerkt. Zij brachten hem over naar een torenkamer.

Nog een dag. Hij kreeg twee bedienden tot zijn beschikking. Zijn maaltijden werden verzorgd door de beste kastelein van de stad. De relaties van de Marranos bij het hof hadden hun werk gedaan.

Hij wachtte op het proces.

Geld zal altijd ons schild zijn. De woorden van zijn vader schoten hem te binnen voordat hij insliep op het goede bed.

Manuel Zacuto zond drie geheime koeriers. Eén over Valladolid, León, Oviedo. Eén over Burgos, Pamplona. Eén over Zaragoza, Gerona.

Die van Burgos, Pamplona reed over Bayonne, Bordeaux en bereikte Antwerpen het eerst.

Genendel las. Langzaam. Spaanse tekst bleef vreemd voor haar.

Zacuto meldde de gevangenschap van Josua Mocatta. De senhorita was reeds veilig op reis. In een Italiaanse stad zou zij haar voorlopig einddoel vinden. De folter zou Josua worden bespaard. Dat was betaald met de teruggave van een schuldbrief op een Spaans landgoed. De grande was betrouwbaar, hij had steeds opnieuw geld nodig en er waren papieren die zijn zoon op de galeien zouden kunnen brengen. Manuel Zacuto eindigde:

‘Zend een man met volmachten en wissels voor de verschotten. Verbrand deze brief en alle die nog komen. Shalom.’

Geen aanhef, geen ondertekening. Twee eeuwen strijd met de Kerk waren een harde leerschool geweest.

Het goud had verloren van de Kerk.

Nieuw, goud lag op tafel voor de spelers. De dobbelstenen werden geschud in de lederen beker.

Een brief van Genendel bath Micha, door zorg en verdriet geschreven met trillende letters. Hij kwam met een jonge Jood uit Antwerpen bij Ezra Veidt in Brussel. De avond was reeds gevallen.

De eerste man die 's morgens de stad verliet was Ezra Veidt.

Twee dagen later kwam hij aan in Leuven. De avond was reeds gevallen.

Een Jood vertrok 's morgens vroeg uit Leuven en kwam twee dagen later aan in Aerschot. De avond was reeds gevallen.

Een Jodin verliet voor dag en dauw Aerschot en kwam te Diest. Twee dagen later. De avond was reeds gevallen.

Twee joodse jongens verlieten Diest, in de prille morgen. Drie dagen later kwamen zij in Hasselt. De avond was reeds gevallen.

Een postduif werd losgelaten in Hasselt en streek neer in Maastricht. Diezelfde dag.

Een postduif vloog op in Maastricht en streek neer in Keulen. Diezelfde dag.

En een klein joods meisje dribbelde op haar snelle le-nige benen naar Nehemia bar Simeon.

Hij streek haar over het hoofdje, zijn huishoudster duwde haar een stukje suikergoed in de mond.

Het kind glimlachte opgetogen en legde het briefko-kertje van de postduif in zijn sterke hand. Hij ontvouwde het bericht dat Josua Mocatta van Antwerpen gevangen was en geketend lag in de toren van Segovia. Laat de

Kehilliem voor hem bidden. Nehemia bar Simeon bezocht alle huizen van de Jodenstegen. De volgende morgen trok hij langs de Rijn, zuidwaarts. En ook tientallen Joden verlieten Keulen, naar alle windstreken. Zij droegen een Hebreeuws briefje verborgen onder hun arbanganfous met het bericht dat Jehoshua bar Ido gevangen lag in een kerker van de Inquisitie. En dat men werd verzocht met geld, juwelen of wissels te willen bijdragen tot het losgeld. Het verzoek was bijna een bevel.

En toen na vier weken de joodse mannen waren teruggekeerd legde Nehemia bar Simeon de ontvangsten neer voor de eerste rabbijn van Keulen. Twee oudsten van de Kehilla telden en schatten de juwelen. De Askenaziem hadden honderdnegentigduizend thaler bijeengebracht.

Nehemia bar Simeon bleef die nacht op. Bij het licht van een vetkaars overdacht hij wat te doen stond.

... Zal ik rijden? Verkleed als een huurlingenkapitein? Of zal ik te voet gaan zoals ik mijn leven lang gegaan ben, met Jodenhoed en Jodenlap? Ga ik als landsknecht, dan ben ik Loys de Negro of Gabriël Baëna. Dan overtreed ik de geboden en de tekanoth. Mijn slaaplokken zal ik moeten afknippen, mijn baard? ... dat is niet zo erg, die kan worden bijgeknipt op Duitse manier. Hij is grijs, vele Duitsers zijn net zo grijs. Maar mijn arbanganfous zal ik niet mogen dragen. Wanneer ze mij gevangennemen betekent dat mijn dood en het verlies van al de verzamelde thalers. En Jehoshua bar Ido zal sterven. Dwaas. Waarheen wil je reizen? Waar wordt Mocatta gevangengehouden? En welke verbindingen heb je in Spanje en Portugal? Joden zijn er niet meer of leven zo in het verborgene, dat je speurtocht hen in levensgevaar brengt.

De Marranos? Ze zullen geen contact met je willen hebben, ook zij riskeren hun leven niet. En dan hun trots . . . die op niets berustende trots . . .

Nehemia bar Simeon rees op uit zijn stoel. Drentelde, drementelde om zijn tafel, soms naar de kaars starend, soms opkijkend naar de kleine olielamp die van de zoldering hing. Meermalen sloot hij zijn ogen, stond stil en bad dat de Almachtige zijn gedachten zou verhelderen, dat Hij de aartsengel zou zenden om hem te leiden naar het juiste. . . . Zal Genendel bath Micha hulp aanvaarden van ons, Ashkenaziem? Zij is trots als een Marrano. Ze zal antwoorden dat het Huis Mocatta rijk genoeg is om alleen te handelen en geen aalmoezen aanvaardt. Aalmoezen, honderdnegentigduizend thaler, een aalmoes?

Hij nam weer plaats, stutte het hoofd met beide handen, staarde en staarde. Opeens.

. . . Fugger! Koop wissels van Fugger op de Iberiërs! Koop wissels op leden van het hof die invloed hebben bij Ferdinand en Isabella. Koop schuldbrieven op domheren en kloosters. Schenk de koningin die schuldbrieven, ze zal gelukkig zijn een klooster te kunnen helpen, ze zal devoot neerknielen en bidden om kracht en macht en geld om het ware geloof te kunnen verbreiden, te vuur en te zwaard. Zoals Mohamed. Vreemd, allebei dezelfde manier. Met geweld een leer verbreiden. Onze leer! Dat er één God bestaat! Reeds duizenden jaren ons geloof. Daarom worden wij gefolterd, gevierendeeld, gehangen, verbrand! Bijeengebedelde thalers worden Fugger-wissels, worden geschenken aan kloosters, worden dankdiensten, worden middel om nog meer geweld te gebruiken om ons te overtuigen dat er maar één God bestaat. Onze leer, tegen ons! Om bloed te zien, dat

naar die leer nooit mag worden vergoten. Shaddai, verlicht mijn weg . . .

De ochtendschemer begon zijn kamer binnen te dringen. Hij stond op om te gaan slapen. Toen hij na enige uren ontwaakte wist hij het. Fugger-wissels brengen naar Genendel bath Micha. Zij zou wel weten waar die schuldbrieven moesten worden ingezet.

Hij liep naar Augsburg. Zoals hij zijn leven lang gegaan was. Met Jodenhoed en Jodenlap.

Zo verscheen hij in het Fuggerhuis. Hij wachtte geduldig totdat de klerken hem wilden zien, hij verkreeg gehoor bij Jacob Fugger nadat hij een Duitse naam had genoemd. Jörg Kern. De man stond niet op, hij vroeg ook niet of Nehemia bar Simeon plaats wilde nemen. Bijzonder lang monsterde hij het gezicht van de oude Jood. Zag de jaren, de zorgen, de verwachting. Maar hij zag geen vrees.

Hij ademde diep, tikte met zijn zegelring op het zware houten tafelblad, zegde:

‘U hebt Jörg Kern als referentie genoemd. Hoever strekt uw relatie met deze grote Hanze-koopman? Of was zijn naam een middel om hier binnen te dringen?’

Nehemia bar Simeon bewoog zijn kaken, smakte even, streek met zijn linkerhand over snorren en baard, telkens weer. En keek onvervaard en langdurig in de ogen van de oude bankier. Antwoordde na een tijdje:

‘En wat dan nog, heer Fugger?’

‘Dit, Jood. Ik zal je mijn huis laten uitranselen. En je overgeven aan de Amtmann.’

‘En wat dan nog, heer Fugger?’

‘Wat dan nog? . . . Wat dan nog? Het schavot!’

‘En wat dan nog, heer Fugger?’

Geheel verbaasd staarde de bankier hem aan. Schreeuwde:

‘Mens, heb je dan geen gevoel?’

‘Jawel, heer Fugger. Het is echter anders dan dat van ulieden. Er zal nooit een Jood worden geboren die een bezoeker dreigt met een kastijding, de tortuur van een Amtmann en daarna het schavot. Bij een Jood is een gast heilig. Het zou kunnen gebeuren dat God zelve te gast kwam. Of Zijn aartsengel. Denkt u eens in dat een mens zich vergrijpen zou aan Godzelve.’

Steunend met beide handen op het tafelblad rees de oude Fugger langzaam op uit zijn zetel. Hij staarde Nehemia bar Simeon aan, sloeg met de volle vuist op tafel.

‘Vervloekte dwaas, dat was een Godslastering. Wat wil je?’

‘Wissels kopen.’

‘Wat?!’

‘Prima wissels op Iberische huizen. Eenhonderdnegentig duizend thaler. Ik betaal met zilver.’

De bankier bekeek hem van terzij. Wantrouwend maar niet meer vijandig.

‘Waar zijn die thalers?’ vroeg hij.

‘Hier in Augsburg. In “Het Wapen van Trier”.’

‘Wat wilt u doen met die wissels?’

‘Een Jood loskopen van de galeien of het schavot.’

‘Die zal hij wel verdiend hebben. Maar ik geloof u niet. Honderdnegentigduizend thaler voor een Jood?’

Nehemia bar Simeon knikte langzaam, antwoordde:

‘Ja. Honderdnegentigduizend thaler voor een mens. Wanneer men u honderdnegentigduizend thaler zou hebben gevraagd voor een oorlog, zoudt u dat geld geven?’

‘Ja. Mits het een christenkoning is. Nooit voor de sultan, de vorst van Moskou of de bei van Tunis. Wanneer u voor hen wissels wilt kopen, verlaat dan mijn huis.’

‘Ik weet dat u niets tegen Habsburg zoudt willen doen, heer Fugger. Waarom wantrouwt u mij?’

‘Elke Jood is onbetrouwbaar. Vooral in zaken met christenen,’ beet Fugger hem toe.

‘Hebt u ervaring, heer Fugger?’

‘Zwijg en spreek de waarheid, Jood Nehemia bar Simeon.’

‘Dit is de waarheid, heer Fugger. Onze wet gebiedt in Exodus 20, vers 16: Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste. Onze wijzen zegden: iedere daad van bedrog tegen een niet-Jood is een zwaardere overtreding dan wanneer deze begaan zou zijn tegenover een Jood. Want het is ontheiliging van de naam Gods. Een Jood beseft wat de Almachtige in zijn leven betekent.’

Fugger begon door zijn kamer te drementelen, Nehemia bar Simeon bleef onbewooglijk staan. Hij bedwong de vermoeidheid in zijn oude benen. Achter zijn rug zei de bankier:

‘Hebben wij christenen dan geen besef wat de Here in ons leven betekent, Nehemia bar Simeon?’

‘Dat hebt u niet, als volk te zamen. Oorlog en bloedvergieten is bijna uw dagelijks werk.’

‘Als groep te zamen,’ zei Fugger peinzend en herhaalde: ‘als groep te zamen, als groep te zamen. En ik leen geld aan de oorlogsheren.’

En plotseling driftig riep hij:

‘Maar gijlieden Joden leent toch ook geld uit om te moorden en te branden? Hoe verklaart u dat, Nehemia van Keulen? Antwoord naar waarheid!’

‘Wij moeten. Met zulke brandschattingen betalen wij om te mogen leven. Weigeren wij of kunnen het niet opbrengen, dan wacht ons de brandstapel of het schavot. Of . . . nog eenvoudiger: Men werpt ons voor het volk. Wij hebben ervaring, honderdvijftig jaren geleden, Rijnland en de Elzas waren doordrenkt van ons bloed. Ouden, vrouwen, borelingen, het volk moordde en het lag ootmoedig geknield voor het kruis en de Madonna.’

Jacob Fugger bleef staan. Achter de rug van Nehemia bar Simeon. Bekeek deze Jood. Hij was groot en fors, hij kon een Duitser zijn. Toen ging hij voor hem staan, keek in zijn ogen. Die waren grijs en zijn neus was recht en zijn baard was wit. Hij kon een Duitser zijn.

‘Nehemia bar Simeon van Keulen, ik verkoop u eenhonderdnegentigduizend thaler prima wissels op Iberische bankiers. Mocht het niet voldoende zijn, dan leen ik u wat u nog nodig hebt, zonder tijd, zonder rente, zonder borg.’

‘Dank u, heer Fugger. Misschien zullen onze kindskinderen elkander de hand mogen reiken als vrije mensen aan vrije mensen, die beseffen dat de Almachtige, geloofd zij Hij, mensen schiep, allen gelijk, en naar Zijn Evenbeeld.’

Hij boog en ging. Jacob Fugger knielde neer voor een Madonnabeeld in een nis. Bad, de handen gevouwen. En met innige overtuiging.

Twee jonge krachtig gebouwde Joden. Gladgeschoren als Bourgondiërs. Zonder slaaplokken, zonder arbanganfous, zonder Jodenhoed, zonder Jodenlap. Te paard, gekleed als Boheemse landsknechten.

Augsburg, Spiers, Worms, Keulen, Aken, Maastricht,

Hasselt, Diest, Aerschot, Lier, Antwerpen, in ijlt tempo hadden zij gereden. Bijna dag en nacht, steeds van paarden verwisselend. Niet rekenend, want hun reiskas bestond uit blanco wissels, een geschenk van de Joden uit Neurenberg.

Genendel.

Zij monsterde de krachtige mannen. Zij las de brief van Nehemia bar Simeon. Weer monsterde zij de mannen. Dit was haar volk! Deze stoere kerels, die in Boheemse dracht Bohemers waren.

Moedig, geoefend, gewapend. Mannen! Haar volk. Zonen van Josua, van Saul, van David, van Nehemia ben Hakalja, Simon bar Kochba. Het juichte in haar. Eens zou het komen. Shaddaï . . . zend de Mesjoelach, zend de Messias . . .

Toen zegde ze:

‘Meldt Nehemia bar Simeon mijn innige dank. En zeg dat het Huis Mocatta voor zichzelf zorgt of ten onder gaat.’

De mannen bewogen niet. Zij ringelde haar zilveren tafelbel. Juana de la Calle.

‘Juana, zorg dat het deze mannen aan niets ontbreekt. Aan niets, verstaan?’

Toen hief de oudste jongeman zijn hand op, zei:

‘Wij hebben niets nodig. De Askenaziem zorgen onbeperkt voor hun boodschappers. Zoals in de dagen van koning David. Heden rijden wij terug.

Zij bogen niet, keerden en verlieten haar kamer.

Onthutst zeeg Genendel neer in haar stoel. Zegde:

‘Gittele, mijn tefillah. Ik wil bidden voor hun behouden terugkomst.’

Toen glimlachte zij. Het hoofd gebogen, de handen voor de betraande ogen.

Onafwendbaar kwam de dag. Het gesprek dat komen moest tussen Genendel en Geerte.

Genendel zat die ochtend reeds meer dan een uur bij haar venster. Zij dacht en dacht tot een lichte hoofdpijn haar begon te hinderen. Al die tijd was Juana de la Calle bij haar.

‘Gittele, ik zal moeten gaan naar die vrouw. Ik ben bang geworden. Sinds dagen is er geen koerier gekomen van Manuel Zacuto.’

‘Geen tijding, goede tijding, senhora.’

‘Zeg dat tegen het hart! Het lacht om zulke spreekwoorden. Het verlangt te weten, het verlangt te juichen of te huilen. Kom, we zullen dat hart bedriegen en gaan praten met die vrouw.’

‘De moeder van senhor Ido’s kleinzoon, senhora!’

‘Die vrouw, voor mij blijft ze die vrouw . . . die hoer!’

‘Senhora!’

‘Vergeef me, Gittele. Ik ben zo angstig, zo anders dan anders. Kom, we gaan!’

Zij wandelden. Genendel had verlangen naar frisse lucht en beweging.

En in Geertes huis stonden zij tegenover elkaar. Koel, vijandig.

‘Ik moet u spreken, Geerte van Arcen.’

Geerte werd bleek. Haar kinnetje trilde. Haar ogen vulden zich, werden weer licht door tranen.

‘Is hij vermoord?’

Haar vingers, haar nagels klauwden zich vast op de hoge jukbeenderen. Dit leed ontroerde Genendel niet.

Zij antwoordde trots:

‘Nee. Ons goud houdt hen in bedwang.’

‘Goddank.’

Gierend klonk Geertes verdriet en ontspanning. In de blanke mouw van haar overhemd snikte zij uit. Toen keek ze op. Lachte. Sloot haar ogen. Geluk trok over haar gezicht.

‘Waarom dank ik de eer van uw komst, senhora?’

‘Om u te zeggen dat het lang zal duren voordat senhor Mocatta weer hier terug kan zijn, Geerte van Arcen.’

‘Ik kan wachten. Ik zal wachten, senhora.’

Verbaasd keken Genendel en Juana naar de verandering van Geerte. Verdwenen waren het verdriet en de vrouwelijke hulpeloosheid. Ze vervolgde:

‘Wanneer het goud faalt, senhora?’

Genendel schokte even met de schouders, keek naar de grond. Twijfelend om een antwoord.

‘Kijk op, senhora.’ Het klonk als een bevel. En de machtige koopvrouw keek op. Juana werd bleek.

Geerte van Arcen rukte haar keurslijf open. Haar borsten waren zichtbaar. Zij tilde haar rokken op tot boven de knieën, toonde haar prachtige benen.

‘Senhora, wanneer uw goud niet spoedig werkt, zal ik vechten met deze wapens. Volksvrouwenwapens. Hoe-reuitrusting.’

‘Geerte,’ gilde Juana de la Calle.

‘Voor mijn kerel, mijn leven . . . Alles! Noem de naam van de eerste schakel, senhora. En geef me een escorte. Zoals vroeger bereik ik Spanje nooit.’

Genendel herwon zich zelf op slag.

‘Geerte, die man is me even lief als jou. Hij is mijn stiefzoon, vanaf zijn kinderjaren heb ik hem opgevoed en me aan hem gehecht. Morgen zal ik beginnen. Kom bij ons. Ik wil dat je getuige bent bij wat het Huis Mocatta gaat doen.’

Hoogmoedig keek Geerte op haar neer. Zegde:

‘Senhora, wat gaat dit Huis Mocatta doen wanneer Josua niet meer terugkeert?’

Genendel deed enkele passen naar Geerte. Haar ogen waren mild geworden. Geerte keek er verbaasd in.

‘Reik me je kind, Geerte van Arcen.’

Secondenlang keken ze elkander aan. De oude, eeuwen-oude ogen van een stammoeder overwonnen. Geerte van Arcen sloeg, opeens weer huilend, de hare neer. Bukte. Nam de jongen uit de schommelwieg.

Genendel nam hem in haar armen.

‘Juana de la Calle, je bent mijn getuige. Als de Almachtige God beschikt dat Josua niet zal terugkeren, dan is dit kind Ido, de zoon van Jehoshua bar Ido, het Huis Mocatta en de enige erfgenaam van mijn vermogen. Zo waar helpe mij God Almachtig.’

Toen reikte zij het kind weer aan de geheel onthutste Geerte van Arcen.

En zij zegende dit kind. Met beide trillende handen op de Hollands-blonde haren.

‘Ik verwacht je morgen, Geerte, de gehele dag. In het huis, dat eens zal toebehoren aan je zoon. Zo God wil na jaren en jaren van vrede en geluk.’

Genendel bath Micha verliet het huis. Liep rechtop. Maar wat moeizaam. Juana de la Calle zag als eerste een flits van de naderende ouderdom.

Tien blanco wissels. Een ganzeveer. Een sierlijke krachtige vrouwenhand. Zij tekende Genendel Mocatta van Antwerpen.

Zij reikte de wissels aan Gabriël Baëna. En het Mocatta-tegoed in Salamanca, in Burgos, in Toledo stond tot

zijn beschikking. Christen- en Marranos-bankiers moesten op zicht uitbetalen wat de reisfactor nodig achtte.

‘Vertrek, Gabriël. Gezegend zij je reis. Gezond weerom!’

Hij kuste haar hand, boog voor Geerte van Arcen.

Hij pakte beide handen van zijn Juana.

Langzaam boog hij zijn hoofd, kuste innig de toppen van haar vingers, de ogen gesloten. Zij hield haar hoofdje achterover, tranen rolden langzaam naar de mondhoecken. Zijn Gittele.

Toen ademde hij diep. Eén keer. En hij stond weer rechtop, de kaken opeen. Even puntte hij met vlugge vingers het kneveltje, keerde zich om. Het was alsof Josua Mocatta de kamer verliet.

Gespierd, breed in de schouders, de rug recht en lenig, smal in de heupen, de lange benen stevig in de juchtlere rijlaarzen.

Zij hoorden de korte bevelen in de hof.

Zij hoorden het hinniken van de paarden.

Zij hoorden het aanzwellen van het hoefgedreun onder het gewelf van de hofpoort.

Zij hoorden het wegsterven.

Het escorte reed.

Gabriël Baëna reed.

Om zijn broodheer te lossen . . .

Van dezelfde schrijver verschenen eveneens bij Elsevier

ISAÄC DE FUENTES

De bewogen en boeiende kroniek van een joods geslacht; het verhaal van enkele generaties met een aantal menselijke middelpunten van bijzondere allure. De hoofdpersoon, oud-officier in Napoleons leger, aristocraat en groot koopman. Tegenover hem twee krachtige reders, Jannetje, een vrouw uit duizenden, en de eenvoudige, vrome Rotterdamse jood die in zekere zin zijn tegenpool wordt. En daaromheen de randfiguren, rabbijnen en matrozen, nietsnutten en zwogers, tegen de achtergrond van de woelige Rotterdamse haven.

320 blz. Paperbäck.

VORST VAN DE BALLINGSCHAP

Een ronduit meesterlijk geschreven verhaal over leven en strijd van de joodse bevolking in het Rotterdam van de 19de eeuw.

'Onvergetelijke karakters ontmoet men in dit grote, hecht doortimmerde boek dat in zijn rijkdom aan gebeurtenissen overzichtelijk blijft, als een stuk zelfherinnerende werkelijkheid.'

Rotterdams Nieuwsblad

320 blz. In linnen band.

DE SOETE BAZINNE

Levendig en kleurrijk is het beeld dat Wertheim in dit verhaal schildert van het Gouden-Eeuwse Amsterdam. Het Amsterdam van Vondel, Rembrandt, Jan Steen en van de rijke kooplieden. De schrijver brengt geen historische figuren naar voren, maar hij geeft een helder beeld van het leven in die tijd.

'Deze roman boeit door zijn vele facetten, door zijn humor, door de ernst, doch vooral ook door de bonte taferelen die Wertheim de lezers voor ogen weet te toveren.'

Haagse Courant

312 blz. In linnen band.

Shirley Ann Grau

DE WACHTERS VAN HET HUIS

DE WACHTERS VAN HET HUIS is de geschiedenis van drie generaties uit het geslacht Howland. Het is tevens een roman over een actueel probleem, de rassenscheiding.

William Howland heeft bij Margaret — zijn negervrouw — drie kinderen, kinderen met een blanke huid, die naar het noorden worden gezonden met de bedoeling dat zij nooit meer als 'negers' zullen terugkeren.

Abigail, de kleindochter van William, is getrouwd met een ambitieus politicus die uit opportunistische overwegingen de rassenscheiding voorstaat. Als na de dood van William en Margaret bekend wordt dat zij getrouwd zijn geweest, ontstaat een politieke rel, die Abigails huwelijk verwoest.

In het grandioze slot van het boek vertelt Abigail hoe zij, verlaten door haar man, alleen met haar kinderen een aanslag op het huis weerstaat en, uit noodzaak, de stad waarover haar grootvaders fortuin haar macht heeft gegeven, te gronde richt.

De schrijfster spreekt geen veroordeling uit. Zij bepaalt zich tot haar verhaal en toont daardoor slechts aan dat de oude orde die gebaseerd is op haat en onberedeneerde angst, onvermijdelijk moet instorten. 'Het is niet het huis van William Howland dat jullie hebt verbrand, het is je eigen huis.'

Het boek is geschreven in een strakke, ingehouden stijl, die juist door de schijnbare eenvoud diepe indruk maakt.

Deze belangrijke roman werd bekroond met de Pulitzer Prijs 1965.

276 blz. In linnen band.

EEN ELSEVIER-UITGAVE